

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ЛЮБА МЕНЯ

МЕСЯ УКРАЇНКА

МІСЬКА ТИЖНЯ

Леся Українка
ЛІСОВА ПІСНЯ

*Драма-феєрія
в 3-х діях*

Художник
Софія Караффа-Корбут

МЕСЯ УКРАЇНКА

ЛІСЬКА ТІЕНЯ

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 2007

ББК 84.4УКР1
У45

*Драма-фесрія
про одвічне прагнення людини
до прекрасного, про чисте кохання,
про боротьбу величного і нищого.*

Текст друкується за виданням:

Українка Леся. Збір. творів: У 12 т.–
К.: Наук. думка, 1975 – 1979.– Т. 5.– С. 201 – 298.

*Післяслово
Яреми ГОЯНА*

ISBN 966-01-0391-3

© Василь Валько, ілюстрації, 2007
© Ярема Гоян, післяслово, 2007
© Видавництво «Веселка»,
підготовка видання, 2007

СПИС ДІЯЧІВ «ЛІСОВОЇ ПІСНІ»

ПРОЛОГ

«Той, що греблі рве». Русалка.
Потерчата (двоє). Водяник.

ДІЯ I

Дядько Лев. Перелесник.
Лукаш. Пропасниця (без мови).
Русалка. Потерчата.
Лісовик. Куць.
Мавка.

ДІЯ II

Мати Лукашева. Килина.
Лукаш. Русалка.
Дядько Лев. «Той, що в скалі сидить».
Мавка. Перелесник.
Русалка Польова.

ДІЯ III

Мавка. Хлопчик.
Лісовик. Лукаш.
Куць. Діти Кишинині (без мови).
Злидні. Доля.
Мати Лукашева. Перелесник.
Килина.

ПРОЛОГ

Старезний, густий, предковичний ліс на Волині. Посеред лісу простора галява з плакучою березою і з великим прастарим дубом. Галява скраю переходить в куп'я та очерети, а в одному місці в яро-зелену драговину – то береги лісового озера, що утворилося з лісового струмка. Струмок той вибігає з гушавини лісу, впадає в озеро, потім, по другім боці озера, знов витікає і губиться в хашах. Саме озеро – тиховоде, вкрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині. Містина вся дика, таємнича, але не понура, – повна ніжної, задумливої поліської краси.

Провесна. По узліссі і на галяві зеленіє перший ряс і цвітуть проліски та сонтрава. Деревя ще безлисті, але вкриті бростю, що от-от має розкритись. На озері туман то лежить пеленою, то хвилює од вітру, то розривається, odkриваючи блідо-блакитну воду. В лісі щось загомонило, струмок зашумував, забринів, і вкупі з його водами з лісу вибіг «Т о й, ш о г р е б л і р в е» – молодий, дуже білявий, синьоокий, з буйними і разом плавкими рухами; оджа на йому міниться барвами, від каламутно-жовтої до ясно-блакитної, і поблискує гострими злотистими іскрами. Кинувшись з потоку в озеро, він починає кружляти по плесі, хвилюючи його сонну воду; туман розбігається, вода синішає.

«Той, що греблі рве»

З гір на долину
біжу, стрибаю, рину!
Місточки збиваю,
всі гребельки зриваю,
всі гатки, всі запруди,
що загатили люди, –
бо весняна вода,
як воля молода!

(Хвилює воду ще більше, поринає і виринає, мов шукаючи щось у воді).

Потерчата

*(двоє маленьких бліденьких діток у біленьких сорочечках
виринають з-поміж латаття)*

Перше

Чого ти тут блудиш?

Друге

Чого зо сну нас будиш?

Перше

Нас матуся положила
і м'якенько постелила,

бо на ріння, на каміння
настелила баговиння,
і лататтям повкривала,
і тихенько заспівала:
«Люлі-люлі-люлята,
засніть, мої малята!»

Друге

Чого ж ти тут шугаєш?

Перше

Кого ти тут шукаєш?

«Той, що греблі рве»

Тую Русалку,
що покохав я змалку,
бо водянній царівні
нема на світі рівні!
Збігав я гори,
доли, яри, ізвори –
милішої коханки
нема від озерянки.
Зіб'ю всю вашу воду,
таки знайду ту вроду!

(Бурно мутить воду).

Потерчата

Ой леле! Не нуртуй!
Хатинки не руйнуй!
Печера в нас маленька,
що збудувала ненька.
Убога наша хатка,
бо в нас немає татка...

(Чіпляються йому за руки, благаючи).

Ми спустимось на дно,
де темно, холодно,
на дні лежить рибалка
над ним сидить Русалка...

«Той, що греблі рве»

Нехай його покине!
Нехай до мене зрине!

Потерчата поринають в озеро.

Виплинь же, мила!!

Русалка випливає і знадливо всміхається, радісно складаючи долоні. На ній два вінки – один більший, зелений, другий маленький, як коронка, перловий, з-під нього спадає серпанок.

Русалка

Се ти, мій чарівниченьку?!

«Той, що греблі рве»

(грізно)

Що ти робила?

Русалка

(кидається немов до нього, але пропливає далі, минаючи його)

Я марила всю ніченьку
про тебе, мій паниченьку!
Ронила сльози дрібнії,
збирала в кінви срібнії,
без любої розмовоньки
сповнила вщерть коновоньки...

(Сплескує руками, розкриває обійми, знов кидається до нього і знов минає).

Ось кинь на дно червінця,
поллються через вінця!

(Дзвінко сміється).

«Той, що греблі рве»

(з'їдливо)

То се й у вас в болоті
кохаються у злоті?

Русалка наближається до нього, він круто відвертається від неї, виром закрутивши воду.

Найкраще для Русалки
сидіти край рибалки,
глядіти неборака
від сома та від рака,
щоб не відгризли чуба.
Ото розмова любя!

Русалка

(підпливає близенько, хапає за руки, заглядає в вічі)

Вже й розгнівився?

(Лукаво).

А я щось знаю, любчику,
хороший душогубчику!

(Тихо сміється, він бентежить).

Де ти барився?
Ти водяну царівну
зміняв на мельниківну!
Зимові – довгі ночі,
а в дівки гарні очі –
недарма паничі
їй носять дукачі!

(Свариться пальцем на нього і дрібно сміється).

Добре я бачу
твою ледачу вдачу,
та я тобі пробачу,
бо я ж тебе люблю!

(З жартівливим пафосом).

На цілу довгу мить тобі я буду вірна,
хвилину буду я ласкава і покірна,
а зраду потоплю!
Вода ж не держить сліду
від рана до обіду,
так як твоя люба
або моя журба!

«Той, що греблі рве»

(поривчасто простягає їй обидві руки)

Ну, мир-миром!
Поплинем понад виром!

Русалка

(береться з ним за руки і прудко кружляє)

На виру-вирочку,
на жовтому пісочку,
в перловому віночку
зав'юся у таночку!
Ух!Ух!

Ухають, бризкають, плещуть. Вода б'ється в береги, аж осока шумить,
і пташки зграями зриваються з очеретів.

Водяник

*(Виринає посеред озера. Він древній сивий дід, довге волосся
і довга біла борода всуміш з баговинням звисають аж по пояс.
Шати на ньому – барви мулу, на голові корона із скожок.
Голос глухий, але дужий).*

Хто тут бентежить наші тихі води?

Русалка зі своєю парою спиняються і кидаються врозтіч.

Стидайся, дочко! Водяній царівні
танки заводити з чужинцем?! Сором!

Русалка

Він, батьку, не чужий. Ти не пізнав?
Се ж «Той, що греблі рве»!

Водяник

Та знаю, знаю!
Нерідний він, хоч водяного роду.
Зрадлива і лукава в нього вдача.
Навесні він нуртує, грає, рве,
зриває з озера вінок розкішний,
що цілий рік викохують русалки,
лякає птицю мудру, сторожку,
вербі-вдовиці корінь підриває
і бідним сиротяттам-потерчаттам
каганчики водою заливає,
псує мої рівненькі береги
і старошам моїм спокій руйнує.
А влітку де він? Де тоді гасає,
коли жадібне сонце воду п'є
із келиха мого, мов гриф неситий,
коли від спраги никне очерет,
зоставши на березі сухому,
коли, вмираючи, лілеї клонять
до теплої води голівки в'ялі?
Де він тоді?

Під час сеї мови «Той, що греблі рве» нишком киває Русалці,
ваблячи її втекти з ним по лісовому струмку.

«Той, що греблі рве»

(з укритою насмішкою)

Тоді я в морі, діду.
Мене на поміч кличе Океан,
щоб не спило і в нього чашу сонце.
Як цар морський покличе – треба слухать.
На те є служба – сам здоровий знаєш.

Водяник

Еге ж, тоді ти в морі... А мені,
якби не помагав мій друг одвічний,
мій ширій приятель осінній дощик,
прийшлося би згинуть з парою!

«Той, що греблі рве» незаметно ховається в воду.

Русалка

Татусю!

Не може пара згинути, бо з пари
знов зробиться вода.

Водяник

Яка ти мудра!

Іди на дно! Доволі тут базікати!

Русалка

Та зараз, тату! Вже ж його немає.
Я розчешу поплутаний сікняг.

(Виймає з-за пояса гребінку з мушлі, чеше прибережне зілля).

Водяник

Ну, розчеси, я сам люблю порядок.
Чеши, чеши, я тута підожду,
поки скінчиш роботу. Та поправ
латаття, щоб рівненько розстелялось,
та килим з ряски позшивай гарненько,
що той порвав пройдисвіт.

Русалка

Добре, тату.

Водяник вигідно вкладається в очереті, очима слідкуючи роботу Русалчину;
очі йому поволі заплющуються.

«Той, що греблі рве»

(виринувши, стиха до Русалки)

Сховайся за вербою!

(Русалка ховається, оглядаючись на Водяника).

Поплинемо з тобою

ген на розтоки,
під бистрій лотоки,
зірвемо греблю рівну,
утопим мельниківну!

*(Хопає Русалку за руку і швидко мчить з нею через озеро.
Недалеко від другого берега Русалка спиняється і скрикує).*

Русалка

Ой, зачепилася за дуб торішній!

Водяник прокидається, кидається навперейми і перехоплює Русалку.

Водяник

То се ти так?! Ти, клятий баламуте,
ще знатимеш, як зводить русалок!
Поскаржуся я матері твоїй,
Метелиці Гірській, то начувайся!

«Той, що греблі рве»

(з реготом)

Поки що буде, я ще нагуляюсь!
Прощай, Русалонько, сповняй коновки!
(Кидається в лісовий струмок і зникає).

Водяник

(до Русалки)

Иди на дно! Не смій мені зринати
три ночі місячні поверх води!

Русалка

(пручаючись)

З якого часу тут русалки стали
невільницями в озері? Я – вільна!
Я вільна, як вода!

Водяник

В моїй обладі
вода повинна знати береги.
Иди на дно!

Русалка

Не хочу!

Водяник

А, не хочеш?
Віддай сюди вінець перловий!

Русалка

Ні!

То дарував мені морський царенко.

Водяник

Тобі вінця не прийдеться носити,
бо за непослух забере тебе
«Той, що в скалі сидить».

Русалка

(з жахом)

Ні, любий тату,
я буду слухатись!

Водяник

То йди на дно.

Русалка

(поволі опускаючися в воду)

Я йду, я йду... А бавитися можна
з рибалкою?

Водяник

Та вже ж, про мене, бався.

Русалка спустилася в воду по плечі і, жалібно всміхаючись, дивиться вгору
на батька.

Чудна ти, дочко! Я ж про тебе дбаю.
Таж він тебе занапастив би тільки,
потяг би по колючому ложиську
струмочка лісового, біле тіло
понівечив та й кинув би самотню
десь на безвідді.

Русалка

Але ж він вродливий!

Водяник

Ти знов своєї?!

Русалка

Ні, ні, ні! Я йду!

(Поринає).

Водяник

(поглядаючи вгору)

Уже весняне сонце припікає...
Ху, душно як! Прохолодитись треба.

(Поринає й собі).

ДІЯ І

Та сама містина, тільки весна далі поступила; узлісся наче повите ніжним зеленим серпанком, де-не-де вже й верховіття дерев поволочене зеленою барвою.

Озеро стоїть повне, в зелених берегах, як у рутвянім вінку.

З лісу на прогалину виходять: дядько Лев і небіж його Лукаш. Лев уже старий чоловік, поважний і дуже добрий з виду; по-поліському довге волосся білими хвилями спускається на плечі з-під сивої повстяної шапки-рогатки; убраний Лев у полотняну одягу і в ясно-сиву, майже білу свиту; на ногах постолі, в руках кловня (малий ятірець), коло пояса на ремінці ніжик, через плече виплетений з лика кошіль (торба) на широкому реміні. Лукаш – дуже молодий хлопець, гарний, чорнобривий, стрункий, в очах ще є щось дитяче; убраний так само в полотняну одягу, тільки з тоншого полотна; сорочка випущена, мережана біллію, з виложистим коміром, підперезана червоним поясом, коло коміра і на чохлах червоні застіжки; свити він не має; на голові бриль; на поясі ніжик і ківшик з лика на мотузку. Дійшовши до берега озера, Лукаш зупинився.

Лев

Чого ж ти зупинився? Тут не можна
зайти по рибу. Мулко вельми, грузько.

Лукаш

Та я хотів собі сопілку втяти –
хороший тут вельми очерет.

Лев

Та вже тих сопілок до лиха маєш!

Лукаш

Ну, скільки ж їх? Калинова, вербова
та липова – ото й усі. А треба
ще й очеретяну собі зробити –
та лепсько грає!

Лев

Та вже бався, бався,
на те Бог свято дав. А взавтра прийдем,
то будем хижку ставити. Вже час
до лісу бидло виганяти. Бачиш,
вже онде є трава помежи рястом.

Лукаш

Та як же будемо сидіти тут?
Таж люди кажуть – тут непевне місце...

Л е в

То як для кого. Я, небоже, знаю,
як з чим і коло чого обійтися:
де хрест покласти, де осіку вбити,
де просто тричі плюнути та й годі.
Посієм коло хижки мак-відюк,
терлич посадимо коло порога –
та й не приступиться ніяка сила...
Ну, я піду, а ти собі як хочеш.

Розходяться. Лукаш іде до озера і зникає в очереті. Лев іде понад берегом,
і його не стає видно за вербами.

Р у с а л к а

(випливає на берег і кричить)

Дідусю! Лісовий! Біда! Рятуйте!

Л і с о в и к

*(малий, бородатий дідок, меткий рухами, поважний обличчям;
у брунатному вбранні барви кори, у волохатій шапці з куніці)*

Чого тобі? Чого кричиш?

Р у с а л к а

Там хлопець
на дудки ріже очерет!

Л і с о в и к

Овва!

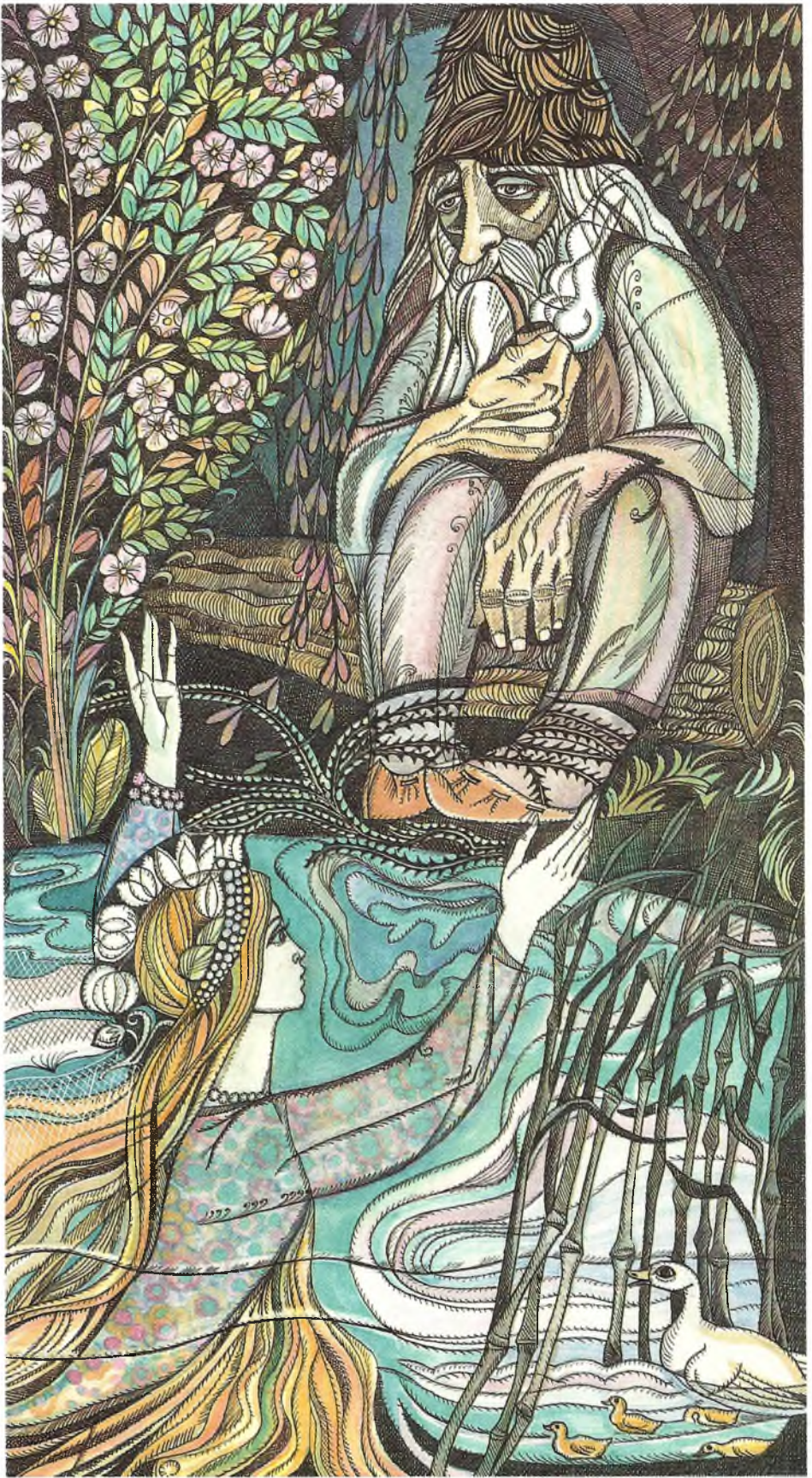
Коби всієї біди! Яка скупа.
Ось тут мають хижку будувати –
я й то не бороню, аби не брали
сирого дерева.

Р у с а л к а

Ой леле! Хижу?
То се тут люди будуть? Ой ті люди
з-під стріх солом'яних! Я їх не зношу!
Я не терплю солом'яного духу!
Я їх топлю, щоб вимити водою
той дух ненавидний. Залоскочу
тих натрутнів, як прийдуть!

Л і с о в и к

Стій! Не квапся.
То ж дядько Лев сидітиме в тій хижі,
а він нам приятель. То він на жарт
осикою та терличем лякає.

Люблю старого. Таж якби не він,
давно б уже не стало сього дуба,
що стільки бачив наших рад, і танців,
і лісових великих таємниць.
Вже німці міряли його, навколо
втрюх постававши, обсягли руками –
і ледве що стікло. Давали гроші –
таляри биті, людям дуже милі,
та дядько Лев залявся на життя,
що дуба він повік не дасть рубати.
Тоді ж і я на бороду залявся,
що дядько Лев і вся його рідня
повік безпечні будуть в сьому лісі.

Русалка

Овва! А батько мій їх всіх потопить!

Лісовик

Нехай не важиться! Бо завалю
все озеро гнилим торішнім листом!

Русалка

Ой лишечко, як страшно! Ха-ха-ха!

(Зникає в озері).

Лісовик, щось воркочучи, закурює люльку, сівши на заваленому дереві. З очер-
тів чутно голос сопілки [мелодії № 1, 2, 3, 4], ніжний, кучерявий; і як він розви-
вається, так розвивається все в лісі. Спочатку на вербі та вільхах замайорили
сережки, потім береза листом залепетала. На озері розкрились лілеї білі і зазо-
лотіли квітки на лататті. Дика рожа появляє ніжні пуп'янки.

З-за стовбура старої розщепленої верби, півусохлої, виходить Мавка, в ясно-
зеленій одежі, з розпущеними чорними, з зеленим полиском косами, розправляє
руки і проводить долонею по очах.

Мавка

Ох, як я довго спала!

Лісовик

Довго, дочко!

Вже й сон-трава перецвітати стала.
От-от зозулька маслечко сколотить,
в червоні черевички убереться
і людям одмірятиме літа.
Вже з вирію поприлітали гості.
Он жовтими пушинками вже плавлють
на чистім плесі каченятка дикі.

Мавка

А хто мене збудив?

Л і с о в и к

Либонь, весна.

М а в к а

Весна ще так ніколи не співала,
як тепер. Чи то мені так снилось?

Лукаш знов грає [мелодія № 5].

Ні... стій... Ба! Чуєш?.. То весна співає?

Лукаш грає мелодію № 5, тільки ближче.

Л і с о в и к

Та ні, то хлопець на сопілці грає.

М а в к а

Який? Невже се «Той, що греблі рве»?
От я не сподівалася від нього!

Л і с о в и к

Ні, людський хлопець, дядька Лева небіж,
Лукаш на ймення.

М а в к а

Я його не знаю.

Л і с о в и к

Бо він уперше тут. Він здалека,
не з сих лісів, а з тих борів соснових,
де наша баба любить зимувати;
осиротів він з матір'ю-вдовою,
то дядько Лев прийняв обох до себе...

М а в к а

Хотіла б я побачити його.

Л і с о в и к

Та нащо він тобі?

М а в к а

Він, певне, гарний!

Л і с о в и к

Не задивляйся ти на хлопців людських.
Се лісовим дівчатам небезпечно...

М а в к а

Який-бо ти, дідусю, став суворий!
Се ти мене отак держати будеш,
як Водяник Русалку?

Л і с о в и к

Ні, дитинко,
я не держу тебе. То Водяник
в драговині цупкій привик одвіку
усе живе засмокувати. Я
звик волю шанувати. Грайся з вітром,
жартуй із Перелесником, як хочеш,
всю силу лісову і водяну,
гірську й повітряну приваб до себе,
але минай людські стежки, дитино,
бо там не ходить воля, – там жура
тягар свій носить. Обминай їх, доню:
раз тільки ступиш – і пропала воля!

М а в к а

(сміється)

Ну, як-таки, щоб воля – та пропала?
Се так колись і вітер пропаде!

Лісовик хоче щось відмовити, але виходить Л у к а ш із сопілкою. Лісовик і Мавка ховаються.

Лукаш хоче надрізати ножем березу, щоб сточити сік. Мавка кидається і хапає його за руку.

М а в к а

Не руш! Не руш! Не рїж! Не убивай!

Л у к а ш

Та що ти, дівчино? Чи я розбійник?
Я тільки хтів собі вточити соку
з берези.

М а в к а

Не точи! Се кров її.
Не пий же крові з сестроньки моєї!

Л у к а ш

Березу ти сестрою називаєш?
Хто ж ти така?

М а в к а

Я – Мавка лісова.

Лукаш

(не так здивовано, як уважно придивляється до неї)

А, от ти хто! Я від старих людей
про мавок чув не раз, але ще зроду
не бачив сам.

Мавка

А бачити хотів?

Лукаш

Чому ж би ні?.. Що ж – ти зовсім така,
як дівчина... ба ні, хутчій як панна,
бо й руки білі, і сама тоненька,
і якось так убрана не по-наськи...
А чом же в тебе очі не зелені?

(Придивляється).

Та ні, тепер зелені... а були,
як небо, сині... О! Тепер вже сиві,
як тая хмара... ні, здається, чорні
чи, може, карі... Ти таки дивна!

Мавка

(усміхаючись)

Чи гарна ж я тобі?

Лукаш

(соромлячись)

Хіба я знаю?

Мавка

(сміючись)

А хто ж те знає?

Лукаш

(зовсім засоромлений)

Ет, таке питаєш!..

Мавка

(щиро дивуючись)

Чому ж сього не можна запитати?
Он бачиш, там питає дика рожа:
«Чи я хороша?»
А ясьн їй киває в верховітті:
«Найкраща в світі!»

Лукаш

А я й не знав, що в них така розмова.
Я думав – дерево німе та й годі.

Мавка

Німого в лісі в нас нема нічого.

Лукаш

Чи то ти все отак сидиш у лісі?

Мавка

Я зроду не виходила ще з нього.

Лукаш

А ти давно живеш на світі?

Мавка

Справді,
ніколи я не думала про те...

(Задумується).

Мені здається, що жила я завжди...

Лукаш

І все така була, як от тепер?

Мавка

Здається, все така...

Лукаш

А хто ж твій рід?
Чи ти його зовсім не маєш?

Мавка

Маю.
Є Лісовик, я зву його: «дідусю»,
а він мене: «дитинко» або «доню».

Лукаш

То хто ж він – дід чи батько?

Мавка

Я не знаю.
Хіба не все одно?

Лукаш
(сміється)

Ну та й чудні ви
отут у лісі! Хто ж тобі тут мати,
чи баба, чи вже як у вас зовуть?

Мавка

Мені здається часом, що верба,
ота стара, сухенька, то – матуся.
Вона мене на зиму прийняла
і порохном м'якеньким устелила
для мене ложе.

Лукаш

Там ти й зимувала?
А що ж ти там робила цілу зиму?

Мавка

Нічого. Спала. Хто ж зимою робить?
Спить озеро, спить ліс і очерет.
Верба рипіла все: «Засни, засни...»
І снилися мені все білі сні:
на сріблі сяли ясні самоцвіти,
стелилися незнані трави, квіти,
блискучі, білі... Тихі, ніжні зорі
спадали з неба – білі, непрозорі –
і клалися в намети... Біло, чисто
попід наметами. Ясне намисто
з кришталю грає і ряхтить усюди...
Я спала. Дихали так вільно груди.
По білих снах рожеві гадки
легенькі гаптували мережки,
і мрії ткались золото-блакитні,
спокійні, тихі, не такі, як літні...

Лукаш
(заслухавшись)

Як ти говориш...

Мавка

Чи тобі так добре?

Лукаш потакує головою.

Твоя сопілка має крашу мову.
Заграй мені, а я поколишуся.

Мавка спітає довге віття на березі, сідає в нього і гойдається тихо, мов у колисці. Лукаш грає соло мелодії № 6, 7 і 8, прихилившись до дуба, і не зводить очей з Мавки. Лукаш грає веснянки. Мавка, слухаючи, мимоволі озивається тихесенько на голос мелодії № 8, і Лукаш їй приграє вдруге мелодію № 8. Спів і гра в унісон.

М а в к а

Як солодко грає,
як глибоко крас,
розтинає білі груди, серденько виймає!

На голос веснянки відкликається зозуля, потім соловейко, розцвітає яріше дика рожа, біліє цвіт калини, глід соромливо рожевіє, навіть чорна безлиста тернина проявляє ніжні квіти.

Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга, аж до сліз; Лукаш, завваживши те, перестає грати.

Л у к а ш

Ти плачеш, дівчино?

М а в к а

Хіба я плачу?

(Проводить рукою по очах).

А справді... Ні-бо! То роса вечірня.
Заходить сонце... Бач, уже встає
на озері туман...

Л у к а ш

Та ні, ще рано!

М а в к а

Ти б не хотів, щоб день уже скінчився?

Лукаш хитає головою, що не хотів би.

М а в к а

Чому?

Л у к а ш

Бо дядько до села покличуть.

М а в к а

А ти зо мною хочеш бути?

Лукаш киває потакуючи.

Бачиш,
і ти немов той ясень розмовляєш.

Лукаш

(сміючись)

Та треба по-тутешньому навчитись,
бо маю ж тут літувати.

Мавка

(радо)

Справді?

Лукаш

Ми взавтра й будуватися почнемо.

Мавка

Курінь поставите?

Лукаш

Ні, може, хижку,
а може, й цілу хату.

Мавка

Ви – як птахи:
клопочетесь, будете кубельця,
щоб потім кинути.

Лукаш

Ні, ми будуєм
навіки.

Мавка

Як навіки? Ти ж казав,
що тільки літувати будеш тут.

Лукаш

(ніяково)

Та я не знаю... Дядько Лев казали,
що тут мені дадуть ґрунтець і хату,
бо восени хотять мене женити...

Мавка

(з тривогою)

З ким?

Лукаш

Я не знаю. Дядько не казали,
а може, ще й не напитали дівки.

Мавка

Хіба ти сам собі не знайдеш пари?

Лукаш

(поглядаючи на неї)

Я, може б, і знайшов, та...

Мавка

Що?

Лукаш

Нічого...

*(Пограває у сопілку стиха щось дуже жалібноеньке [мелодія № 9],
потім спускає руку з сопілкою і замислюється).*

Мавка

(помовчавши)

Чи у людей паруються надовго?

Лукаш

Та вже ж навік!

Мавка

Се так, як голуби...

Я часом заздрила на їх: так ніжно
вони кохаються... А я не знаю
нічого ніжного, окрім берези,
за те ж її сестрицею взиваю;
але вона занадто вже смутна,
така бліда, похила та журлива, –
я часто плачу, дивлячись на неї.
От вільхи не люблю – вона шорстка.
Осика все мене чогось лякає;
вона й сама боїться – все тремтить.
Дуби поважні надто. Дика рожа
задирлива, так само й глід, і терен.
А ясень, клен і явір – гордовиті.
Калина так хизується красою,
що байдуже їй до всього на світі.

Така, здається, й я була торік,
але тепер мені чомусь те прикро...
Як добре зважити, то я у лісі
зовсім самотня...

(Журливо задумується).

Лукаш

А твоя верба?
Таж ти її матусею назвала.

Мавка

Верба?.. Та що ж... в їй добре зимувати,
а літом... бач, вона така суха,
і все рипить, все згадує про зиму...
Ні, я таки зовсім, зовсім самотня...

Лукаш

У лісі ж не самії дерева –
таж тут багато різної є сили.

(Трохи ущипливо).

Вже не прибіднуйся, бо й ми чували
про ваші танці, жарти та зальоти!

Мавка

То все таке, як той раптовий вихор, –
от налетить, закрутить та й покине.
В нас так нема, як у людей, – навіки!

Лукаш

(приступаючи ближче)

А ти б хотіла?..

Раптом чутно голосне гукання дядька Лева.

Голос

Гов, Лукашу, гов!
Го-го-го-го! А де ти?

Лукаш

(відзивається)

Ось я йду!

Голос

А йди хутчій!

Лукаш

Ото ще нетерплячка!

(Відгукується).

Та йду вже, йду!

(Подається йти).

Мавка

А вернешся?

Лукаш

Не знаю.

(Іде в прибережні хаці).

З гущавини лісу вилітає Перелесник – гарний хлопечко у червоній одежі, з червонястим, буйно розвіяним, як вітер, волоссям, з чорними бровами, з блискучими очима. Він хоче обняти Мавку, вона ухиляється.

Мавка

Не руш мене!

Перелесник

А то чому?

Мавка

Іди,
поглянь, чи в полі рунь зазеленіла.

Перелесник

Мені навіщо тая рунь?

Мавка

А там же
твоя Русалка Польова, що в житі.
Вона для тебе досі вже вінок
зелено-ярий почала сплітати.

Перелесник

Я вже її забув.

Мавка

Забудь мене.

Перелесник

Ну, не глузуй! Ходи, полетимо!
Я понесу тебе в зелені гори –
ти ж так хотіла бачити смереки.

Мавка

Тепер не хочу.

Перелесник

Так? А то чому?

Мавка

Бо відхотілося.

Перелесник

Якісь химери!
Чом відхотілося?

Мавка

Нема охоти.

Перелесник

(услесливо в'ється коло неї)

Линьмо, линьмо в гори! Там мої сестриці,
там гірські русалки, вільні Літавиці,
будуть танцювати коло по травиці,
наче блискавиці!

Ми тобі знайдемо з папороті квітку,
зірвем з неба зірку, золоту лелітку,
на снігу нагрінім вибілимо влітку
чарівну намітку.

Щоб тобі здобути лісову корону,
ми Змію-Царицю скинемо із трону
і дамо крем'яні гори в оборону!

Будь моя кохана!

Звечора і зрана

самоцвітні шати

буду приношати,

і віночок плести,

і в таночок вести,

і на крилах нести

на моря багрянні, де багате сонце
золото ховає в таємну глибинь.

Потім ми заглянем до зорі в віконце,
зірка-пряха вділить срібне волоконце,
будем гаптувати оксамитну тинь.

Потім, на світанні, як біляві хмари
стануть покрай неба, мов ясні отари,
що холодну воду п'ють на тихім броді,
ми спочинем любо на квітчастім...

М а в к а

(нетерпляче)

Годі!

П е р е л е с н и к

Як ти обірвала річ мою сердито!

(Смутно і разом лукаво).

Ти хіба забула про торішнє літо?

М а в к а

(байдуже)

Ох, торішнє літо так давно минуло!
Що тоді співало, те в зимі заснуло.
Я вже й не згадаю!

П е р е л е с н и к

(тасмниче нагадуючи)

А в дубовім гаю?..

М а в к а

Що ж там? Я шукала ягідок, грибків...

П е р е л е с н и к

А не приглядалась до моїх слідків?

М а в к а

В гаю я зривала кучерики з хмелю...

П е р е л е с н и к

Щоб мені послати пишную постелю?

М а в к а

Ні, щоб перевити се волосся чорне!

П е р е л е с н и к

Сподівалась: може – миленький пригорне?

М а в к а

Ні, мене береза ніжно колихала.

Перелесник

А проте... здається... ти когось кохала?

Мавка

Ха-ха-ха! Не знаю!
Попитай у гаю.
Я піду квітчати дрібним рястом коси...
(*Подається до лісу*).

Перелесник

Ой гляди! Ще змиють їх холодні роси!

Мавка

Вітерець повіє,
сонечко пригріє,
то й роса спаде!
(*Зникає в лісі*).

Перелесник

Постривай хвилину!
Я без тебе гину!
Де ти? Де ти? Де?

Біжить і собі в ліс.
Поміж деревами якусь хвилину маячить його червона одіж
і, мов луна, озивається: «Де ти? Де?..».
По лісі грає червоний захід сонця, далі погасає. Над озером стає білий туман.
Дядько Л е в і Л у к а ш виходять на галяву.

Лев

(*сердито воркоче*)

Той клятий Водяник! Бодай би всох!
Я, наловивши риби, тільки виплив
на плесо душогубкою – хотів
на той бік передатися, а він
вчепився цупко лапою за днище,
та й ані руш! Ще трохи – затопив би!
Ну й я ж не дурень: як засяг рукою
за бороду, то й замотав, як мичку,
та ножика з-за пояса – бігме,
так і відтяв би! Та проклята ж пара –
штурхіць! – і перекинула човна!
Я ледь що вибрався живий на берег
і рибу розгубив... А щоб ти зслиз!

(*До Лукаша*).

А тут іще й тебе щось учепило –
кричу, гукаю, кличу – хоч ти згинь!
І де ти діявся?

Лукаш

Та кажу ж – був тут,
вирізував сопілку.

Лев

Щось довгенько
вирізуєш, небоже, сопілки!

Лукаш

(ніяково)

Або ж я, дядьку...

Лев

(усміхнувся і подобрів)

Ей! Не вчись брехати,
бо ще ти молодий! Язика шкода!
От ліпше хмизу пошукай по лісі
та розпали вогонь – хоч обсушися,
бо як його таким іти додому?
Поки дійдем, ще й тая нападе –
не тут спомінаючи, цур-пек! –
а потім буде душу витрясати...

Лукаш іде в ліс; чутно згодом, як він хряскає сухим гіллям.

Дядько Лев

*(сідає під дубом на грубу коренину
і пробує викресати вогню, щоб запалити люльку)*

Аякже! Викрешеш! І губка змокла...
І трут згубився... А, нема на тебе
лихої трясці!.. Чи не наросла
на дубі свіжа?

(Обмацує дуба, шукаючи губки).

З озера, з туману, виринає біла жіноча постать, більше подібна до смуги мли, ніж до людини; простягнені білі довгі руки загребисто ворухать тонкими пальцями, коли вона наближається до Лева.

Лев

(ужахнувшись)

Се що за мара?

Ага! Вже знаю. Добре, що побачив!..

*(Оговтавшись, виймає з кишеня якісь корінці та зілля
і простягає назустріч марі, немов боронячись від неї. Вона
трохи відступає. Він прочитус, замовляючи, дедалі все швидше).*

Шіпле-дівиче,
Пропасниче-Трясавиче!
Иди ти собі на куп'я, на болота,
де люди не ходять, де кури не піють,
де мій глас не заходить.
Тут тобі не ходити,
білого тіла не в'ялити,
жовтої кості не млоїти,
чорної крові не спивати,
віку не вкорочати.
Ось тобі полинь –
згинь, маро, згинь!

Мара подається назад до озера і зливається з туманом.
Находить Лукаш з оберемком хмизу, кладе перед дядьком, виймає
з-за пазухи кресало й губку й розпалює вогонь.

Лукаш

Ось нате, дядьку, грійтеся.

Лев

Спасибі.
Ти догоджаєш дядькові старому.

(Розпалює коло вогню люльку).

Тепер що іншого!

*(Вкладається проти вогню на траві, поклавши кошеля
під голову, пакає люльку і жмуриться на вогонь).*

Лукаш

Якби ви, дядьку,
якої байки нагадали.

Лев

Бач!
Умалився!.. А ти б якої хтів?
Про Оха-Чудотвора? Про Трьомсина?

Лукаш

Такі я чув! Ви вмієте інакших,
що їх ніхто не вміє.

Лев

(надумавшись)

Ну, то слухай:
я про Царівну-Хвилю розкажу.

(Починає спокійним, співучим, розмірним голосом).

Якби нам хата тепла
та люди добрі,
казали б ми казку,
баяли байку
до самого світу...
За темними борами,
та за глибокими морями,
та за високими горами,
то єсть там дивний-предивний край,
де панує Урай.
Що в тому краю сонце не сідає,
місяць не погасає,
а ясні зорі по полю ходять,
таночки водять.
Отож у найкращої Зорі та знайшовся син
Білий Палянин.
На личку білий,
на вроду милий,
золотий волос по вітру має,
а срібна зброя в рученьках сяє...

Лу к а ш

Ви ж про Царівну мали.

Л е в

Та зажди!..
От як став Білий Палянин до літ доходжати,
став він собі думати-гадати,
про своє життя розважати:
«З усіх я, – каже, – вродою вдався,
а ще ж бо я долі не діждався.
Порадь мене, Зірнице-мати,
де мені пари шукати:
чи межі боярством,
преславним лицарством,
чи межі князівством,
чи межі простим поспільством?
Що хіба яка царівна
та була б мені рівна...»

(Починає дрімати).

От і пішов він до синього моря,
і розіслав на березі перлове намисто...

Лу к а ш

Відай, ви, дядьку, щось тут проминули.

Л е в

Хіба?.. Та ти ж бо вже не заважай!
...От і розбіглася на морі супротивна хвиля,

а з теї хвилі вилетіли коні,
як жар червоні,
у червону колясу запряжені...
А на тій колясі...

(Змовкає, зможений сном).

Лукаш

Та й хто ж на тій колясі був? Царівна?

Лев

(крізь сон)

Га?.. Де?.. Яка царівна?..

Лукаш

Вже й заснули!

(Який час дивиться задумливо на вогонь, потім устає, відходить далі від вогнища і походить по галяві, тихо-тихесенько, ледве чутно, погравуючи у сопілку {мелодія № 10}).

У лісі поночі, але темрява не густа, а прозора, як буває перед сходом місяця. Навколо вогнища блиски світла і свої тіні неначе водять химерний танок; близькі до вогню квіти то поблискують барвами, то гаснуть у пітьмі. Покрай лісу таємничо білють стовбури осик та беріз. Весняний вітер нетерпляче зітхає, оббігаючи узлісся та розвіваючи гілля плакучій березі. Туман на озері білими хвилями прибиває до чорних хашів; очерет перешіптується з осокою, сховавшись у млі. З гушавини вибігає М а в к а, біжить прудко, мов утікаючи; волосся їй розвіялось, одежа розмаялась. На галяві вона спиняється, оглядаючись, притуляє руки до серця, далі кидається до берези і ще раз зупиняється.

Мавка

Дяка щирая тобі, ніченько-чарівниченько,
що закрила ти моє личенько!
І вам, стежечки як мережечки,
що вели мене до березочки!
Ой сховай мене ти, сестриченько!

(Ховається під березу, обіймаючи її стовбур).

Лукаш

(підходить до берези, нишком)

Ти, Мавко?

Мавка

(ще тихше)

Я.

Лукаш

Ти бігла?

М а в к а

Як білиця.

Л у к а ш

Втікала?

М а в к а

Так.

Л у к а ш

Від кого?

М а в к а

Від такого,
як сам вогонь.

Л у к а ш

А де ж він?

М а в к а

Цить!.. Бо знову прилетить.

Мовчання.

Л у к а ш

Як ти тремтиш! Я чую, як береза
стинається і листом шелестить.

М а в к а

(відхиляється від берези)

Ой лихо! Я боюся притулятись,
а так не встою.

Л у к а ш

Притулись до мене.
Я дужий – здержу, ще й обороню.

Мавка прихиляється до нього. Вони стоять у парі. Місячне світло починає ходити по лісі, стелиться по галяві і закрадається під березу. В лісі озиваються співи солов'їні і всі голоси весняної ночі. Вітер поривчасто зітхає. З осяйного туману виходить Р у с а л к а і нишком підглядає молоду пару.
Лукаш, тулячи до себе Мавку, все ближче нахиляється обличчям до неї і раптом цілує.

М а в к а

(скрикує з болем щастя)

Ох!.. Зірка в серце впала.

Р у с а л к а

Ха-ха-ха!

(Зі сміхом і плеском кидається в озеро).

Л у к а ш

(ужахнувшись)

Що се таке?

М а в к а

Не бійся, то Русалка.

Ми подруги – вона нас не зачепить.

Вона свавільна, любить глузувати,

але мені дарма... Мені дарма

про все на світі!

Л у к а ш

То й про мене?

М а в к а

Ні,

ти сам для мене світ, миліший, краший,

ніж той, що досі знала я, а й той

покращав, відколи ми поєднались.

Л у к а ш

То ми вже поєднались?

М а в к а

Ти не чуєш,

як солов'ї весільним співом дзвонять?

Л у к а ш

Я чую... Се вони вже не шебечуть,

не тьохкають, як завжди, а співають:

«Цілуй! Цілуй! Цілуй!»

(Цілує її довгим, ніжним, тремтячим поцілунком).

Я зацілую

тебе на смерть!

Зривається вихор, білий цвіт метелицею в'ється по галяві.

М а в к а

Ні, я не можу вмерти...
а шкода...

Л у к а ш

Що ти кажеш? Я не хочу!
Навіщо я сказав?!

М а в к а

Ні, се так добре –
умерти, як летюча зірка...

Л у к а ш

Годі!

(Говорить, нестячи).

Не хочу про таке! Не говори!
Не говори нічого!.. Ні, кажи!
Чудна у тебе мова, але якось
так добре слухати... Що ж ти мовчиш?
Розгнівалась?

М а в к а

Я слухаю тебе...
твого кохання...

*(Бере в руки голову його, обертає проти місяця
і пильно дивиться в вічі).*

Л у к а ш

Нащо так? Аж страшно,
як ти очима в душу зазираєш...
Я так не можу! Говори, жартуй,
питай мене, кажи, що любиш, смійся...

М а в к а

У тебе голос чистий, як струмок,
а очі – непрозорі.

Л у к а ш

Може, місяць
неясно світить.

М а в к а

Може...

(Схиляється головою йому до серця і замирає).

Лукаш

Ти зомліла?

Мавка

Цить! Хай говорить серце... Невиразно
воно говорить, як весняна нічка.

Лукаш

Чого там прислухатися? Не треба!

Мавка

Не треба, кажеш? То не треба, милий!
Не треба, любий! Я не буду, щастя,
не буду прислухатися, хороший!
Я буду пестити, моє кохання!
Ти звик до пестошів?

Лукаш

Я не любився
ні з ким ще зроду. Я того й не знав,
що любові такі солодкі!

Мавка пристрасно пестить його, він скрикує з мукою втіхи.

Мавко!

Ти з мене душу виймеш!

Мавка

Вийму, вийму!
Візьму собі твою співочу душу,
а серденько словами зачарую...
Я цілуватиму вустонька гожі,
щоб загорілись,
щоб зашарілись,
наче ті квітоньки з дикої рожі!
Я буду вабити очі блакитні,
хай вони грають,
хай вони сяють,
хай розсипають вогні самоцвітні!

(Раптом сплескує руками).

Та чим же я принаджу любі очі!
Я ж досі не завітчана!

Лукаш

Дарма!
Ти й без квіток хороша.

М а в к а

Ні, я хочу
для тебе так завітчатися пишно,
як лісова царівна!

*(Біжить на другий кінець галяви, далеко від озера,
до цвітучих кущів).*

Л у к а ш

Почекай!
Я сам тебе завітчаю.

(Іде до неї).

М а в к а

(смутно)

Не красні
квітки вночі... тепер поснули барви...

Л у к а ш

Тут світляки в траві, я назбираю;
вони світитимуть у тебе в косах,
то буде наче зоряний вінок.

(Кладе скільки світляків їй на волосся).

Дай подивлюся... Ой, яка ж хороша!

(Нетямлячись від щастя, пориває її в обійми).

Я ще набрати мушу. Я вберу
тебе, мов королівну, в самоцвіті!

(Шукає в траві попід кущами світляків).

М а в к а

А я калини цвіту наламаю.
Вона не спить, бо соловейко будить.

(Ламає білий цвіт і прикрашує собі одержу).

Р у с а л к а

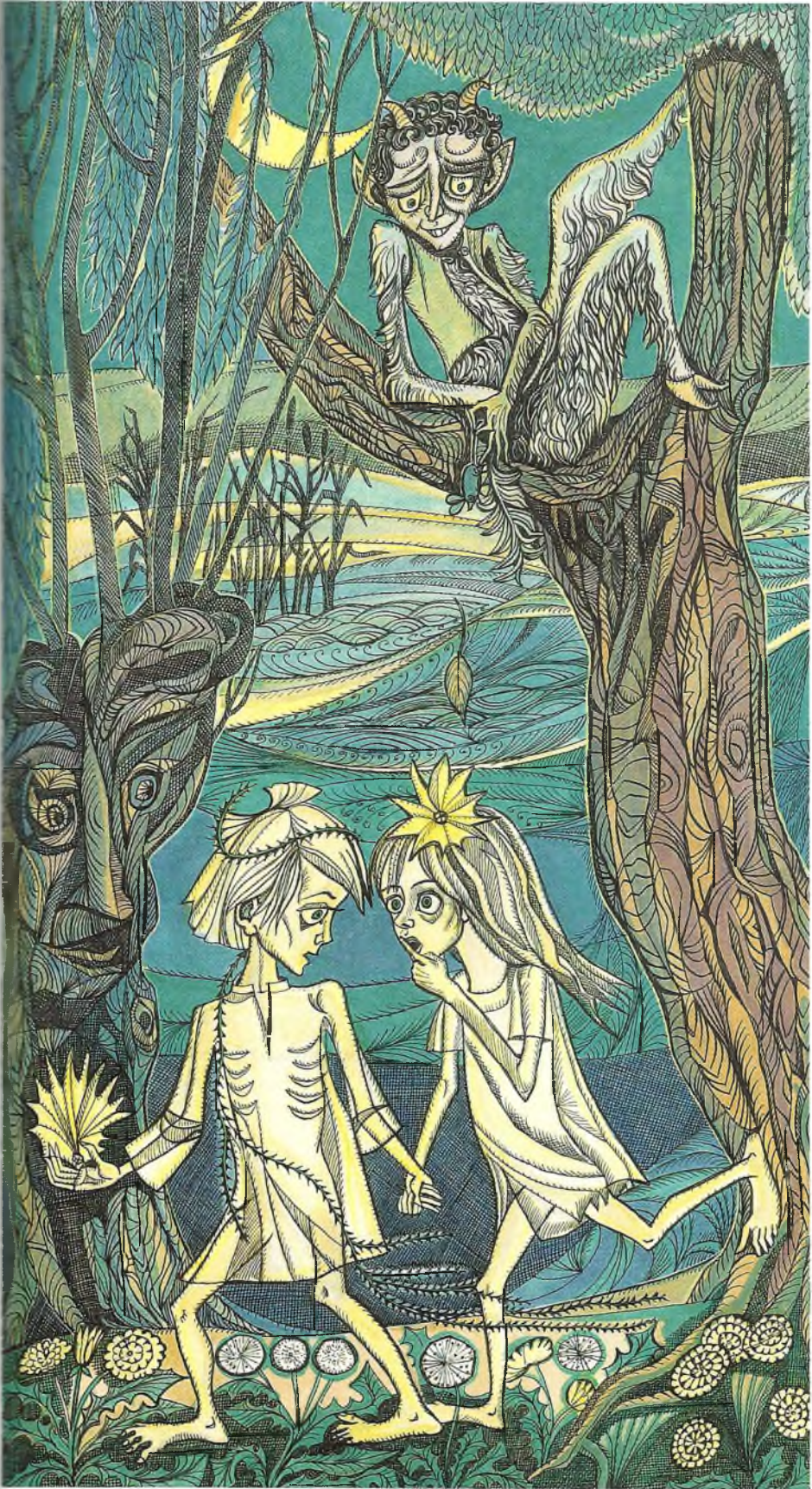
(знов виходить з туману. Шепоче, повернувшись до очеретів)

Дитинчата-Потерчата,
засвітіте каганчата!

В очеретах заблмали два бродячі вогники. Далі виходять П о т е р ч а т а,
в руках мають каганчики, що блимають, то ясно спалахуючи, то зовсім погасаючи.
Русалка притуляє їх до себе і шепоче, показуючи вдалечинь на білу постать
Лукашеву, що мріє в мороку поміж кущами.

Дивіться, он той, що там блукає,
такий, як батько ваш, що вас покинув,

що вашу ненечку занапастив.
Йому не треба жити.

Перше Потерча
Утопи!

Русалка
Не смію. Лісовик заборонив.

Друге Потерча
А ми не здужаєм, бо ми маленькі.

Русалка
Ви маленькі,
ви легенькі,
в ручках вогники ясенські,
ви, як ласочки, тихенькі –
ви підіть у чагарник,
не почув Лісовик,
а як стріне –
вогник свіне –
був і зник!
Перекиньтесь блискавками
над стежками.
Спалахніть над купиною,
поведіть драговиною –
де він стане,
там і кане
аж на саме дно болота...
Далі – вже моя робота!
Ну! Блись-блись!

Потерчата
(рушаючи одно до одного)
Ти сюдою, я тудою,
а зійдемоь над водою!

Русалка
(радо)

Подались!

(Надбігає до болота, бризкає водою з пальців позад себе через плечі. З-за купини вискакує Куц ь, молоденький чортик-паничик).

Куцю-Куцю,
поцілуй у руцю!

(Свавільним рухом простягає йому руку, він цілує).

Куць

За що ж то, паняanko?

Русалка

Я тобі сніданко
гарне наготую, тільки не прогав.

(Показує вдалечінь на Лукаша).

Бачиш? Що? Привик ти до таких потрав?

Куць

(махнув рукою)

Поки не в болоті –
сухо в мене в роті!

Русалка

Буде хлопець твій,
радість буде й бабі, й матінці твоїй!

Куць стрибає за купину і зникає. Русалка в очереті зорить за Потерчатами, що миготять бігунцями, спалахують, блимають, снуються, перебігають.

Лукаш

(шукаючи світляків, завважає вогники)

Які хороші світляки! Летючі!
Я ще таких не бачив! А великі!
Я мушу їх піймати!

*(Ганяється то за одним, то за другим, вони непомітно
надяють його до драговини).*

Мавка

Не лови!
Коханий, не лови! То Потерчата!
Вони зведуть на безвість!

Лукаш не чує, захоплений гонитвою, і відбігає геть далеко від Мавки.

Лукаш

(раптом скрикує)

Пробі! Гину!
В драговину попав! Ой смокче! Тягне!

Мавка надбігає на його крик, але не може дістатися до нього, бо він загруз далеко від твердого берега. Вона кидає йому один кінць свого пояса, держачи за другий.

М а в к а

Лови!

Пояс не досягає руки Лукашевої.

Лу к а ш

Ой, не сягає! Що ж се буде?

М а в к а

(кидається до верби, що стоїть, похилившись над драговиною)

Вербиченько-матусенько, рятуй!

(Швидко, як білиця, злазить на вербу, спускається по крайньому вітті, кидає знов пояса – він на сей раз досягає; Лукаш хапається за кінець. Мавка притягає його до себе, потім подає руку і помагає злізти на вербу).

Русалка в очереті видає глухий стогін досади і зникає в тумані. Потерчата теж зникають.

Д я д ь к о Л е в

(прокинувся від крику)

Га?.. Що таке? Вже знов якась мара?

Цур-пек! Шезай!

(Оглядається).

Лукашу, де ти? Гов!

Лу к а ш

(озивається з верби)

Я тут, дядьку!

Л е в

А ти тут чого?

(Підходить і заглядає на вербу).

Зліз на вербу, ще й з дівкою!

Лукаш ізлізає з верби. Мавка там лишається.

Лу к а ш

Ой дядьку!

Я тут було в драговині загруз;
натрапив на вікно, та вже вона

(показує на Мавку)

порятувала якось.

Л е в

А чого ж ти
стикаєшся отут як потороча?
Таж поночі!

Л у к а ш

Я світляки ловив...

(Уриває).

Л е в

(завважає світляки на Мавці)

Ба! Так би ти й казав, то я ж би знав!
Тепер я бачу сам, чия то справа.

М а в к а

Я ж, дядечку, його порятувала.

Л е в

Дивись ти – «дядечку»! Знайшлась небога!
А хто ж його призвів у пастку лізти?

(Докірливо хитає головою).

Ей, кодло лісове! Така в вас правда!..
Ну, попаду ж і я Лісовика,
то вже не вирветься – в пеньок дубовий
вщемлю те бородише-помелише,
то буде відати! Бач, підсилає
своїх дівок, а сам – і я не я!

М а в к а

(швидко збігає з верби)

Ні, він не винен! Хай Змія-Цариця
мене скарає, якщо се неправда!
І я не винна!

Л е в

От, тепера вірю,
бо знаю, се в вас присяга велика.

Л у к а ш

Вона мене порятувала, дядьку,
от бігме, згинув би тепер без неї!

Л е в

Ну, дівонько, хоч ти душі не маєш,
та серце добре в тебе. Пробачай,
що я нагримав зопалу.

(До Лукаша).

Чого ж ти
по світляки погнався на болото?
Хіба ж вони по купинах сидять?

Л у к а ш

Та то якісь були такі летючі!

Л е в

Еге! То знаю ж я! То Потерчата!
Ну-ну, чекайте ж, приведу я взавтра
щеньток-ярчуків, то ще побачим,
хто тут заскавучить!

Г о л о с к и П о т е р ч а т

(озиваються жалібно, подібно до жаб'ячого кумкання)

Ні, ні, дідуню!
Ні, ми не винні!
Ми в драговинні
ягідки брали.
Ми ж бо не знали,
що тута гості,
ми б не зринали
із глибокості...
Ой нене, сум!
Нум плакати, нум!

Л е в

Чи бач, як знітилась невірна пара,
відьомський накоренок! Та нехай,
я вже дійду, хто винен, хто не винен!..

(До Лукаша).

А що, небоже, чи не час додому?
Ходім помалу.

(До Мавки).

Будь здорова, дівко!

М а в к а

Ви завтра прийдете? Я покажу,
де є хороше дерево на хату.

Л е в

Я бачу, ти про все вже розпиталась.
Метка! Та що ж, приходь, я з вами звик,
та й вам до нас прийдеться привикати.
Ходімо. Прошавай!

(Рушає).

М а в к а

(більш до Лукаша, ніж до Лева)

Я буду ждати!

Лукаш відстає від дядька, стискає мовчки обидві руки Мавці, безгучно її цілує і, догнавши дядька, іде з ним у ліс.

М а в к а

(сама)

Коли б ти, нічко, швидше минала!
Вибач, кохана! Ще ж я не знала
днини такої, щоб була щасна
так, як ти, ніченько, так, як ти, ясна!
Чом ти, березо, така журлива?
Глянь, моя сестронько, таж я щаслива!
Не рони, вербо, сліз над водою,
буде ж, матусенько, милий зо мною!..
Батьку мій рідний, темненький гаю,
як же я ніченьку сюю прогаю?
Нічка коротка – довга розлука...
Що ж мені суджено – щастя чи мука?

Місяць сховався за темну стіну лісу, темрява наплила на прогалину, чорна, мов оксамитна. Нічого не стало видно, тільки жевріє долі жар, позосталий від огнища, та по вінку із світляків знати, де ходить Мавка поміж деревами: вінок той ясніє то цілим сузір'ям, то окремими іскрами, далі тьма і його покриває. Глибока північна тиша, тільки часом легкий шелест чується в гаю, мов зітхання у сні.

ДІЯ II

Пізнє літо. На темнім матовім листі в гаю де-не-де видніє осіння прозолоть. Озеро змаліло, берегова габа поширшала, очерети сухо шелестять скупим листом. На галяві вже збудовано хату, засаджено городець. На одній нивці пшениця, на другій – жито. На озері плавають гуси. На березі сушиться хустя, на кушах стримлять горшки, гладишки. Трава на галяві чисто викошена, під дубом зложений стіжок. По лісі калатають клокічки – десь пасеться товар. Недалечко чутно сопілку, що грає якусь моторну, танцюристу мелодію [мелодії № 11, 12, 13].

М а т и Л у к а ш е в а

(виходить з хати й гукає)

Лукашу, гов! А де ти?

Л у к а ш

(виходить з лісу з сопілкою і мережаним кийком у руках)

Тут я, мамо.

М а т и

А чи не годі вже того грання?
Все грай та грай, а ти, робото, стій!

Л у к а ш

Яка ж робота?

М а т и

Як – яка робота?
А хто ж обору мав загородити?

Л у к а ш

Та добре вже, загороджу, нехай-но.

М а т и

Коли ж воно, оте «нехай-но», буде?
Тобі б усе ганяти по шурхах
з прибудуою, з накидачем отим!

Л у к а ш

Та хто ганяє? Бидло ж я пасу,
а Мавка помагає.

М а т и

Одчепися
з такою поміччю!

Л у к а ш

Самі ж казали,
що як вона глядить корів, то більше
дають набілу.

М а т и

Вже ж – відьомське кодрло!

Л у к а ш

Немає відома, чим вам годити!
Як хату ставили, то не носила
вона нам дерева? А хто садив
города з вами, нивку засівав?
Так, як сей рік, хіба коли родило?
А ще он як умаїла квітками
попідвіконню – любо подивитись!

М а т и

Потрібні ті квітки! Таж я не маю
у себе в хаті дівки на виданню...
Йому квітки та співи в голові!

Лукаш знизує нетерпляче плечима і подається йти.

Куди ти?

Л у к а ш

Таж обору городити!

(Іде за хату, згодом чутно цюкання сокирою).

Мавка виходить з лісу пишно завітчана, з розпушеними косами.

М а т и

(непривітно)

Чого тобі?

М а в к а

Де, дядино, Лукаш?

М а т и

Чого ти все за ним? Не випадає
за парубком так дівці уганяти.

М а в к а

Мені ніхто такого не казав.

М а т и

Ну, то хоч раз послухай – не завадить.

(Прикро дивиться на Мавку).

Чого ти все розпатлана така?
Нема, щоб зачесатись чепурненько, –
усе як відьма ходить. Нечепурно.
І що се за манаття на тобі?
Воно ж і невігідне при роботі.
Я маю дещо там з дочки-небіжки,
піді вберися – там на жердці висить.
А се, як хоч, у скриню поклади.

М а в к а

Та добре, можу й переодягтися.

(Іде в хату. Звідти виходить дядько Лев).

М а т и

Хоч би подякувала!

Л е в

Що ти, сестро,
так уїдаєш раз у раз на дівку?
Чи то вона тобі чим завинила?

М а т и

А ти, братуню, вже б не відзивався,
коли не зачіпають! Ти б іще
зібрав сюди усіх відьом із лісу.

Л е в

Якби ж воно такеє говорило,
що тямить, ну, то й слухав би, а то...
«Відьом із лісу!» – де ж є відьма в лісі?
Відьми живуть по селах...

М а т и

То вже ти
на тому знаєшся... Та що ж, принаджуй
ту погань лісову, то ще діждешся
колись добра!

Л е в

А що ж? Таки й діжду.
Що лісове, то непогане, сестро, –
усякі скарби з лісу йдуть...

М а т и

(глузливо)

Аякже!

Л е в

З таких дівок бувають люди, от що!

М а т и

Які з їх люди? Чи ти впився? Га?

Л е в

Та що ти знаєш? От небіжчик дід
казали: треба тільки слово знати,
то й в лісовичку може уступити
душа така саміська, як і наша.

М а т и

Ну, а куди ж тоді відьомська пара
подінеться?

Л е в

Ти знов таки своєї?..
От ліпше заберуся до роботи,
як маю тут жувати клоччя!

М а т и

Йди!

Або ж я бороню?

Лев іде за хату, сердито струснувши головою.
М а в к а виходить з хати перебрана: на їй сорочка з десятки, скупо пошита
і латана на плечах, вузька спідничина з набиванки і полинялий фартух з димки,
волосся гладко зачесане у дві коси і заложене навколо голови.

М а в к а

Вже й перебралась.

М а т и

Отак що іншого. Ну, я піду –
управлюся тим часом з дробиною.

Хотіла я піти до конопель,
так тут іще не скінчена робота,
а ти до неї щось не вельми...

М а в к а

Чом же?
Що тільки вмію, рада допомогти.

М а т и

Ото-то й ба, що неконечне вмієш:
політниця з тебе абияка,
тащити сіна – голова боліла...
Як так і жати маєш...

М а в к а

(з острахом)

Як-то? Жати?
Ви хочете, щоб я сьогодні жала?

М а т и

Чому ж би ні? Хіба сьогодні свято?
(Бере за дверима в сінях серпа і подає Мавці).
Ось на серпа – попробуй. Як управлюсь,
то перейму тебе.

*(Виходить за хату, узявши з сіней підситок із зерном.
Незабаром чутно, як вона кличе «Ціпоньки! Ціпоньки!
Тю-тю-тю! Тю-тю-тю! Цір-р-р...»)*

Л у к а ш виходить із сокирою і підступає до молодого грабка, щоб його рубати.

М а в к а

Не руш, коханий,
воно ж сире, ти ж бачиш.

Л у к а ш

Ай, дай спокій!
Не маю часу!

Мавка смутно дивиться йому в вічі.

Ну, то дай сухого...

М а в к а

(швиденько виволікає з лісу чималу суху деревину)
Я ще знайду; тобі багато треба?

Лукаш

А що ж? Оцим одним загороджу?

Мавка

Чогось уже і ти став непривітний...

Лукаш

Та бачиш... мати все гризуть за тебе!..

Мавка

Чого їй треба? І яке їй діло?

Лукаш

Та як же? Я ж їм син...

Мавка

Ну, син,— то що?

Лукаш

Бач... їм така невістка не до мислі...
Вони не люблять лісового роду...
Тобі недобра з їх свекруха буде!

Мавка

У лісі в нас нема свекрух ніяких.
Навіщо ті свекрухи, невістки –
не розумію!

Лукаш

Їм невістки треба,
бо треба помочі – вони старі.
Чужу все до роботи заставляти
не випадає... Наймички – не дочки...
Та, правда, ти сього не зрозумієш...
Щоб наші людські клопоти збагнути,
то треба справді вирости не в лісі.

Мавка

(щиро)

Ти розкажи мені, я зрозумію,
бо я ж тебе люблю... Я ж пойняла
усі пісні сопілоньки твоєї.

Лукаш

Пісні! То ще наука невелика!

М а в к а

Не зневажай душі своєї цвіту,
бо з нього виросло кохання наше!
Той цвіт від папороті чарівніший –
він скарби *творить*, а не відкриває.
У мене мов зродилось друге серце,
як я його пізнала. В ту хвилину
огнисте диво сталося...

(Раптом уриває).

Ти смієшся?

Л у к а ш

Та справді, якось наче смішно стало...
Убрана по-буденному, а править
таке, немов на свято орацію!

(Сміється).

М а в к а

(шарпає на собі одержу)

Спалю се все!

Л у к а ш

Щоб мати гірше гризли?

М а в к а

Та що ж, як я тобі у цій одержі
неначе одмінилась!

Л у к а ш

Так я й знав!
Тепер уже почнеться дорікання...

М а в к а

Ні, любий, я тобі не дорікаю,
а тільки – смутно, що не можеш ти
своїм життям до себе дорівнятись.

Л у к а ш

Я щось не розберу, що ти говориш.

М а в к а

Бач, я тебе за те люблю найбільше,
чого ти сам в собі не розумієш,
хоча душа твоя про те співає
виразно-широ голосом сопілки...

Лукаш

А що ж воно таке?

Мавка

Воно ще краще,
ніж вся твоя хороша, люба врода,
та висловить його і я не можу...

(Смутно-закохано дивиться на нього і мовчить хвилинку).

Заграй мені, коханий, у сопілку,
нехай вона все лихо зачарує!

Лукаш

Ей, не пора мені тепера грати!

Мавка

То пригорни мене, щоб я забула
осю розмову.

Лукаш

(оглядається)

Цить! Почують мати!
Вони вже й так тебе все називають
накидачем...

Мавка

(спалахнула)

Так! Хто не зріс між вами,
не зрозуміє вас! Ну, що се значить
«накинулась»? Що я тебе кохаю?
Що перша се сказала? Чи ж то ганьба,
що маю серце нескупе, що скарбів
воно своїх не криє, тільки гоїно
коханого обдарувало ними,
не дожидаючи вперед застави?

Лукаш

Була надія, що віддячусь потім.

Мавка

І знов чудне, незрозуміле слово –
«віддячуся»... Ти дав мені дари,
які хотів, такі були й мої –
неміряні, нелічені...

Лукаш

То й добре,
коли ніхто не завинив нікому.
Ти се сама сказала – пам'ятай.

Мавка

Чому я маю сеє пам'ятати?

Мати

(виходить із-за хати)

Се так ти жнеш? А ти се так городиш?

Лукаш поспішно поволік дерево за хату.

Коли ти, дівонько, не хочеш жати,
то я ж тебе не силую. Вже яось
сама управлюся, а там на вісень,
дасть Бог, знайду собі невістку в поміч.
Там є одна вдовиця – моторненька, –
сама припитувалась через люди,
то я сказала, що аби Лукаш
був не від того... Ну, давай вже, любко,
мені серпочка – другого ж немає.

Мавка

Я жатиму. Ідіть до конопель.

Мати йде через галяву до озера і криється за очеретом.
Мавка замахеє серпом і нахилється до жита. З жита раптом виринає Русалка
Польова; зелена одіж на їй просвічує де-не-де крізь плащ золотого волосся,
що вкриває всю її невеличку постать; на голові синій вінок з волошок, у волоссі
заплутались рожеві квітки з куколю, ромен, березка.

Русалка Польова

(з благанням кидається до Мавки)

Сестрице, пошануй!
Краси моєї не руйнуй!

Мавка

Я мушу.

Русалка Польова

Уже ж мене пошарпано,
всі квітоньки загарбано,
всі квітоньки-зірниченьки
геть вирвано з пшениченьки!

Мак мій жаром червонів,
а тепер він почорнів,
наче кривця пролилася,
в борозенці запеклася...

М а в к а

Сестрице, мушу я! Твоя краса
на той рік ще буйніше запишас,
а в мене щастя як тепер зов'яне,
то вже не встане!

Русалка Польова

(ламає руки і хитається від горя, як од вітру колос)

Ой горенько! Косо моя!
Косо моя золотая!
Ой лишенько! Красо моя!
Красо моя молодая!..

М а в к а

Твоїй красі вік довгий не судився,
на те вона зроста, щоб полягати.
Даремне ти благасш так мене –
не я, то інший хто її зожне.

Русалка Польова

Глянь, моя сестро, ще хвиля гуляє
з краю до краю.
Дай нам зажити веселого раю,
поки ще літечко сяє,
поки ще житечко не полягло,–
ще ж неминуче до нас не прийшло!
Хвильку! Хвилиночку! Мить одну, рідная!
Потім поникне краса моя бідная,
ляже додолу сама...
Сестро! Не будь як зима,
що не вблагати її, не вмовити!

М а в к а

Рада б я волю вволити,
тільки ж сама я не маю вже волі.

Русалка Польова

(шепче, схилившись Мавці до плеча)

Чи ж не трапляється часом на полі
гострим серпчком поранити руку?
Сестронько! Зглянься на муку!
Крапельки крові було б для рятунку доволі.
Що ж? Хіба крові не варта краса?

М а в к а

*(черкає себе серпом по руці,
кров бризкає на золоті коси Русалки Польової)*

Ось тобі, сестро, яса!

Русалка Польова клониться низько перед Мавкою, дякуючи, і никне в житі. Від озера наближається м а т и, а з нею молода повновида м о л о д и ц я в червоній хустці з торочками, в бурячковій спідниці, дрібно та рівно зафалдованій; так само зафалдований і зелений фартух з нашитими на ньому білими, червоними та жовтими стяжками, сорочка густо наткана червоним та синім, намисто дзвонить дукачами на білій пухкій шії, мішна крайка тісно перетягає стан, і від того кругла, заживна постать здається ще розкішнішою. Молодиця йде замашистою ходою, аж стара ледве поспіває за нею.

М а т и

(до молодиці люб'язно)

Ходіть, Килинко, осьде край берези
ще свіже зіллячко. Ось деревій –
ви ж гладишки попарити хотіли?
Він добрий, любонько, до молока.

К и л и н а

Та в мене молока вже ніде й діти!
Коб ярмарок хутчій – куплю начиння.
Корова в мене турського заводу,–
ще мій небіжчик десь придбав,– молочна,
і Господи яка! Оце вже якось
я в полі обробилася, то треба
роботі хатній дати лад. Ой тітко,
вдовиці – хоч надвоє розірвися!..

(Прибіднюється, підобгавши губи).

М а т и

Ей, рибонько, то ви вже обробились?
Ну, що то сказано, як хто робітний
та здужає... А в нас – маленька нивка,
та й то Бог спору не дає.. .

К и л и н а

(дивиться на ниву, де стоїть Мавка)

А хто ж то
женцем у вас?

М а т и

Та там одна сирітка...

(Нишком).

Таке воно, простибіг, ні до чого...

К и л и н а

(надходить з матір'ю до Мавки)

Добрідень, дівонько! Чи добре жнеться?

М а т и

(сплескує руками)

Ой лишенько! Іще не починала!
Ой мій упадоньку! Що ж ти робила?
Нездарисько! Нехтолице! Ледашо!

М а в к а

(глухо)

Я руку врізала...

М а т и

Було при чому!

К и л и н а

А дай сюди серпа – нехай-но я.

Мавка ховає серпа за себе і вороже дивиться на Килину.

М а т и

Давай серпа, як кажуть! Таж не твій!

(Вириває серпа Мавці з рук і дає Килині, тая кидається на жито і жне, як вогнем палить, аж солома свище під серпом).

М а т и

(втішно)

Ото мені робота!

К и л и н а

(не одриваючись од роботи)

Якби хто
перевесла крутив, то я б удох
сю нивку вижала.

М а т и

(гукає)

А йди, Лукашу!

Лукаш

(виходить. До Килини)

Магайбі.

Килина

(жнучи)

Дякувати.

Мати

От, Лукашу,
поможеш тут в'язати молодичці.
Бо та «помічниця» вже скалічила.

Лукаш береться в'язати снопи.

Ну, жніте ж, дітоньки, а я піду
зварю вам киселиці на полудень.

(Іде в хату).

Мавка одійшла до берези, прихилилась до неї і крізь довге віття дивиться на женців. Килина який час так само завзято жне, потім розгинається, випростується, дивиться на похиленого над снопами Лукаша, всміхається, трьома широкими кроками прискакує до нього і падає з виляском долонею по плечах.

Килина

Ну ж, парубче, хутчій! Не лізь, як слимак!
Ото ще верисько!

(Залягається сміхом).

Лукаш

(і собі випростується)

Яка ти бистра!
Ось ліпше не займай, бо поборю!

Килина

(кидає серпа, береться в боки)

Ану ж, ану! Ще хто кого – побачим!

Лукаш кидається до неї, вона переймає його руки; вони «міряють силу», упершись долонями в долоні; який час сила їх стоїть нарівні, потім Килина трохи подалась назад, напружено сміючись і граючи очима; Лукаш, розпалившись, широко розхилив її руки і хоче її поцілувати, але в той час, як його уста вже торкаються її уст, вона підбиває його ногою, він падає.

К и л и н а

(стоїть над ним сміючись)

А що? Хто поборов? Не я тебе?

Л у к а ш

(устає, важко дышучи)

Підбити – то не мація!

К и л и н а

Чи ж пак?

У хаті стукнули двері. Килина знов кинулася жати, а Лукаш в'язати. Хутко загін затемнів стернею і вкрився снопами; скільки горсток жита на розложених перевеслах лежать, як подолані і ше не пов'язані бранці.

М а т и

(з сінешнього порога)

Ходіте, женчики! Вже є полудень.

К и л и н а

Та я своє скінчила, он Лукаш
ніяк не вправиться.

Л у к а ш

Мені недовго.

М а т и

Ну, то кінчай; а ви ходіть, Килинко!

Килина йде в хату. Двері зачиняються. М а в к а виходить з-під берези.

Л у к а ш

(трохи змішався, побачивши її, але зараз оправився)

Ага, то ти? Ось дов'яжи снопів,
а я піду.

М а в к а

В'язати я не можу.

Л у к а ш

Ну, то чого ж прийшла тут наглядати,
коли не хочеш допомогти?

(В'яже сам).

М а в к а

Лукашу,
нехай ся жінка більше не приходить –
я не люблю її: вона лукава,
як видра.

Л у к а ш

Ти її ніяк не знаєш.

М а в к а

Ні, знаю! Чула сміх її і голос.

Л у к а ш

Сього ще мало.

М а в к а

Ні, сього доволі.
Ся жінка хижа, наче рись.

Л у к а ш

Іще шо!

М а в к а

Нехай вона до нас у ліс не ходить.

Л у к а ш

(випростався)

А ти хіба вже лісова цариця,
що так рядиш, хто має в ліс ходити,
хто ні?

М а в к а

(сумно, з погрозою)

У лісі є такі провалля,
заховані під хрустом та галуззям, –
не бачить їх ні звір, ані людина,
аж поки не впаде...

Л у к а ш

Іще говорить
про хижість, про лукавство – вже б мовчала!
Я бачу, ще не знав природи твоєї.

М а в к а

Я, може, і сама її не знала...

Л у к а ш

Так, отже, слухай: якщо я тут маю тебе питати, хто до мене сміє ходити, а хто ні, то ліпше сам я знов з лісу заберуся на село. Вже якось там не пропаду між людьми. Бо я не став отут сидіти в тебе, як лис у пастці.

М а в к а

Я пасток на тебе не наставляла. Ти прийшов по волі.

Л у к а ш

По волі ж і піду, як тільки схочу, ніхто нічим мене тут не прив'яже!

М а в к а

Чи я ж тебе коли в'язати хтіла?

Л у к а ш

Ну, то до чого ж ціла ся балачка?

Дов'язав останнього снопа і, не дивлячись на Мавку, пішов до хати. Мавка сіла в борозні над стернею і похилилась у смутній задумі.

Л е в

(виходить із-за хати)

Чого се ти, небого, зажурилась?

М а в к а

(тихо, смутно)

Минає літо, дядечку...

Л е в

Для тебе воно таки журба. Я міркував би, що вже б тобі не тра верби на зиму.

М а в к а

А де ж я маю бути?

Л е в

Як на мене,
то не тісна була б з тобою хата...
Коли ж сестра таку натуру має,
що з нею й не зговориш. Я вже брався
і так, і інако... Якби-то я
був тут господарем, то й не питався б;
та вже ж я їм віддав сей ґрунт і хату,
то воля не моя. Я сам піду
на зиму до села, до своєї дома...
Якби ти на селі могла сидіти,
то я б тебе прийняв.

М а в к а

Ні, я не можу...
Якби могла, пішла б. Ви, дядьку, добрі.

Л е в

Хліб добрий, дівонько, а не людина.
Але, щоправда, я таки вподобав
породу вашу лісову. Як буду
вмирати, то прийду, як звір, до лісу –
отут під дубом хай і поховають...
Гей, дубоньку, чи будеш ти стояти,
як сива голова моя схитнеться?..
Де-де! Ще й не такі були дуби,
та й тії постинали... Зелений же
хоч до морозу, кучерявий друже,
а там... чи дасть Біг ще весни діждати?..

(Стоїть, смутно похилившись на ціпок).

Мавка поволі вибирає напівзів'ялі квітки з пожатого жита і складає їх у пучечок.
З хати виходять: м а т и, К и л и н а і Л у к а ш.

М а т и

(до Килини)

Чого ви спішиться? Та ще посидьте!

К и л и н а

Ей, ні вже, дядинусю, я піду.
Дивіть, уже нерано – я боюся.

М а т и

Лукашу, ти провів би.

Л у к а ш

Чом же, можу.

К и л и н а

(поглядає на нього)

Та, май, робота є...

М а т и

Яка робота
увечері? Іди синашу, йди
та надведи Килинку до дороги.
Самій увечері в сій пуці сумно.
Та ще така хороша молодичка –
коли б хто не напав!

К и л и н а

Ой дядинусю,
се ж ви мене тепер зовсім злякали!
Лукашу, йдім, поки не звечоріло,
а то й удвох боятимемось!

Л у к а ш

Я б то?
Боявся в лісі? Ого-го! Помалу!

М а т и

Та він у мене хлопець-молодець,
ви вже, Килинко, честі не уймайте!

К и л и н а

Ні, то я жартома...

(Завважає Лева).

Ов! Дядьку Леве!
То ви-те вдома?

Л е в

(удає, мов не дочув)

Га? Ідіть здорові!

(Йде собі в ліс).

К и л и н а

Ну, будьте вже здоровенькі, тітусю!

*(Хоче поцілувати стару в руку, тая не дає, обтирає собі рота
фартухом і тричі «з церемонією» цілується з Килиною).*

К и л и н а

(вже на ході)

Живі бувайте, нас не забувайте!

М а т и

Веселі будьте та до нас прибудьте!

(Йде в хату і засовує двері за собою).

Мавка підводиться і тихою, наче втомленою, походою іде до озера, сідає на похилу вербу, склоняє голову на руки і тихо плаче. Починає накрапати дрібний дощик, густою сіткою заволікає галяву, хату й гай.

Р у с а л к а

(підпливає до берега і заглядає до Мавки, здивована і цікава)

Ти плачеш, Мавко?

М а в к а

Ти хіба ніколи
не плакала, Русалонько?

Р у с а л к а

О, я!
Як я заплачу на малу хвилинку,
то мусить хтось сміятися до смерті!

М а в к а

Русалко! Ти ніколи не кохала...

Р у с а л к а

Я не кохала? Ні, то ти забула,
яке повинно быть кохання справжнє!
Кохання – як вода, – плавке та бистре,
рве, грає, пестить, затягає й топить.
Де пал – воно кипить, а стріне холод –
стає мов камінь. От моє кохання!
А те твоє – солом'яного духу
дитина квола. Хилиться од вітру,
під ноги стелиться. Зостріне іскру –
згорить не борючись, а потім з нього
лишиться чорний згар та сивий попіл.
Коли ж його зневажать, як покидьку,
воно лежить і кисне, як солома,
в воді холодній марної досади,
під пізними дощами каяття.

М а в к а

(підводить голову)

Ти кажеш – каяття? Спитай березу,
чи кається вона за тії ночі,
коли весняний вітер розплітав
їй довгу косу?

Р у с а л к а

А чого ж сумує?

М а в к а

Що милого не може обійняти,
навіки пригорнути довгим віттям.

Р у с а л к а

Чому?

М а в к а

Бо милий той – весняний вітер.

Р у с а л к а

Нашо ж було кохати їй такого?

М а в к а

Бо він був ніжний, той весняний легіт,
співаючи, їй розвивав листочки,
милуючи, розмаяв їй віночка
і, пестячи, кропив рососою косу...
Так, так... Він справжній був весняний вітер,
та іншого вона б не покохала.

Р у с а л к а

Ну, то нехай тепер жалобу спустить
аж до землі, бо вітра обійняти
повік не зможе – він уже пролинув.

(Тихо, без плеску, відпливає від берега і зникає в озері).

Мавка знов похилилась, довгі чорні коси упали до землі. Починається вітер і жене сиві хмари, а вкупі з ними чорні ключі пташині, що відлітають у вирій. Потім від сильнішого пориву вітру хмари дощові розходяться і видно ліс – уже в яскравому осінньому уборі на тлі густо-синього передзахідного неба.

М а в к а

(тихо, з глибокою журбою)

Так... Він уже пролинув...

Лісовик виходить з гушавини. Він у довгій киреї барви старого золота з темно-червоною габою внизу, навколо шапки обвита гілка достиглого хмелю.

Лісовик

Доню, доню,
як тяжко ти караєшся за зраду!..

Мавка

(підводить голову)

Кого я зрадила?

Лісовик

Саму себе.

Покинула високе верховіття
і низько на дрібні стежки спустилась.
До кого ти подібна? До служебки,
зарібниці, що працею гіркою
окрайчик щастя хтіла заробити
і не змогла, та ще останній сором
їй не дає жебрачкою зробитись.
Згадай, якою ти була в ту ніч,
коли твоє кохання розцвілося:
була ти наче лісова царівна
у зорянім вінку на темних косах, –
тоді жадібно руки простягало
до тебе щастя і несло дари!

Мавка

Так що ж мені робить, коли всі зорі
погасли і в вінку, і в серці в мене?

Лісовик

Не всі вінки погинули для тебе.
Оглянься, подивись, яке тут свято!
Вдяг ясень-князь кирею золоту,
а дика рожа буйнії корали.
Невинна біль змінилась в гордий пурпур
на тій калині, що тебе квітчала,
де соловей співав пісні весільні.
Стара верба, смутна береза навіть
у златоглави й кармазини вбрались
на свято осені. А тільки ти
жебрацькі шмати скинути не хочеш,
бо ти забула, що ніяка туга
краси перемагати не повинна.

М а в к а

(поривчасто встає)

То дай мені святкові шати, діду!
Я буду знов як лісова царівна,
і щастя упаде мені до ніг,
благаючи моєї ласки!

Л і с о в и к

Доню,
давно готові шати для царівни,
але вона десь бавилась, химерна,
убравшись для жарту за жбращку.

Розкриває свою кирею і дістає досі заховану під нею пишну, злотом гаптовану багряницю і срібний серпанок; надіває багряницю поверх убрання на Мавку; Мавка йде до калини, швидко ламає на ній червоні китиці ягід, звиває собі віночок, розпускає собі коси, квітчається вінком і склоняється перед Лісовиком; він накидає їй срібний серпанок на голову.

Л і с о в и к

Тепер я вже за тебе не боюся.

(Поважно кивнувши їй головою, меткою походою йде в гущавину і зникає).

З лісу вибігає Перелесник.

М а в к а

Знов ти?

(Наміряється втікати).

П е р е л е с н и к

(зневажливо)

Не бійся, не до тебе.
Хтів я одвідати Русалоньку, що в житі,
та бачу, вже вона заснула. Шкода...
А ти змарніла щось.

М а в к а

(гордо)

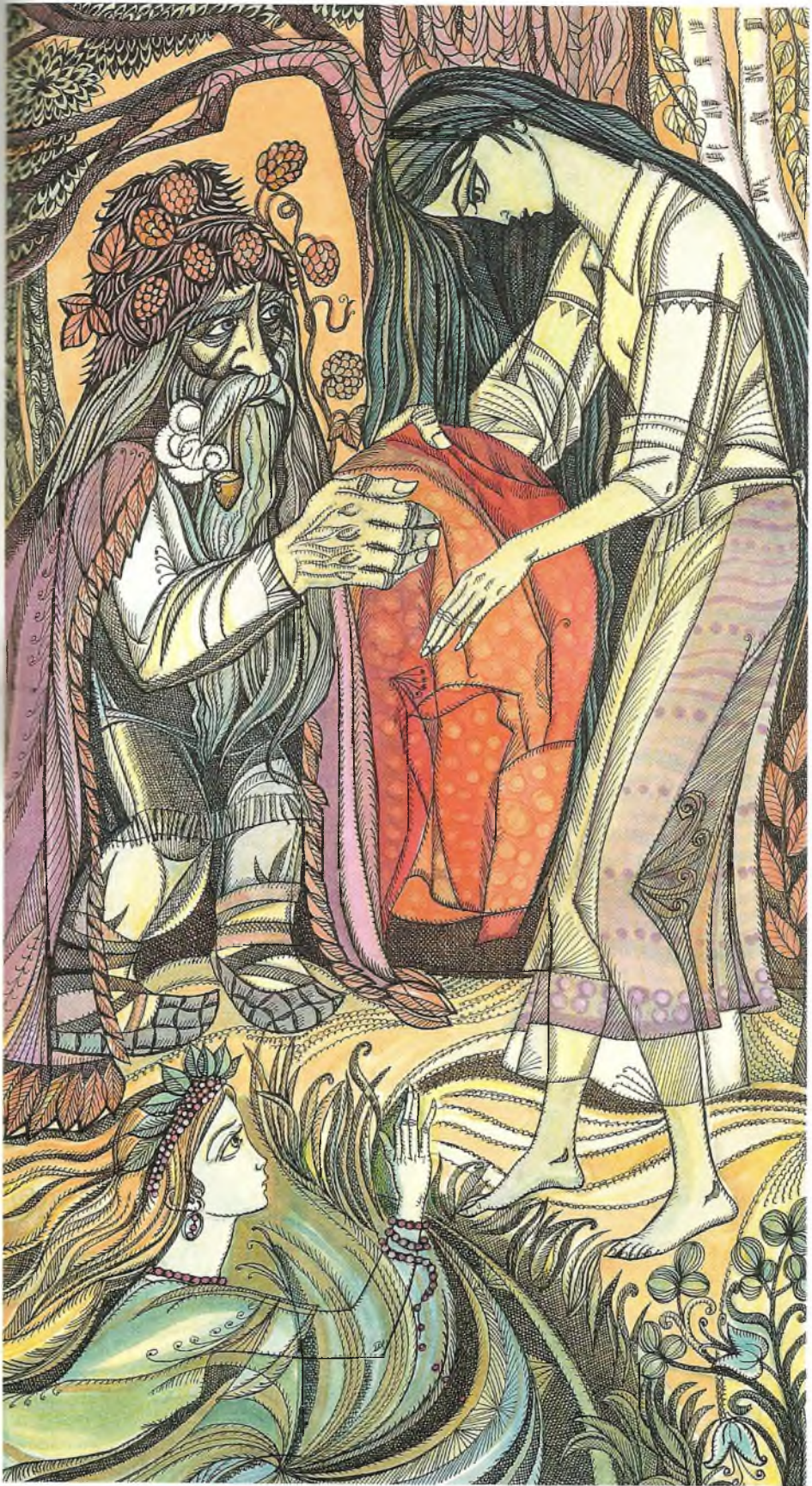
Тобі здається!

П е р е л е с н и к

Здається, кажеш? Дай я придивлюся.

(Підходить до неї. Мавка відступає).

Та ти чого жахаєшся? Я знаю,
що ти заручена, – не зачеплю.

М а в к а

Геть! Не глузуй!

П е р е л е с н и к

Та ти не сердься – що ж,
коли я помилився... Слухай, Мавко,
давай лиш побратаємось.

М а в к а

З тобою?

П е р е л е с н и к

А чом же ні? Тепер ми восени,
тепер, бач, навіть сонце прохололо
і в нас простигла кров. Таж ми з тобою
колись були товариші, а потім
чи грались, чи кохались – трудно зважить, –
тепер настав братерства час. Дай руку.

Мавка трохи нерішуче подає йому руку.

Дозволь покласти братній поцілунок
на личенько твое бліде.

(Мавка одхиляється, він все-таки її цілує).

О, квіти
на личеньку одразу зацвіли!
Цнотливії, незапашні, осінні...

(Не випускаючи її руки, оглядається по галяві).

Поглянь, як там літає павутиння,
кружляє і вирує у повітрі...
Отак і ми...

(Раптом поривас її в танець).

Так-от і ми
кинемось, ринемось
в коло самі!
Зорі пречисті,
іскри злотисті,
ясні та красні вогні променисті,
все, що блискує, –
все те летюче,
все безупинного руху жагуче!
Так-от і я...
Так-от і я...
Будь же, мов іскра, кохана моя!

Прудко вирує танець. Срібний серпанок на Мавці звився угору, мов блискуча гадючка, чорні коси розмаялись і змішалися з вогнистими кучерями Перелесника.

М а в к а

Годі!.. Ой годі!..

П е р е л е с н и к

В ширій загоді
не зупиняйся, кохана, й на мить!
Щастя – то зрада,
будь тому рада –
тим воно й гарне, що вічно летить!

Танець робиться шаленим.

Звиймося!
Злиймося!
Вихром завиймося!
Жиймо!
Зажиймо
вогнистого раю!

М а в к а

Годі!.. Пустити мене... Млію... Вмираю.

(Голова її падає йому на плече, руки опускаються, він мчить її в танці омлілу).

Раптом з-під землі з'являється темне, широке, страшне М а р и щ е.

М а р и щ е

Віддай мені моє. Пустити її.

П е р е л е с н и к

(спиняється і випускає Мавку з рук, вона безвладно спускається на траву)

Хто ти такий?

М а р и щ е

Чи ти мене не знаєш?

«Той, що в скалі сидить».

Перелесник здригнувся, прудким рухом кинувся геть і зник у лісі. Мавка очутилась, звелася трохи, широко розкрила очі і з жахом дивиться на Мару, що простягає руки взяти її.

М а в к а

Ні, я не хочу!

Не хочу я до тебе! Я жива!

«Той, що в скалі сидить»

Я поведу тебе в далекий край,
незнаний край, де тихі, темні води
спокійно сплять, як мертві, тьмяні очі,
мовчазні скелі там стоять над ними
німими свідками подій, що вмерли.
Спокійно там: ні дерево, ні зілля
не шелестить, не навіває мрій,
зрадливих мрій, що не дають заснути,
і не заносить вітер жадних співів
про недосяжну волю; не горить
вогонь жерущий; гострі блискавиці
ламаються об скелі і не можуть
пробитися в твердиню тьми й спокою.
Тебе візьму я. Ти туди належиш:
ти бліднеш від огню, від руху млієш,
для тебе щастя – тінь, ти нежива.

М а в к а

(встає)

Ні! Я жива! Я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає.

М а р и ш е

По чім ти знаєш те?

М а в к а

По тім, що муку
свою люблю і їй даю життя.
Коли б могла я тільки захотіти
її забути, я пішла б з тобою,
але ніяка сила в цілім світі
не дасть мені бажання забуття.

В лісі чується шелест людської ходи.

Ось той іде, що дав мені ту муку!
Зникай, Маро! Іде моя надія!

«Той, що в скалі сидить» відступається в темні хащі і там притаюється.

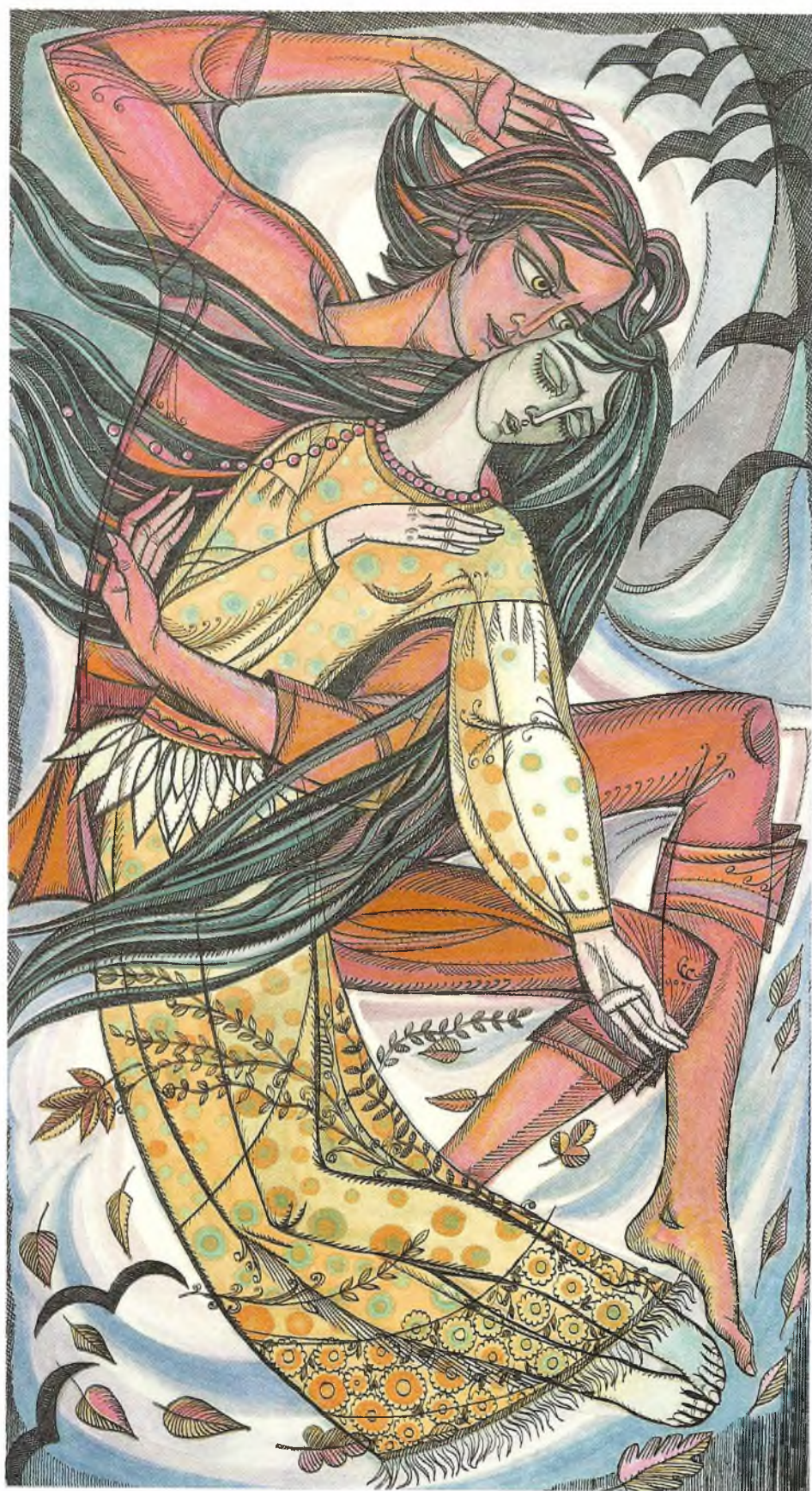
З лісу виходить Л у к а ш.

Мавка йде назустріч Лукашеві. Обличчя її відбиває смертельною блідістю проти яскравої одежі, конаюча надія розширила її великі темні очі, рухи в неї поривчасті й зникаючі, наче щось у ній обривається.

Л у к а ш

(побачивши її)

Яка страшна! Чого ти з мене хочеш?

ДІЯ ІІІ

Хмарна, вітряна осіння ніч. Останній жовтий відблиск місяця гасне в хаосі голого верховіття. Стогнуть пугачі, регочуть сови, уїдливо хававкають пушки. Раптом все покривається протяглим сумним вовчим виттям, що розлягається все дужче, дужче і враз обривається. Настає тиша.

Починається хворе світання пізньої осені. Безлистий ліс ледве мріє проти попельястого неба чорною шетиною, а долі по узліссі снується розтріпаний морок. Лукашева хата починає біліти стінами; при одній стіні чорніє якась постать, що знеможена прихилилась до одвірка, в ній ледве можна пізнати М а в к у; вона в чорній одежі, в сивому непрозорому серпанку, тільки на грудях красіє маленький калиновий пучечок.

Коли розвидняється, на галяві стає видно великий пеньок, там, де стояв колись столітній дуб, а недалечко від нього недавно насипану, ще не порослу моріжком могилу.

З лісу виходить Л і с о в и к у сірій свиті і в шапці з вовчого хутра.

Л і с о в и к

(придивляючись до постаті під хатою)

Ти, донечко?

М а в к а

(трохи поступає до нього)

Се я.

Л і с о в и к

Невже пустив тебе назад «Той що в скалі сидить»?

М а в к а

Ти визволив мене своїм злочином.

Л і с о в и к

Ту помсту ти злочином називаєш,
ту справедливу помсту, що завдав я
зрадливому коханцеві твоєму?
Хіба ж то не по правді, що дізнав він
самотнього несвітського одчаю,
блукаючи в подобі вовчій лісом?
Авжеж! Тепер він вовкулака дикий!
Хай скавучить, нехай голосить, виє,
хай прагне крові людської – не вгасить
своєї муки злої!

М а в к а

Не радій,
бо я його порятувала. В серці
знайшла я теє слово чарівне,
що й озвірілих в люди повертає.

Л і с о в и к

(тупає зо злості ногою і ламає з тріском свого цінка)

Не гідна ти дочкою лісу зватись,
бо в тебе дух не вільний лісовий,
а хатній рабський!

М а в к а

О, коли б ти знав,
коли б ти знав, як страшно то було...
Я спала сном камінним у печері
глибокій, чорній, вогкій та холодній,
коли спотворений пробився голос
крізь неприступні скелі, і виття
протягле, дике сумно розіслалось
по темних, мертвих водах і збудило
між скелями луну давно померлу...
І я прокинулась. Вогнем підземним
мій жаль палкий зірвав печерний склеп,
і вирвалась я знов на світ. І слово
уста мої німії оживило,
і я вчинила диво... Я збагнула,
що забуття не суджено мені.

Л і с о в и к

Де ж він тепер? Чому він не з тобою?
Чи то й його невдячність невмируща
так, як твоє кохання?

М а в к а

Ох, дідусю!
Якби ти бачив!.. Він в подобі людській
упав мені до ніг, мов ясень втятий...
І з долу вгору він до мене звів
такий болючий погляд, повний туги
і каяття палкого, без надії...
Людина тільки може так дивитись!..
Я ще до мови не прийшла, як він
схопивсь на рівні ноги, і від мене
тремтячими руками заслонився,
і кинувся, не мовлячи ні слова,
в байрак терновий, там і зник з очей.

Лісовик

І що ж тепер ти думаєш робити?

Мавка

Не знаю... Я тепер, як тінь, блукаю
край сеї хати. Я не маю сили
покинути її... Я серцем чую –
він вернеться сюди...

Лісовик мовчки журливо хитає головою. Мавка знов прихилиється до стіни.

Лісовик

Дитино бідна,
чого ти йшла від нас у край понурий?
Невже нема спочинку в ріднім гаю?
Дивись, он жде тебе твоя верба,
вона давно вже ложе постелила
і журиться, що ти десь забарилась.
Іди спочинь.

Мавка

(тихо)

Не можу я, дідусю.

Лісовик, шумно зітхнувши, помалу подався в ліс. З лісу чується навісний тупіт,
наче хтось без ваги женеться конем, потім спиняється.

Куць

*(вискакує з-за хати, потираючи руки, і спиняється,
побачивши Мавку)*

Ти, Мавко, тут?

Мавка

А ти чого никаєш?

Куць

Я їм коня притяг за гичку в стайню.
Гаразд мене поповозив востаннє,
вже не возитиме нікого більше!

Мавка

Ненавидний! Ти оганьбив наш ліс!
Се так держиш умову з дядьком Левом?

Куць

Умова наша вмерла вкупі з ним.

Мавка

Як? Дядько Лев умер?

Куць

Он і могила.
Під дубом поховали, а прийшлося
коло пенька старому спочивати.

Мавка

Обоє полягли... Він пречував,
що вже йому сей рік не зимувати...

(Находить до могили).

Ой як же плаче серце по тобі,
єдиний друже мій! Якби я мала
живуці сльози, я б зросила землю,
барвінок би зросила невмирущий
на сій могилі. А тепер я вбога,
мій жаль спадає, наче мертвий лист...

Куць

Жаль не пристав мені, а все ж я мушу
признатися – таки старого шкода,
бо він умів тримати з нами згоду.
Було, і цапа чорного держить
при конях, щоб я мав на чому їздить.
Я блискавкою мчу, було, на цапі,
а коники стоять собі спокійно.
От сі баби зовсім не вміють жити
як слід із нами – цапа продали,
зрубали дуба. Зрушили умову.
Ну й я ж віддячив їм! Найкращі коні
на смерть заїздив; куплять – знов заїжджу.
Ще й відьму, що в чортиці бабувала,
гарненько попросив, щоб їм корови
геть-чисто попсувала. Хай же знають!
Ще ж Водяник стіжка їм підмочив,
а Потерчата збіжжя погноїли,
Пропасниця їх досі б'є за те,
що озеро коноплями згидили.
Не буде їм добра тепер у лісі!
Вже тут навколо хати й Злидні ходять.

Злидні

(малі, заморені істоти, в лахмітті, з вічним гризьким голодом на обличчі, з'являються з-за кутка хатнього)

Ми тут! А хто нас кличе?

Мавка

(кидається їм навперейми до дверей)

Геть! Щезайте!

Ніхто не кликав вас!

Один Злидень

Злетіло слово –
назад не вернеться.

Злидні

(обсідають поріг)

Коли б там швидше
нам двері відчинили – ми голодні!

Мавка

Я не пушу туди!

Злидні

То дай нам їсти!

Мавка

(з жахом)

Нічого я не маю...

Злидні

Дай калину
оту, що носиш коло серця! Дай!

Мавка

Се кров моя!

Злидні

Дарма! Ми любим кров.

Один Злидень кидається їй на груди, смокче калину, інші сіпають його, щоб і собі покуштувати, гризуться межи собою і гарчать, як собаки.

Куць

Ей, Злидні, залишіть – то не людина!

Злидні спиняються, цокотять зубами і свищують від голоду.

Злидні

(до Куця)

Так дай нам їсти, бо й тебе з'їмо!

(Кидаються до Куця, той відскакує).

Куць

Ну-ну, помалу!

Злидні

Їсти! Ми голодні!!

Куць

Стривайте, зараз я збуджу бабів, –
вам буде їжа, а мені забава.

(Бере грудку землі, кидає в вікно і розбиває шибку).

Голос матері Лукашевої

(в хаті)

Ой! Що таке? Вже знов нечиста сила!

Куць

(до Злиднів пошепки)

А бачите – прокинулась. Ось хутко
покличе вас. Тепер посидьте тихо,
а то ще заклене стара вас так,
що й в землю ввійдете, – вона се вміє.

*Злидні скулюються під порогом темною купою.
З хати чутно крізь розбиту шибку рухи вставання матері, потім її голос,
а згодом Килинин.*

Голос материн

О, вже й розвиднилось, а та все спить.
Килино! Гей, Килино! Ну, та й спить же!
Бодай навек заснула... Встань! А встань,
бодай ти вже не встала!

Г о л о с К и л и н и

(заспано)

Та чого там?

М а т и

(уїдливо)

Пора ж тобі коровицю здоїти,
оту молочну, турського заводу,
що ти ще за небіжчика придбала.

К и л и н а

(вже прочулавшись)

Я тії подою, що тут застала,
та націджу три краплі молока –
хунт масла буде...

М а т и

Отже й не змовчить!
Хто ж винен, що набілу в нас не стало?
З такою господинею... Ой горе!
Ну вже й невісточка! І де взялася
на нашу голову?

К и л и н а

А хто ж велів
до мене засилатися? Таж мали
отут якусь задрипанку – було вам
прийняти та прибрати хорошенько,
от і була б невісточка до мислі!

М а т и

А що ж, – гадаєш, ні? Таки й була б!
Дурний Лукаш, що проміняв на тебе;
бо то було таке покірне, добре,
хоч прикладай до рани... Узиваєш
її задрипанкою, а сама
її зелену сукню перешила
та й досі соваєш – немає встиду!

К и л и н а

Та вже ж, у вас находишся в новому!..
Он чоловіка десь повітря носить,
а ти бідує з свекрушиськом проклятим –
ні жінка, ні вдова – якась покидька!

М а т и

Який би чоловік з тобою всидів?
Бідо напрасна! Що було – то з'їла
з дітиськами своїми – он, сидять! –
бодай так вас самих посіли злидні!

К и л и н а

Нехай того посядуть, хто їх кличе!

На сих словах одчиняє двері з хати. Куць утікає в болото. Злидні схоплюються
і забігають у сіни.

Килина з відром у руках шпарко пробігає до лісового потоку, з гуркотом набирає
відром воду і вертається назад уже трохи тихшою ходою. Завважає близько две-
рей Мавку, що стоїть при стіні знесилена, спустивши сивий серпанок на обличчя.

К и л и н а

(спиняється і становить відро долі)

А се ж яка?.. Гей, слухай, чи ти п'яна,
чи, може, змерзла?

(Термосить Мавку за плече).

М а в к а

(насилу, мов борючися з тяжкою зморою)

Сон мене змагає...

Зимовий сон...

К и л и н а

(відслоняє їй обличчя і пізнає)

Чого сюди прийшла?
Тобі не заплатили за роботу?

М а в к а

(як і перше)

Мені ніхто не може заплатити.

К и л и н а

До кого ти прийшла? Його нема.
Я знаю, ти до нього! Признавайся –
він твій коханок?

М а в к а

(так само)

Колись був ранок
ясний, веселий, не той, що тепер...
Він уже вмер...

К и л и н а

Ти божевільна!

М а в к а

(так само)

Вільна я, вільна...
Сунеться хмарка по небу повільна,
йде безпричальна, сумна, безпривітна...
Де ж блискавиця блакитна?

К и л и н а

(сіпас її за руку)

Геть! Не мороч мене! Чого стоїш?

М а в к а

(притомніше, відступаючи од дверей)

Стою та дивлюся, які ви щасливі.

К и л и н а

А щоб ти стояла у чуді та в диві!

Мавка змінється раптом у вербу з сухим листом та плакучим гіллям.

К и л и н а

(оговтавшись від здуміння, ворожо)

Чи ба! Я в добрий час тобі сказала!
Ну-ну, тепер недовго настоїшся!..

Х л о п ч и к

(вибігає з хати. До Килини)

Ой мамо, де ви-те? Ми їсти хочем,
а баба не дають!

К и л и н а

Ей, одчепися!

(Нишком, нахилившись до нього).

Я там під печею пиріг сховала,
як баба вийде до комори – з'їжте.

Х л о п ч и к

Ви-те суху вербу встромили тут?
Та й нащо то?

К и л и н а

Тобі до всього діло!

Х л о п ч и к

Я з неї вріжу дудочку!

К и л и н а

Про мене!

Хлопчик вирізує гілку з верби і вертається в хату. З лісу виходить Л у к а ш, худий, з довгим волоссям, без свити, без шапки.

К и л и н а

(скрикує радісно, вгледівши його, але зараз же досада тамує її радість)

Таки явився! Де тебе носило
так довго?

Л у к а ш

Не питай!

К и л и н а

Ше й не питай!

Тягався, волочився, лихо знає
де, по яких світах, та й «не питай»!
Ой любчику, не тра мені й питати...
Вже десь ота корчма стоїть на світі,
що в ній балює досі свита й шапка.

Л у к а ш

Не був я в корчмі...

К и л и н а

Хто, дурний, повірить!

(Заводить).

Втопила ж я головоньку навіки
за сим п'яницею!

Л у к а ш

Мовчи! Не скигли!!

Килина спиняється, глянувши на нього з острахом.

Ось я тебе тепера попитаю!
Де дядьків дуб, що он пеньок стримить?

К и л и н а

(спочатку збилась, але хутко стямилась)

А що ж ми мали тут – голод їсти?
Прийшли купці, купили та й уже.
Велике щастя – дуб!

Л у к а ш

Таж дядько Лев
заклявся не рубати.

К и л и н а

Дядька Лева
нема на світі – що з його закляття?
Хіба ж то ти заклявся або я?
Та я б і цілий ліс продати рада
або протеребити – був би ґрунт,
як у людей, не ся чортівська пуша.
Таж тут, як вечір, – виткнутися страшно!
І що нам з того лісу за добро?
Стикаємось по нім, як вовкулаки,
ще й справді вовкулаками завиєм!

Л у к а ш

Цить! Цить! Не говори! Мовчи!

(В голосі його чутно божевільний жах).

Ти кажеш
продати ліс... зрубати... а тоді вже
не буде так... як ти казала?

К и л и н а

Як?

Що вовк...

Л у к а ш

(затуляє їй рота)

Ні, не кажи!

К и л и н а

(визволившись від нього)

Та бійся Бога!
Ти впився, чи вдурів, чи хто наврочив?
Ходи до хати.

Лукаш

Зараз... я піду...

от тільки... тільки... ще води нап'юся!

(Стає навколішки і п'є з відра. Потім устас і дивиться задумливо поперед себе, не рушаючи з місця).

Килина

Ну? Що ж ти думаєш?

Лукаш

Я? Так... Не знаю...

(Вагаючись).

Чи тут ніхто не був без мене?

Килина

(шорстко)

Хто ж би

тут бути мав?

Лукаш

(спустивши очі)

Не знаю...

Килина

(злісно посміхнувшись)

Ти не знаєш,

то, може, я що знаю.

Лукаш

(тривожно)

Ти?

Килина

А що ж!

Я відаю, кого ти дожидаєш,

та тільки ба! – шкода твого ждання!

Якщо й було, то вже в стовпець пішло...

Лукаш

Що ти говориш?

Килина

Те, що чуєш.

М а т и

*(вибігає з хати і кидається з обіймами до Лукаша.
Він холодно приймає те вітання)*

Сину!..

Ой синоньку! Ой що ж я набідилась
з отею відьмою!

Л у к а ш

(здрігнувшись)

З якою?

М а т и

(показує на Килину)

З тею ж!

Л у к а ш

(зневажливо всміхаючись)

І та вже відьма? Ба, то вже судилось
відьомською свекрухою вам бути.
Та хто ж вам винен? Ви ж її хотіли.

М а т и

Якби ж я знала, що вона така
нехлюя, некукібниця!..

К и л и н а

(впадає в річ)

Ой горе!

Хто б говорив! Уже таких відьом,
таких нехлюй, як ти, світ не видав!
Ну вже ж і матінка, Лукашу, в тебе!
Залізо – й те перегризе!

Л у к а ш

А ти,

я бачу, десь міцніша від заліза.

К и л и н а

Від тебе дочекаюсь оборони!
Такої матері такий і син!
Якого ж лиха брав мене? Щоб тута
помітувано мною?

М а т и

(до Лукаша)

Та невже ж ти
не скажеш їй стулити губу? Що ж то,
чи я їй поштурховисько якесь?

Л у к а ш

Та дайте ви мені годину чисту!
Ви хочете, щоб я не тільки з хати,
а з світа геть зійшов? Бігме, зійду!

К и л и н а

(до матері)

А що! Діждалась?

М а т и

Щоб ти так діждала
від свого сина!

(Розлючена йде до хати, на порозі стрічається з Килининим сином, що вибігає з сопілкою в руках).

Оступися, злидню!

(Штурхає хлопця і заходить в хату, тряснувши дверима).

Х л о п ч и к

Ви-те прийшли вже, тату?

Л у к а ш

Вже, мій сину.

(На слові «сину» кладе іронічний притиск).

К и л и н а

(вражена)

Ну, то скажи йому, як має звати,—
уже ж не дядьком?

Л у к а ш

(трохи присоромлений)

Та хіба ж я що?
Ходи, ходи сюди, малий, не бійся.

(Гладить хлопця по білій голівці).

Чи то ти сам зробив сопілку?

Хлопчик

Сам.

Та я не вмію грати. Коб ви-те!

(Простягає Лукашеві сопілку).

Лукаш

Ей, хлопче, вже моє грання минулось!..

(Смутно задумується).

Хлопчик

(пхикаючи)

П! То ви-те не хочете! Ну, мамо,
чом тато не хочять мені заграти?

Килина

Ще чого! Потрібне те грання!

Лукаш

А дай сюди сопілочку.

(Бере сопілку)

Хороша.

З верби зробив?

Хлопчик

А що ж, он з теї-о.

(Показує на вербу, що сталася з Мавки).

Лукаш

Щось наче я її не бачив тут.

(До Килини).

Ти посадила?

Килина

Хто б її садив?

Стирчав кілок вербовий та й розрісся.

Тут як з води росте – таже доші!

Хлопчик

(вередливо)

Чому ви-те не граєте?

Лукаш

(задумливо)

Заграти?..

(Починає грати [мелодія № 14] спершу тихенько, далі голосніше; зводить згодом на ту веснянку [мелодія № 8], що колись грав Мавці. Голос сопілки [при повторенні гри на сопілці мелодії № 8] починає промовляти словами).

«Як солодко грає,
як глибоко крає,
розтинає мені груди, серденько виймає...»

Лукаш

(випускає з рук сопілку)

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари!

Хлопчик, злякавшись крику, втік до хати.

Кажі, чаклунко, що то за верба?

(Хпає Килину за плече).

Килина

Та відчепися, відки маю знати?
Я з кодлом лісовим не накладаю
так, як твій рід! Зрубай її, як хочеш,
хіба я бороню? Ось на й сокиру.

(Витягає йому з сінєй сокиру).

Лукаш

(узявши сокиру, підійшов до верби, ударив раз по стовбуру, вона стенулась і зашелестіла сухим листом. Він замахнувся удруге – і спустив руки)

Ні, руки не здіймаються, не можу...
Чогось за серце стисло...

Килина

Дай-но я!

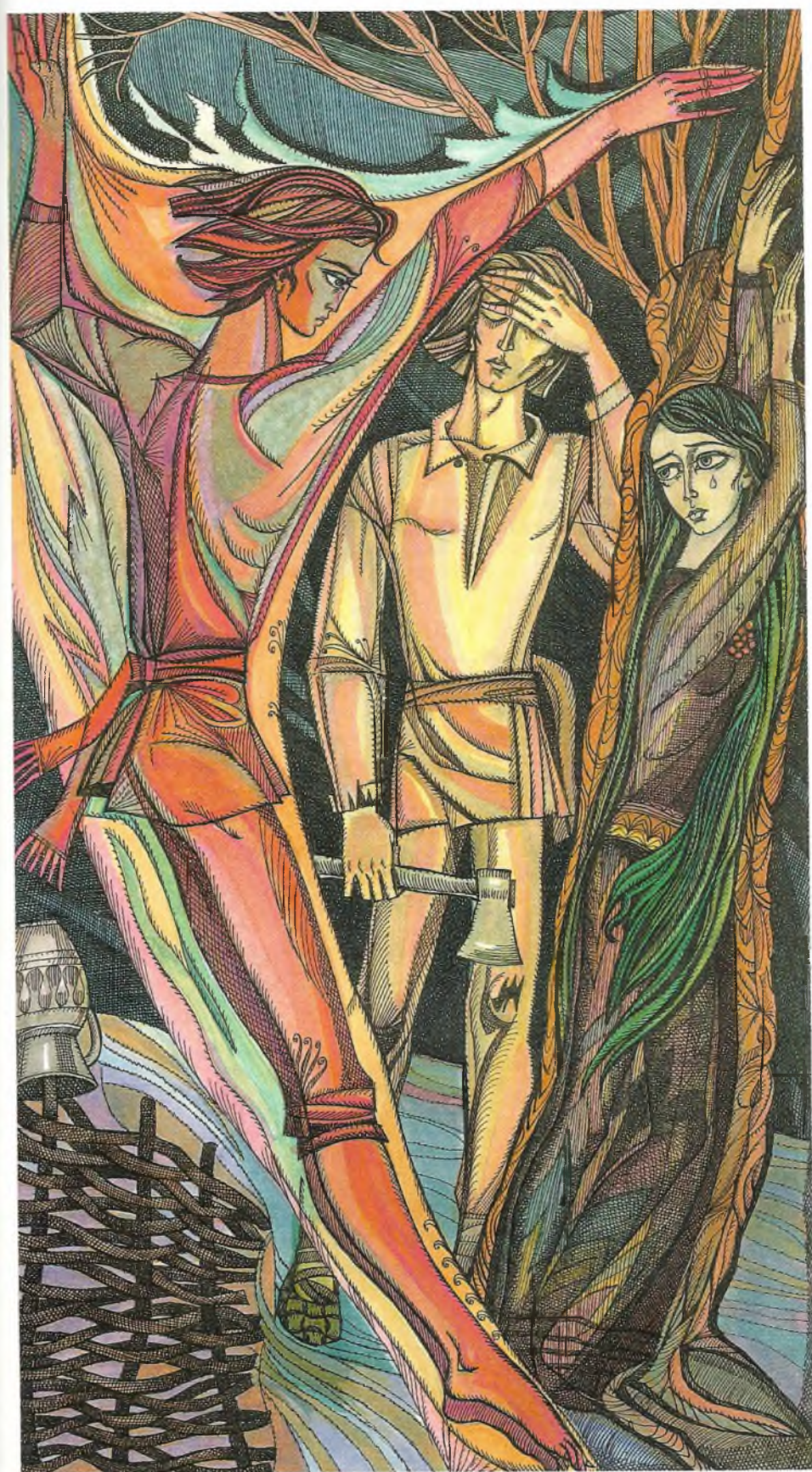
(Вихоплює від Лукаша сокиру і широко замахується на вербу).

В сю мить з неба вогненным змієм-метеором злітає Перелесник і обіймає вербу.

Перелесник

Я визволю тебе, моя кохана!

Верба раптом спалахує вогнем. Досягнувши верховіття, вогонь перекидається на хату, солом'яна стріха займається, пожежа швидко поймає хату. М а т и Лукашева і Килинині діти вибігають з хати з криком: «Горить! Горить!»

Рятуйте! Ой, пожежа!..» Мати з Килиною метушаться, вихоплюючи з вогню, що тільки можна вихопити, і на клунках та мішках виносять скулених Злиднів, що потім ховаються у ті мішки. Діти бігають з коновками до води, заливають вогонь, але він іще дужче розгоряється.

М а т и

(до Лукаша)

Чого стоїш? Рятуй своє добро!

Л у к а ш

(втупивши очі в крокву, що вкрита кучерявим вогнем, як цвітом)

Добро? А може, там згорить і лихо?..

Кроква з трясотом рушиться, іскри стовпом прискають геть угору, стеля провалюється, і вся хата обертається в кострище. Надходить важка біла хмара, і починає йти сніг. Хутко крізь білий застил сніговий не стає нікого видко, тільки багряна мінлива пляма показує, де пожежа. Згодом багряна пляма гасне, і коли сніг рідшає, то видко чорну пожарину, що димує і сичить од вогкості. Матері Лукашевої і дітей Килининих та клунків з добром уже не видко. Крізь сніг мріє недопалений оборіг, віз та дещо з хліборобського начиння.

К и л и н а

(з останнім клунком у руках сіпає Лукаша за рукав)

Лукашу!.. Ані руш! Чи остовпів?
Хоч би поміг мені носити клунки!

Л у к а ш

Та вже ж ви повиносили всі злидні.

К и л и н а

Бийся по губі! Що се ти говориш?

Л у к а ш

(сміється тихим, дивним сміхом)

Я, жінко, бачу те, що ти не бачиш...
Тепер я мудрий став...

К и л и н а

(злякана)

Ой чоловіче,
шось ти таке говориш... Я боюся!

Л у к а ш

Чого боїшся? Дурня не боялась,
а мудрого боїшся?

К и л и н а

Лукашуню,
ходімо на село!

Л у к а ш

Я не піду.
Я з лісу не піду. Я в лісі буду.

К и л и н а

Та що ж ти тут робитимеш?

Л у к а ш

А треба
все щось робити?

К и л и н а

Як же маєм жити?

Л у к а ш

А треба жити?

К и л и н а

Пробі, чоловіче,
чи ти вже в голову зайшов, чи що?
То так тобі з переляку зробилось.
Ходімо на село, закличу бабу,—
тра виляти переполох!

(Тягне його за руку).

Л у к а ш

(дивиться на неї з легковажною усмішкою)

А хто ж тут
недогарків отих глядіти буде?

(Показує на віз і начиння).

К и л и н а

(господарно)

Ой правда, правда, ще порозтягають!
Аби довідалися, що горіло,
то й набіжать з села людиська тії!
То вже хіба постій тут, Лукашуню.
Я побіжу десь коней попрошу –
бо наші ж геть у стайні попеклися! –
то зберемо на віз та й завеземо
десь до родини твєї, може, пустять...
Ой горе! Якось треба рятуватись...

Останні слова промовляє, вже біжучи до лісу. Лукаш проводить її тихим сміхом.
Незабаром її не стає видно.

Від лісу наближається якась висока жіноча постать у білій додільній сорочці і в білій, зав'язаній по-старосвітському намітці. Вона йде хитаючись, наче од вітру валиться, часом спиняється і низько нахиляється, немов шукаючи чогось. Коли надходить ближче і спиняється біля ожинових кущів, що ростуть недалеко від пожарища, то випростується, і тоді видно її змарніле обличчя, подібне до Лукашевого.

Лукаш

Хто ти? Що ти тут робиш?

Постать

Я – загублена Доля,
Завела мене в дебрі
нерозумна сваволя.
А тепер я блукаю,
наче морок по гаю,
низько припадаю, стежечки шукаю
до минулого раю.
Ой уже ж тая стежка
білим снігом припала...
Ой уже ж я в сих дебрях
десь навіки пропала!..

Лукаш

Уломи ж, моя Доле,
хоч отую ожину,
щоб собі промести, по снігу провести
хоч маленьку стежину!

Доля

Ой колись я навесні
тут по гаю ходила,
по стежках на признаку
дивоцвіти садила.
Ти стоптав дивоцвіти
без ваги попід ноги...
Скрізь терни-байраки, та й нема признаки,
де шукати дороги.

Лукаш

Прогорни, моя Доле,
хоч руками долинку,
чи не знайдеш під снігом
з дивоцвіту стеблинку.

Доля

Похололи вже руки,
що й пучками не рушу...
Ой тепер я плачу, бо вже чую й бачу,
що загинути мушу.

(Застогнавши, рушає).

Лукаш

(простягаючи руки до неї)

Ой скажи, дай пораду,
як прожити без долі!

Доля

(показує на землю в нього під ногами)

Як одрізана гілка,
що валяється долі!

(Іде хилляючись і зникає в снігах).

Лукаш нахилляється до того місця, що показала Доля, знаходить вербову сопілку, що був кинув, бере її до рук і йде по білій галяві до берези. Сідає під посівілим від снігу довгим віттям і крутить в руках сопілочку, часом усміхаючись, як дитина. Легка, біла, прозора постать, що з обличчя нагадує Мавку, з'являється з-за берези і схиляється над Лукашем.

Постать Мавки

Заграй, заграй, дай голос мому серцю!
Воно ж одно лишилося від мене.

Лукаш

Се ти?.. Ти упирицею прийшла,
щоб з мене пити кров? Спивай! Спивай!

(Розкриває груди).

Живи моєю кров'ю! Так і треба,
бо я тебе занапастив...

Мавка

Ні, милий,
ти душу дав мені, як гострий ніж
дає вербовій тихій гілці голос.

Лукаш

Я душу дав тобі? А тіло збавив!
Бо що ж тепера з тебе? Тінь! Мара!
(З невимовною тугою дивиться на неї).

М а в к а

О, не журися за тіло!
Ясним вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло.

Легкий, пухкий попільець
ляже, вернувшись, в рідну землю,
вкупі з водою там зростить вербицю –
стане початком тоді мій кінець.

Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радощі й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.

Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх.

Я їм тоді проспівую
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю...

Грай же, коханий, благаю!

Лукаш починає грати. Спочатку [мелодії № 15 і 16] гра його сумна, як зимовий вітер, як жаль про щось загублене і незабутнє, але хутко переможний спів кохання [мелодія № 10, тільки звучить голосніше, жагливіше, ніж у першій дії] покриває тугу. Як міняється музика, так міняється зима навколо: береза шелестить кучерявим листом, весняні гуки озиваються в заквітлім гаю, тьмяний зимовий день змінюється в ясну, місячну весняну ніч. Мавка спалахує раптом давньою красою у зорянім вінці. Лукаш кидається до неї з покликом шастя.

Вітер збиває білий цвіт з дерев. Цвіт лине, лине і закриває закохану пару, далі переходить у густу сніговицю. Коли вона трохи ущухла, видно знов зимовий краєвид, з важким навісом снігу на вітах дерев. Лукаш сидить сам, прихилившись до берези, з сопілкою в руках, очі йому заплющені, на устах застиг шасливий усміх. Він сидить без руху. Сніг шапкою наліг йому на голову, заporoшив усю постать і падає, падає без кінця...

[25/VII 1911 р.]

ДОДАТОК

НАРОДНІ ВОЛИНСЬКІ МЕЛОДІЇ,
ЯКІ ЛЕСЯ УКРАЇНКА ВИБРАЛА
ДО «ЛІСОВОЇ ПІСНІ»

Мелодія №1

Andante

Мелодія №2

Andante

Мелодія №3

Allegro

Мелодія №4

Risoluto

Мелодія №5

Allegro

Мелодія №6

Andante

Мелодія №7

Andante

Мелодія №8

Andantino

Мелодія №9

Allegretto

Мелодія №10

Andantino

Мелодія №11

Allegro moderato

Мелодія №12

Allegro

Мелодія №13

Allegro

Мелодія №14

Andante

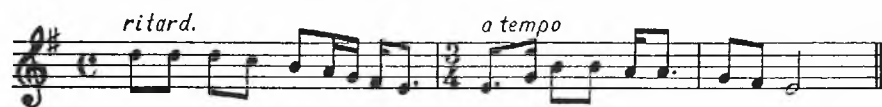
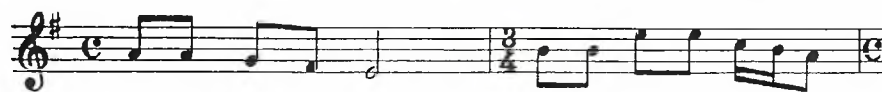
Мелодія №15

Andante

Мелодія №16

Andante

Увага. Усі ці мелодії належить грати *solo*, без оркестрового супроводу і без штучного аранжування; коли трудно переходити від одної мелодії до другої в такому порядку, як тут поставлено, без довгих і штучних модуляцій, то краще нехай вони відділяються одна від одної просто паузами, як-то звичайно буває при грі сільських музик, бо саме тут і слід доховати сільського стилю, без зайвих хитрощів. Тільки якщо для того інструмента, що має імітувати сопілку, которась мелодія не підходить по тону, то її може сам артист транспонувати вище або нижче, відповідно до того, як буде краще звучати і як буде легше переходити з мелодії на мелодію.

Леся Українка

«МИЛИЙ, ТИ ДУШУ ДАВ МЕНІ...»

«Як солодко грає, як глибоко крас...»

Світить з любого мого дитинства крізь вихор промайнувших літ тихий, теплий весняний вечір, скупаний у казкових чарах, як повний місяць у чистій-пречистій глибині бистрого Черемошу.

Буйно цвіла вишня і простягала до хати крізь відчинене вікно квітучі віти, розкішний куш розмаю горнувся довкола неї веселим білокрітцям, і здавалося, що пахоші весни прилинули до нашої оселі з небесного раю та заповнили цілий світ, а місячне світло сріблило вишневе цвітіння і заливало кімнату по вінця.

Вселенська тиша обнімала землю, зоряний хорал сяяв із вічності й звеселяв небо; лагідно й монотонно шумів Черемош, заколисуючи до сну, а соловейки в квітучих садах змагалися на честь весни в мелодіях-трелях і полонили щебетом наші спрагли мирної благодаті дитячі душі.

Весна справляла бенкет і своїм переможним торжеством відганяла і бідність, і лихо, і сум, що їх посіяла і залишила на землі війна. Весна крок за кроком владно входила в новий мирний світ тих нелегких і непростих повоєнних літ.

Весни ми чекали як небесного благословення і надії на краще життя. Тішилися першими стежками, які протоптали босими ногами на ледь-ледь просохлій землі, й набиралися від неї сили і сонячного тепла, радості весняного пробудження, очікуючи, як у казках, дивного дива.

І диво казкове явилось як одвічна тайна зачарованого вечора. Явилось тієї чудової пори, коли завітчана земля усміхалася до сонця. Пишу саме це слово — «явилось», бо так тоді сприйняла його моя дитяча душа, а особливо тому, що диво це, здавалося мені, послало нам небо і промовляло голосом неба.

Нинішній читач, пізнавши фантастичні можливості сучасної чудо-техніки, мабуть, не назве дивом людський голос, який на хвилях ефіру раптом прилетів до хати з небес, і хто зна, чи зрозуміє і поділить те захоплення, що полонило тоді нас, дітей повоєнного села. Захоплення, диво і невимовну радість...

А почалося все з того, що наш сусід, який був головою сільської Ради, привіз телеграфні стовпи, розіклав через городи на рівні відстані від своєї хати аж до стовпової дороги, і ми почули, що скоро їх піднімуть, закопають міцно в землю, протягнуть проводи — і заговорить радіо!

Ми ніколи не бачили і не чули радіо і справді чекали цього дійства, як дива, коли звідкись здалека по металевих дротах прилине до хати голос і принесе живе слово.

Закопали стовпи, протягнули дроти — і в хаті голови сільради вже, мабуть, грало радіо, але ми не чули голосу, а побігти й послухати, хоч кортіло, не відважувалися.

Вихід знайшов старший брат Петрусь: роздобув серед школярів слухавку, а як тільки звечоріло, виліз на високий ясень, поміж гіллям якого виднілися проводи, накинув на них тоненькі, ледве помітні дротики, провів через вікно аж до хати і радісно шепнув, як велику таємницю, що зараз будемо слухати радіо.

Розстелили на підлозі мамину вереню, полягали мовчки в очікуванні дива, приєднали дротики до слухавки — і враз у хатній тиші залунала найніжніша в світі музика: хтось так любовно вигравав на сопілці, що й квітучі вишневі гілки в місячному сріблі заслухалися в небесну мелодію і перестали колисатися під леготом вечорового вітру.

Мелодія небесна, бо, справді, прилинула до нас із небес та й красою була така незбагненна, не чувана досі, ніби зродилася в раю. А в тон сопілкової мелодії залунав жіночий голос, як музика душі, і полилися слова, мов перші весняні квіти, і попливли голубим плесом місячного світла, як щойно сплетений вінок на хвилях зачарованого озера:

*Як солодко грає,
як глибоко крас,
розтинає білі груди, серденько виймає!*

Явилось диво в божественному голосі, що прилинув із далекого, таємного ясного світу, стільки зоріло в ньому сяйливості й веселковості, ласки і добра, ніжності й пісенності, лагідності й м'якості, любові й болю, милосердя і сердечності.

Голос не загубився у плині літ, а лунає красиво і щемливо, як сьогодні, такою небесно-земною силою наповнений.

Голос, як мамина молитва, яку ми з Петрусем колись повторяли за мамою слово в слово, молили на колінах, щоб кулі обминали тата на фронті і він живим вернувся з війни. Молитву нашу почули небеса, і вона святиться в душі, а в її світлі живе мамин голос і голос із чарів травневого вечора, що квітучим вінком пливе на хвилях вічного часу з його непроминальною молодістю.

Голос війнув, як зітхання віковічних пралісів, а яснів таким молодим світлом, ніби зійшов із небес. Літа сиві не торкнулися його, бо голос душі, як її сповідь, не підвладний часові. Тиха небесна мова линула, справді, як сповідь, і нам назавжди увійшла в серце, бо ми ходили до церкви сповідатися і так, стиха, всією душею, розмовляли зі священиком, і нам здавалося, що ми розмовляємо з Богом і в небі чути наші сповідальні слова.

Голос, як дарована небесами музика слова, яка вперше явилася в хаті справді з небес й так осяяла наші душі, що звучить для нас усе життя, і в цьому диво того незабутнього вечора. А слова, вимолені тим голосом, були нам уже добре знайомі, і ми знали, що вони належать Мавці, дівчині-красуні, яка живе у великому лісі і любить сільського хлопця Лукаша та його гру на сопілці. Знали, бо тато завідували бібліотекою, приносили додому книжки і вечорами читали їх нам уголос. Багато що з тих вечірніх читань запам'яталося назавжди і не раз ставало й досі стає в пригоді як велика і мудра наука життя.

Мене захоплював своєю мужністю і твердою вірою в перемогу над ворогом та визволенням рідного народу Роберт Брюс, король шотландський з однойменної поеми Лесі Українки, і чарувала ніжністю та вражала безсмертям і вічністю лісова Мавка. А найдивнішим дивом було те, що шотландський король Роберт Брюс та українська казкова Мавка і перемогу-визволення, і безсмертя-воскресіння прийняли від природи як дарунок за пошану до її вічної материнської мудрості.

...Іде війною на вільну державу Шотландію англійський король Едвард. Зібралось шотландське лицарство боронити рідний край, але не вистояло в битві, здалося на милість ворога, зрадило свій народ, продало свободу за даровані блага, присягнуло на вірність завойовнику і вернулося в свої маєтки правити зневоленим людом. Не скорився тільки один лицар – Роберт Брюс, кинув Едвардові залізну рукавицю як виклик на непримиренну борню, сів на коня і помчав піднімати селян по всій Шотландії на визвольну війну, закликав перекувати плуги на мечі, бо лицарство тільки на шитах писало пишні гасла про волю, а не в душі і запропастило отчий край. Шість разів водив Роберт Брюс селянське військо в походи і шість разів зазнавав поразки. Безнадія охопила лицаря, і він задумав покинути знедолений край, сісти на пароплав і податися в Палестину захищати Гріб Господній...

Лежить Роберт Брюс у бідній рибальській хатині над морем, виглядає у віконце пароплав, але його не видно. Німа тиша, як безвихідь, опанувала хатину. Та ось лицар звернув свій погляд на стелю і побачив павука, який снував павутину. Павук розгойдувався на тонкій павутинці, щоб прикріпити її до стіни, а павутинка рвалася, і він раз по раз падав. Падав – і знову добувався на стелю, і так шість разів підряд, а в сьомий раз прип'яв павутинку і далі ткав своє плетиво...

Гостра думка враз зблиснула в голові Роберта Брюса: «Та невже такий лицар менше має снаги, ніж павук?!» Скочив на ноги, вхопив зброю, всьоме підняв шотландський люд на визвольну війну і переміг. Був з ласки Бога й народу обраний королем і заприсягнувся берегти волю вітчизни і не завойовувати чужих земель. І не зламав Роберт свого слова, залишився в пам'яті народу борцем за рідний край, не посоромився признатися, що «одваги та завзяття в праці він в малого павука навчився», який одержимо будував свою оселю, взяв цю одержимість за приклад – і здобув вільну державу.

Загадково-предивний білий світ створений для людей як дар Божий, і найменша комашка в ньому має право на життя, і несе в собі одвічну тайну, і не зневажаймо її, а пізнаймо, полюбімо та захистімо, і навчімося мудрості в неї, і легше буде іти по землі. Пошануєш живу істоту – пошануєш власне життя.

Мавка – дитя природи, її пречудову лісову пісню виспівала на всі віки ніжна Лесина душа. Пісню на таку многість голосів, як багатомовність світу, і Мавка чує цю втаємничену мову: шепіт трави, тремтіння листочка, жалібне скрипіння старезної верби, задуму озера, відчуває закоханість берізки, лицарство дуба, гординю ясеня, сповідальність джерела і веселоші струмка, колицкову очерету, калиновий сум...

Дитя пралісів розуміє мову живої природи і розмовляє з нею, але найдивніше диво в тому, що Мавка, вперше почувши сопілку, єдина на землі зрозуміла її мову і відкрила в голосі сопілки людську душу.

Великі дивовини береже голос сопілки. Він лине з вічності як дума рідної землі і жива душа природи в гілочці калини, верби або липи. Дерево безмовне, так здається людям, бо нам не дано почути його таємничену мову. Та є на землі особливі, обрані небом люди, яким дерева, і трави, і все суше зело відкриває свою мову, як сільському хлопцеві Лукашеві, світлій християнській душі, чистій дитині природи, — і тоді стається диво. Лукаш торкнувся дерев'яної гілки і вселив у неї душу, і гілка заговорила-заспівала, і так всесильно, що розбудила Мавку з глибокого сну і воскресила лісову пушу, прибиту морозами і засипану снігами.

Чудодійна мова сопілки: там, де вона явила свій голос («як солодко грає...»), возроджується життя, пробуджується природа, починається дія в цьому зачарованому замку, що, здається, одвіку чекав божественного голосу, який розчаклує заціпенілий замок, вдихне в нього дух свободи і воскресить святість правічного храму на отчій землі під рідним небом.

«Весняна вода, як воля молода!»

...Дрімає в передвесняному сні зажурена поліська пуша. Мороз неохоче покидає свої володіння, але все-таки мусить відступати перед наступом весни, бо гору вже беруть вічні володарі цього лісового царства: Водяник — господар предковічного озера і Лісовик — король зачарованої пуші. Уже зеленіє перший ряст, квітнуть проліски та сон-трава, але весна з буйним цвітінням ще не настала, і все дрімуче царство заніміло в затаєному передчутті й тремтливому чеканні чогось незнаного, та дорогого і довгожданого.

Чого очікує зачарована пуша?

Знають, мабуть, ніжна береза і прсстарезний дуб-нелинь — сторож віків і волинських пралісів, дуб, листя якого ніколи не опадає і не гине в траві, а чинить опір вітрам-буревіям і золотіє у величній короні володаря пуші. І дуб, і береза виростили на просторій галявині посеред дрімучого лісу і знають ціну волі, як і люди, що стоять на вічовому Майдані.

Тихе плесо лісового озера в глибокій задумі. Воно любить свої береги і ніколи їх не покине. Суворий Водяник тримає в покорі сонну воду, Русалку й Потерчат і нікому не дає волі.

Та є все-таки одна живильна артерія — співучий, дзюркотливий струмок, який напуває озеро свіжою джерельною водою і пливе собі далі у великий світ, несе вість і про казкове озеро, загублене в пралісах, і про таємничу пушу, і про дуба-нелиня — мудреця і охоронця отчого краю. Багато див бачив на своєму віку цей дуб, багато чув і розповів живий струмок у цій п'устині, де все дихає вічністю, повите таємничістю і де ніколи не лунали людські голоси, а їм ще доведеться побачити і почути те, чого не знали і не чули зроду.

Ось у провесняне сонне царство на бистрих водах струмка-потоку вривається «Той, що греблі рве» — «молодий, дуже білявий, синьоокий, з буйними і разом плавкими рухами», в одязі, що міниться різними кольорами і сипле золотистими іскрами. Він вривається як посланець розбурханої стихії перших весняних вод, які рвуть-зривають усі мости, греблі, гатки й запруди, збудовані людьми, і йому, порушникові спокою і безоглядному бунтареві, Леся Українка першому дарує право подати в драмі-феєрії свій голос і мовити слово, а слово те було як заспів до твору — поклик волі:

*Бо весняна вода,
як воля молода!*

Молода воля засвітилася в пролозі твору як перша зоря весни, але поки що це воля руйнівних вод, які жене володар стихії, змітає все на своєму шляху, топить людей, «лякає птицю мудру, сторожку, вербі-вдовиці корінь підриває», а влітку, коли від спеки гине все довкола, його і близько немає — він гуляє по морях, сіє бурю, бо розуміє свободу як вічну стихію. А білобородий володар озера Водяник міцно тримає владу в руках і на перший несміливий протест Русалки: «З якого часу тут русалки стали невольницями в озері? Я — вільна! Я вільна, як вода!» — владно твердить, що «в моїй обладі вода повинна знати береги», а за непослух погрожує віддати чорному Маришу — «Тому, що в скалі сидить».

Найдорожчий скарб — воля: якщо людина має волю, то здається, що так і повинно бути, вона дана раз і назавжди, як належне, то й ціни їй не складено; а якщо свободу втрачено, тоді й стає зрозуміло, що вона безцінна. Страх оволодів Русалкою, коли вона почула про неволю в підземеллі «Того, що в скалі сидить», що навіть жах на все суще, — на природу і людей, які повинні творити гармонію життя.

А життя триває: весна уже повила зеленим серпанком узлісся, наповнила вщерть водою озеро, одягнула береги в рутвяний вінок, омолодила краєвид, де ще недавно бушував «Той, що греблі рве», зваблюючи Русалку, а суворий Водяник зі всіх сил намагався утримати свою владу і зневажити волю.

Весна привела на добре знайому місцину людей. Місцина безлюдна — віковічне володіння таємничих сил природи, де свої звичаї, розуміння волі й життя. Тому важко передбачити, як вони приймуть людей, які прийдуть сюди, збудують хату, поселяться, порушать спокій, усталений ритм діяння і принесуть із собою в цей тихий поліський рай суєту людського існування і невольничу окрадену і загублену долю.

А люди вже тут: дядько Лев і його небіж Лукаш. Патріарх роду дядько Лев — сам як володар пуші, весь у білому, а довге біле волосся спадає аж на плечі. Поважний літами мудрець знає ліс, як власну оселю, і любить і береже тут усе: велетенського дуба-нелиня, якого, «заклявся на життя», «повік не дасть рубати» і продати німцям ні за які таляри; тихе озеро в рутвяному вінку, непорушне царство Водяника; лісові звичаї, танці та ігри, задуму борів і тайні премудрощі проти нечистої сили.

Дядько Лев хоче, щоб ліс став рідним сестрі й небожеві Лукашу, збирається збудувати для них хату, завести господарство, хай тут під благословенням природи множитья його рід. І ліс щиро приймає родину дядька Лева, якого Лісовик любить, і називає приятелем, і заповідає Русалці й Водянику не шкодити людям, бо покарає за вчинену кривду і завалить «все озеро гнилим торішнім листом»:

*Тоді ж і я на бороду закликаюся,
що дядько Лев і вся його рідня
повік безпечні будуть в сьому лісі.*

Здається, все влаштовано для людей, щоб вони знайшли спільну мову з природою, і Леся Українка мовби випробовує їх на це прекрасне родичання і дає їм добрий шанс на щасливе співжиття. А чудовою квіткою цієї родинності людини і природи стало диво-кохання Мавки і Лукаша, яке розцвіло як небесний дар. Та життя засвідчує, що це єднання дається дуже тяжко, і Поетеса з болем мовить про людську зневагу до природи, яка в прийдешньому обов'язково помститься за себе.

Ніжними барвами слова змальовано Лукаша: «дуже молодий хлопеч, гарний, чорнобривий, стрункий, в очах ще є щось дитяче», а сорочка «мережана біллю, з виложистим коміром, підперезана червоним поясом, коло коміра і на чохлах червоні застіжки... на голові бриль». Чисте дитя природи, мов посланець із пісенного світу, який уперше ступив на це відлюдне місце, приніс із собою різні сопілки і ще хоче вирізати нову з очерету та заграти на ній чудові мелодії, бо він і сам, як пісня.

І Лукаш зробив із очерету сопілку, і заграв, і наповнив піснями пушу. А вона, володарка колони дерев, з давніх-давен так чекала цього вішого голосу, і дочекалася, і стала в цю мить величним собором з урочистими хоралами, і заспівала, звільнена від предковичних чарів! Грала сопілка, вирізана з очерету, що виріс тут, у зневоленому і загубленому в пралісах озері, і раптом заспівав у руках людини давно забуті пісні, і розбудив діброву й заснуле озеро, а разом із сопілкою заграла «весняна вода, як воля молода» — і над темною пущею відкрилося небо. І то вже не зажурена діброва сумує під небом України! Ні, то в пречистій музиці сільського хлопця з пречистою душею воскресла для вічного життя Лісова Пісня!

«Ох, як я довго спала!»

Чудесна мить воскресіння душі! Леся Українка змальовує її з любов'ю і відкриває чари сопілки, яка перетворює світ і розбуджує з глибокого сну високий дух:

«З очеретів чутно голос сопілки, ніжний, кучерявий, і як він розвивається,
так розвивається все в лісі.

Спочатку на вербі та вільхах замайоріли сережки, потім береза листом
залепетала.

На озері розкрились лілеї білі і зазолотіли квітки на лататті. Дика рожа
появляє ніжні пуп'янки.

З-за стовбура старої розщепленої верби, півусохлої, виходить Мавка, в ясно-зеленій одежі, з розпушеними чорними, з зеленим полиском косами, розправляє руки і проводить долонею по очах».

Мавка пробуджується зі сну і промовляє перші і знакові слова:

Ох, як я довго спала!

Слова, як подих волі і звільнення від довгого сну, слова, які викликають роздуми, бо в них закодовано значний філософський зміст і скритий живий промінь світла, який осяє всю драму, що починає розгортатися в лісовому царстві.

Мавка відчуває, що спала дуже довго, і вимовляє це зізнання з високою емоційною напругою і здивуванням, але вона не знає, скільки тривало це *«як довго»*. Здається, що сон здолав її на цілу зиму, але невідомо, якою була зима. Може, тяглася цілу вічність, бо Мавка признається, що, мабуть, жила вічно. Їй відомо, що після зими обов'язково настає весна, і весни пролітали над її молодим життям (а вона все була молодою!), як журавлині ключі, і відлітали у вічність, і нема їм кінця-краю, і не перелічити їх, як весняного цвіту. Царівна лісу добре пам'ятає голоси весни і, допитуючись у Лісовика, хто її збудив, каже, що «весна ще так ніколи не співала, як отепер». Вона знає всі лісові пісні, але такої, як мелодія сопілки, ще ніколи не чула, і ця Лісова Пісня не просто збудила її із зимового сну, а возродила кожен клітинку ества, воскресила її дух, який одвіку ще не пізнав великих тайн земного буття. А голос сопілки із рідного очерету, з берегів лісового озера відкриває Мавці живе віконце природи до глибинних і вічних таємниць.

Мавка хоче дізнатися, хто цей чарівник, який творить таку предивну пісню, і звідки він узявся в лісовій пуші, і що ж то за пісня така таємнича, яка не тільки збудила її із золотавого сну, а возродила в ній *щось*, і це *щось* таке чудесне, якого вона не зазнавала ніколи. А дідусь Лісовик, відчувши особливе захоплення Мавки пісенною мовою сопілки, яка одразу полонила її, і сердечне зацікавлення творцем цих чудесних мелодій та невтримне бажання побачити його, намагається заспокоїти свою лісову дочку, яка так зненацька потрапила під владу чарів голосу сопілки, пригасити її дівочий порив, оберекти від неволі споконвічний вільний дух царівни лісів. Він заспокійливо, навіть байдуже мовить, що то грає людський хлопець Лукаш, небіж дядька Лева, який прийняв їх обох з матір'ю-вдовою, бо вони недавно осиротіли. І не дивно, що Мавка не знає його, бо прибули сюди здалека, «з тих борів соснових, де наша баба любить зимувати». Та ця звістка, мовлена між іншим, яка мала би пригасити надмірну дівочу цікавість, розпалює її ще більше, і Мавка хоче побачити цього хлопця, що дарує світові музику небесної краси, і уявляє собі його, що «він, певне, гарний!», бо творити таку задушевну Лісову Пісню може тільки дуже вродлива людина. А дух Мавки рідний людському духові, тому вона так близько до серця бере пісню, яку сотворив сільський хлопець і розбудив її цією диво-піснею з довгого зимового сну.

«Русалко! Ти ніколи не кохала...»

І тоді Лісовик, поважний і добрий, суворий і справедливий володар лісів, який понад усе шанує волю, застерігає Мавку — вільний дух! — від людських невольничих стежок, хоче оберекти та врятувати від лиха, яке чекає її на тих недобрих стежках. Щирі поради батечка-дідуся Мавка сприймає як моралізаторські повчання, дорікає йому за суворість, та не забуває нагадати, що вона — дитина волі, і докірливо запитус: «Се ти мене отак держати будеш, як Водяник Русалку?». А Русалка, хоча й народжена в царстві природи, але навіки зневолена в малому лісовому озері, закутому в береги, звідки їй не суджено вирватись на чистих хвилях вільного струмка у широкий світ. Сама невольниця, вона заздрить усім, хто має волю, а найбільше ненавидить людей «з-під стріх солом'яних». Їй чужі люди і їхні пісні, тож намагається перешкодити Лукашеві вирізати з очерету сопілку; а в мить, коли Лісовик стає на захист хлопця, виповідає йому всю неприязнь до знедоленого люду:

*Я їх не зношу!
Я не терплю солом'яного духу!
Я їх топлю, щоб вимити водою
той дух ненавидний.*

Так мислить водяна Русалка, бо вироста в неволі, пригноблена диктатом Водяника, а диктатура виховує ненависть, убиває любов і милосердя, тому вона не жаліє людей, а карає за їх «солом'яний дух» і впевнена, що потопити цей дух покори можна тільки разом з людьми, які є його носіями.

Русалці недоступне святе почуття любові, яка для неї — тільки легкий флірт; їй не дано пізнати красу глибоких, справжніх чуттів і пережити муку розлуки та страждання через зраду, бо за кожную сльозинку вона ладна жорстоко помститися. І Мавка в час туги, сидячи над озером у сльозах, справедливо їй каже:

Русалко! Ти ніколи не кохала...

Русалка по-своєму розуміє кохання, їй чужа жертовність Мавки, бо вона сама ніколи не відважиться на самопожертву заради милого, який їй так і не судився:

*Я не кохала? Ні, то ти забула,
яке повинно быть кохання справжнє!
Кохання — як вода, — плавке та бистре,
рве, грає, пестить, затягає й топить.
Де пал — воно китить, а стріне холод —
стає мов камінь. От моє кохання!
А те твоє — солом'яного духу
дитина квола. Хилиться од вітру,
під ноги стелиться. Зостріне іскру —
згорить не борючись, а потім з нього
лишиться чорний згар та сивий попіл.
Коли ж його зневажать, як покидьку,
воно лежить і кисне, як солома,
в воді холодній марної досади,
під пізними дощами каяття.*

Мавка — дочка свободи, і помисли її високі, як і в дідуся Лісовика, який виховав у дочки лісу красу почуттів. Їй, лісовій царівні, судилося пізнати істинне кохання, як дарунок долі, що дається раз на віку, пережити божественний виквіт дівочого шастя, небесну високість і цнотливу чистоту. Цих чеснот не може осягнути обділена глибокими чуттями водяна Русалка, життєвий простір якої обмежений берегами, що закували загублене в пуші озеро — дрімуче володіння застоєних вод, де владарює диктат і зроду не бачать волі замулені джерела. Мавка старається розворушити чуттєвий світ Русалки, закритий на всі замки і відчужений від розуміння величі кохання, просить її розпитати березу, «чи кається вона за тії ночі, коли весняний вітер розплітав їй довгу косу?», а сумує тому, «що милого не може обійняти, навіки пригорнути довгим віттям... бо милий той — весняний вітер». Береза не випадково покохала вітер, бо він вартий був її самовідданого, чистого кохання:

*Бо він був ніжний, той весняний легіт,
співаючи, їй розвивав листочки,
милуючи, розмаяв їй віночка
і, нестячи, кропив росою косу...
Так, так... він справжній був весняний вітер,
та іншого вона б не покохала.*

Щира сповідальність Мавки, вільному духу якої доступне розуміння пісень вітру-леготу і шепіт кожного листочка в лісі, що признається в коханні, не зворушили Русалки. Їй чужі співчутливість і співпереживання; вона не здатна зрозуміти шастя і муки берези в її великій любові і цинічно бажає березі спустити свою жалобу аж до землі, бо вітра уже не зможе ніколи обійняти — він уже давно пролинув, і шукай тепер вітра в полі. Це докір не так березі, як її сестроньці Мавці, яка заплакана сидить над озером, переживаючи зраду, а довгі чорні коси упали аж до землі, мов березове віття.

І Мавка, і Русалка — дві дочки природи — молять про кохання, але розуміння цього святого почуття в них різне, як і місце їхнього життя та виховання, і в цьому знакова домінанта твору.

Водяна Русалка живе в неволі — в озері, зарослому очеретом і вкритому лататтям, закованому в береги, і кохання для неї, як бачимо, тільки гра, стихія бистрих вод, вогню або крижаного холоду. Вона не буде жертвувати собою заради кохання, бо серце її, невольниці закутого в берегах озера, сповнене дрібної ненависті до коханого: «Як я заплачу на малу хвилинку, то мусить хтось сміятися до смерті!».

Лісова Мавка — дочка волі, безмежної пуші, вільного привілля, душа світла і пречиста, мов береза, не проклинає весняного вітра, а величає його кохання, і хоч вітер пролинув, бо сили його чекають далекі простори, лишається вірною йому і вдячною за істинну любов і великодушно віддає себе в жертву цій любові без погроз і помсти. Вона дорожить коханням, як і кожним деревом у лісі, і, як дочка Лісовика, сповідує його науку і життєву клятву, яку він дав разом з духовним братом дядьком Левом, — зберегти велетня дуба як сторожа пуші.

Зберегти і ні за які гроші не продати його німцям-чужинцям. Дуб — охоронець волі й рідної землі, і Лісовик свято величає волю та дає Мавці заповіт берегти її, як святиню:

*Ні, дитинко,
я не держу тебе. То Водяник
в драговині цупкій привик одвіку
усе живе засмоктувати. Я
звик волю шанувати. Грайся з вітром,
жартуй із Перелесником, як хочеш,
всю силу лісову і водяну,
гірську й повітряну приваб до себе,
але минай людські стежки, дитино,
бо там не ходить воля. Там жура
тягар свій носить. Обминай їх, доню;
раз тільки ступиш — і пропала воля!*

Дивується Мавка, як це воля та може пропасти, і жартує, що так, дивись, і вітер пропаде, а вітер же невловимий. Дивується, бо вічно живе на свободі і знає їй ціну, а неволі ніколи не звідала і навіть не здогадується, яке це лихо для волелюбного, палкого серця. Та, як мовиться, «дай серцю волю — заведе в неволю».

«Я — Мавка лісова»

Ось і являється та небесно-земна мить, коли серед пуші з її первісно незайманою чистотою зустрічаються вічно вільний дух і сяйлива людська душа — дочка українського Полісся Мавка і син українського роду Лукаш. Лісова Пісня сопілки, дарована небом, схрестила їхні стежки коло білої берези, яку Лукаш хотів надрізати ножем і вточити весняного соку. Він, дитя села, не знав, не відав, що береза жива, і дивом-відкриттям для нього стане та хвилинка, коли неждано, мов із-під землі, вродиться дівчина-красуня і з криком: «Не руш! не руш! не ріж! не убивай!» — кинеться рятувати березу і назве її сестронькою.

Дитинно дивується Лукаш і широко запитує дівчину-красуню, хто вона така, що березу сестрою називає, і чує горде і ніжне признание, як надзвичайну дивовину:

Я — Мавка лісова.

І відкриє Мавка людському хлопцеві Лукашеві велику тайну, що сік берези — се і її кров, а отже — кров рідної землі, і що дерева не німі, а розмовляють між собою, бо «німого в лісі в нас нема нічого», і сама в розмові з хлопцем дійде до розуміння, що жила на світі завжди, а дерева, і ліс, і очерет, і квіти, й трави — це її рід, Лісовик — дідусь, стара верба — матуся, і всі вони — діти отчої землі, напоєні її соками, діти одної крові.

Син людського роду Лукаш — хлопець романтичної душі, таке ж дитя природи, як і Мавка з братами і сестрами — деревами в пуші, з усім своїм лісовим родом. Поетеса привела їх на зустріч до сестриці-берези, під білою корою якої течуть соки української землі — кров вічного життя природи рідного краю, а пречиста білизна осяває світ і оздоровлює душу.

Заслухався Лукаш біля берези в поетичну мову Мавки, і заховав ножа, і не точив більше соку, і ніжно прошептав: «Як ти говориш...». Прошептав так тихо-тихо, як мовлять про любов.

Мова у Мавки, як музика, її глибоко відчуває своєю ніжною, музичною душею Лукаш, і любить, і щиро признається в цьому лісовій царівні, в яку закохався одразу, тільки побачив тоненький, гнучкий стан, білі руки, глянув у очі, що мінилися дивними-предивними барвами — зеленими, синіми, сивими, чорними, карими... Та Мавка, чуйне серце якої увібрало пісні віків, ніколи не чула досі таких весняних мелодій, які приніс у пушу Лукаш, і не просто розбудив її та вчарував, а воскресив для вічного життя. Вона перша на світі відкрила цю воскресну силу пісні молодого українця з душею ангела і з любов'ю гордо величає:

*Твоя сопілка має кращу мову.
Заграй мені, а я поколишуся.*

І Лукаш, зачарований голосом Мавки, що лунає, мов колискова, виймає сопілку, прихилиється до дуба, не зводить очей з Мавки і починає грати. Як він заграє!.. Ні, він ніколи не грав краще, як у цю мить, коли Мавка сплела на березі довге віття і почала тихо гойдатися, як у колісці, заворожена пісенною мовою сопілки. Що ж це за мова така дивна, що краща від мелодійних і ніжних слів Мавки? Мова ця сповнена великих тайн, бо то співає українська душа, і в пісні її немає фальшивих нот, і кожна нота возроджує слово, і цю музику душі, покладену на слова, відкрити дано тільки Мавці — і вона чує в мелодіях сопілки українську мову. А на крилах колискової веснянки злинув пісенний голос Мавки і не просто промовив, а виспівав слова, що злилися, як музика, з мелодією сопілки Лукаша в одне єство:

*Як солодко грає,
як глибоко грає,
розтинає білі груди, серденько виймає!*

Саме ці слова — Лісова Пісня на два голоси — прилинули до нашої хати того весняного вечора, коли під вікном цвіла вишня і буяла цвітом весна, а з радіослухавки долинали щебетання соловейка і кування зозулі. І ми уявили собі пречудову картину: в далекому волинському лісі виграє на сопілці Лукаш, а Мавка колишеться на березовому вітті під ніжну мелодію сопілки. Уявляли цю картину, бо вже бачили її на прекрасному малюнку в чудовій книжці, яку тато принесли з бібліотеки і яка й досі світить мені з дитинства: тверді крила зеленого кольору (ми обкладинки книжки називали крилами), як буяння смарагдових лісів, красиво виписані на зелено-життєвому полі слова «Лісова пісня», і дороге імення — Леся Українка ясніло над цією казковою піснею. А відкривав книжку малюнок: Лукаш, весь у білому, як описала-змалювала його словом Поетеса, грає на сопілці, а Мавка, як царівна лісова, прекрасна українка з розкішним чорним волоссям, карими очима і чорними бровами, у квітучому віночку, виколісується на березовому вітті і, мабуть, промовляє в цю благословенну хвилю ті величальні слова про воскреслу Лісову Пісню, які злетіли в піднебесся і полинули в світ.

«Я здавна тую Мавку «в умі держала»

Відтворив у мистецтві мить воскресіння Лісової Пісні видатний український художник Василь Касіян, рідний брат моєї мами, який виконав цикли чудових портретів Лесі Українки та ілюстрацій до її поетичних і драматичних творів. Звернуся до спомину художника, опублікованого в його книжці «Автопортрет», яка в 2004 році побачила світ у видавництві «Веселка»:

«Сила письменницького слова повинна переходити в мистецький твір — і тоді цей твір здобуває подвійну міць. Мене, як художника, найбільше кликали саме такі твори літератури, в яких жив дух волелюбності українців. Дух цей ішов од Шевченка, що наповнив білі вітрила української літератури і вивів її на європейські обшири. Тарас Шевченко був титаном нації, а під світлом його величної постаті вирости в ХІХ столітті ще два титани — Іван Франко і Леся Українка. Називасмо нашу поетесу Дочкою Прометея, а Іван Франко, прочитавши вірші Лесі, назвав її «єдиним мужчиною на всю соборну Україну» і випустив у Львові першу поетичну книжку юної співачки досвітніх вогнів «На крилах пісень». Перші слова в своїй першій книжці Леся Українка звертала до України:

*До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця полеться.*

Задушевна розмова Лесі Українки з Україною тривала все життя Поетеси, вимученої тридцятилітньою тяжкою недугою, але не зломленої духом, і про це я пам'ятав, виконуючи Лесині портрети та ілюстрації до її творів. Знав її заповідь усім нам, мовлену на віки в фантастичній драмі «Осіння казка»:

*Хто визволиться сам — той буде вільний,
Хто визволить кого — в неволю візьме.*

Я змальовував Лесю Українку сильною і мужньою, як і крицевою зброєю було її слово, змальовував красивою, бо варто вдивитися в її осяйне, божественне лице — і ми побачимо світло жіночності, чудову красу українки, як мудрою і красивою була її мати, велика українка Олена Пчілка. Це вона, мати, дала своїй донечці Ларисі Косач імення — Українка, і дочка виправдала святе ім'я, прославила в світі Україну і, звичайно, пам'ятала мамині вірші як молитву для українок:

*Знаю, бо казала
Мені моя ненька,
Що я українка,
Правдива, маленька.
Знаю, Україна
Серцю мому мила,
Я по-українськи
Молитися вчила.
А моя опіка —
То Божая Мати,*

*Мати України
Повна благодати.
Ось мою молитву
Прийми, Отче Боже,
Нехай Україні
Вона допоможе.*

Молитва — це небесна мудрість, вічна філософія життя і розмова з Богом. Мене, як художника, цікавили філософські твори Лесі Українки, яка мислила надзвичайно глибоко і епічно. Я не раз звертався до творів Поетеси і все більше захоплювався багатством і свіжістю висловлених думок, гостротою мислення і блиском розуму славної дочки українського народу. Сюжетів для ілюстрацій у Лесиних творах можна знаходити для великих циклів. Ось епізод діалогу єпископа і раба-неофіта, який хоче дізнатися, де шукати царство Боже — на небі чи на землі, і говорить так єпископу, який назвав його нечестивцем:

*Я честь віддам титану Прометею,
що не творив своїх людей рабами,
що просвітив не словом, а вогнем...*

Особливий смисл у поемі «Давня казка» — про місію поета, народного співця в долі нації, силу поетичного слова, яке перемагає ворожі армії, піднімає маси на битви за волю, руйнує монархії і диктатури. Пісня іде в народ і здобуває могутні крила, і вже ніхто не може поневолити її, бо вона літає на свободі, як вітер у степу, хоча її творець — поет — не забув народних ран і, закутий у кайдани, навіки залишається в темниці. Сонце через маленьке загразоване віконечко посилає співцеві свій ласкавий промінь — добру звістку із неба, що пісня його живе.

*Так довіку у темниці
Довелось поету жити,
За тюремний спів він мусив
Головою наложити.*

Я б назвав дивом української літератури драму-феєрію «Лісова пісня», яку Леся Українка написала вже незадовго до відходу у вічність. Можна багато думати, говорити і писати про цю геніальну поетичну річ, де кожен рядок, кожна мізансцена викликають роздуми над життям і долею людини, дарують теми для майбутніх ілюстрацій.

Як я починав працювати над ілюструванням «Лісової пісні»? Прочитавши твір, а правильніше буде сказати, вивчивши його майже весь напам'ять, вирішив перечитати листування Олени Пчілки і Лесі Українки — матері і дочки.

«Не думай, однак, що я мало ціню уважне читання з руки ближчої родини, — пише Леся Українка мамі, — ні, я його ціню найбільше, це я зовсім щиро кажу, і успіх «Лісової пісні» серед вас вважаю за великий тріумф собі, тим більше, що я його не сподівалась чогось... А я таки сама «неравнодушна» до сеї речі, бо вона мені дала стільки дорогих хвилин екстазу, як мало яка інша...

Мені здається, що я просто згадала наші ліси та зату-жила за ними. А то ще я й здавна тую мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над Нечічним вона мені мріла, як ми там ночували, — пам'ятаєш? — у дядька Лева Скулинського... Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов «слушний час» — я й сама не збагну чому. Зчарував мене сей образ на весь вік. Тепер сеє очарування передалось і Кльоні¹ — він якось відноситься до сеї поеми, як до живої людини, — мені аж чудно...»

Наводжу так широко цей уривок із листа, бо тут знайшов ключ до ілюстрації — ставитися до поеми, як до живої людини, і в цьому диво твору».

Диво — це велике, небесно-земне кохання сільського хлопця Лукаша і Мавки лісової, кохання людини і вищого духу. Створюючи ілюстрацію, Василь Касіян питав себе, який має бути цей сільський хлопець, якими чарами повинен володіти, щоб у нього закохалася Мавка — істота безсмертна. Мавка-дух, яка перша відкрила диво сопілкової Лісової Пісні, що розбудила її од довгого зимового сну і подарувала кохання. Цю мить кохання митець і хотів змалювати, і велике щастя, що це йому вдалося.

Перечитаймо ще раз Лесиноного листа і зупинімося біля слова «щось». Ой, це загадково-таємниче і многозначне слово! Мати дитині «щось про мавок розказувала»... Але задумаймося, як же мати розказувала і як дитина слухала, що взяла це мамине слово в серце і в пам'ять на ціле життя і «здавна тую мавку «в умі держала», бо зачарував її «сей образ на весь вік». Бо треба ж було матері вміти так чарівно розповісти дитині про мавок і кожне слово наповнити любов'ю й скупати в чарах. І треба ж було п'ятирічній дівчинці так зачаровано слухати мамин голос і ловити кожне слово та зріднено брати в душу, щоб ніколи не забути, і ласкаво вигріти й викохати аж до того урочого дня, коли воно зійде, заквітує, заколоситься предивним урожаєм казкової Лісової Пісні й подарує щасливі дні творчого торжества геніального таланту української нації.

Так, геніального таланту! Згадаймо філософему Артура Шопенгавера: «Є в нас щось мудріше від голови». Що ж це за таємниче щось? Дехто називає його інтуїцією, відчуттям, але тут маємо говорити про божественне — дар ясновидіння, яким володіла Леся Українка. Поетеса завдяки йому могла душевним зором заглядати в прийдешнє, спалювати тривогою за долю України своє серце, і пломенем героїки й борні визволення запалювати поезії, і передати в майбутнє своїй нації провісництво негасимої віри в торжество визволення:

¹ Климент Квітка, фольклорист-музикознавець, чоловік Лесі Українки.

*В просторі бачу я країну
Осяйну, наче світло ідеалу,
Неначе світло правди.*

А в тій осяйній країні побачити вічно живу Мавку, яка народилася з пророчого маминого слова, пізнала красу великого кохання і прийняла душу коханого.

«Я у лісі зовсім самотня...»

Кохання засіяло, як сонце, кохання розквітло, як весняний сад, кохання явилось, як диво дивне, — кохання Мавки лісової, духу небесного, і Лукаша-поліщука, земної людини. Кохання, якого світ ніколи не бачив, і ніхто не знає його подальшої долі, бо воно первинне і цнотливе, єдине на цілий білий світ, не відоме досі нікому, тож проти нього повстало все суще — і в природі, і серед людей, і так тяжко зберегти й врятувати цю даровану Богом Жар-птицю.

Важать на життя Лукаша водяна Русалка, Потерчата, чортик Куць, затуманюють його світлу душу Злидні і сіра буденщина, яка поглинає силу і красу людського духу і губить у безпросвітній безвиході найкращий цвіт народу. Затягає це підступне драго-виння злиденного побуту Лукаша, чистого, білого лебедя на журливому плесі житейського моря, і він не може протистояти підступному валу зрадливої хвилі, оборонитися самому і захистити Мавку та їхнє зоряне кохання.

Жертовно, птицею-лебедицею б'ється Мавка за чудесну любов, що явилася з вічності небес і засіяла їй раз на віку. Б'ється за душу коханого Лукаша, самотня серед лісового царства і серед людей у цій праведній борні. Жертовності Мавки та її поетичної натури не може осягнути Лукаш навіть своєю ніжною і чутливою музичною душею, глибоко враженою сірістю життєвого побуту.

Тільки єдиний з людей дядько Лев, мудрий патріарх роду, мов той тисячолітній дуб, якого він поклявся не рубати, розуміє Мавку, і відчуває її волелюбний дух, і щиро признається Мавці, що за свій довгий вік «вподобав породу вашу лісову», і міркує, що лісовій царівні вже на зиму не треба верби, бо вона, як наречена Лукаша, вже могла б перезимувати в новій хаті, але мати Лукашева не приймає її за невістку, бо рід людський не може породичатися з «лісовим поріддям».

Лісовик застерігав Мавку від людських стежок, бо там їй загрожує неволя; а дядько Лев, який давно пізнав дволичність людської натури і навіть збирається піти до лісу вмирати, щоби поховали під віковим дубом, повторює ту саму думку і на слова Мавки, що «ви, дядьку, добрі», змушений відповісти, хоч як йому гірко це визнати:

Хліб добрий, дівонько, а не людина.

Знає Мавка цю пересторогу, але вона відчуває, як її невтримно тягне з лісу до людей, і безсила перебороти в собі дароване з небес кохання до Лукаша — перше і останнє на віку.

Мавці подобається, що люди паруються навіки, як голуби, бо в лісовому царстві «так нема, як у людей, — навіки!», а все таке раптове, як вихор, — «налетить, закрутить та й покине». Їй, духові неземному, хочеться такого кохання, як у людей, бо вона в лісі «таки зовсім, зовсім самотня», навіть зі своєю старою матусею-вербою, яка все собі скрипить і згадає про зиму. А Мавка прагне весни і літа, коли природа буяє в зелені і справляє бенкет любові й життя, і хоче вирватись із царства самотності, бо пізнала найвищий дарунок життя — любов:

*Се так, як голуби...
Я часом заздрила на їх: так ніжно
вони кохаються... А я не знаю
нічого ніжного, окрім берези,
за те ж її сестрицею взиваю;
але вона занадто вже смутна,
така бліда, похила та журлива, —
я часто плачу, дивлячись на неї.
От вільхи не люблю — вона шорстка.
Осика все мене чогось лякає;
вона й сама боїться — все тремтить.
Дуби поважні надто. Дика рожка
задирлива, так само й глід, і терен.
А ясень, клен і явір — гордовиті.
Калина так хизується красою,
що байдуже їй до всього на світі.
Така, здається, й я була торік,
але тепер мені чомусь те прикро...
Як добре зважити, то я у лісі
зовсім самотня...*

Самотня Мавка не тільки в лісі, а й між людьми. І хоч вона споконвіку живе у пралісах і називає березу сестрою, а все в лісі — родинною, самотність мучить її в темних дібровах, де серед дерев їй, здавалося б, повинно бути весело і родинно. Доня поліських пущ добре знає вдачу кожного дерева, розуміє їхню мову і тяжко відчуває, що борі великі, а в них усяка деревина дбає тільки про себе. Мавка не може з цим миритися, вона починає горнутися до людей, бо вся її природа і образ — людські, і серце, і дух, а якщо в неї увійде душа, то стане людиною і люди приймуть її. І щастя, здається, так близько, кохання зоряно квітне, та людям ще не дано осягнути тайни її божественної природи і високого пієтету вільного духа, і це ще довго буде дорого коштувати людству. Мавка в світі одна-єдина, мов небесний дух, вічна й безсмертна, і саме їй випала доля вічного життя і вічної муки, і в годину жертвовного прийняття долі її молитва звернута до живої природи, як до храму, який випестував її дівочу красу і зберіг у незайманій чистоті вільний дух:

*Коли б ти, нічко, швидко минала!
Вибач, кохання! Ще ж я не знала
днини такої, щоб була щасна
так, як ти, ніченько, так, як ти, ясна!
Чом ти, березо, така журлива?
Глянь, моя сестронько, таж я щаслива!
Не рони, вербо, сліз над водою,
буде ж, матусенько, милий зо мною!..*

*Батьку мій рідний, темненький гаю,
як же я ніченьку свою прогаю?*

*Нічка коротка — довга розлука...
Що ж мені суджено — щастя чи мука?*

Питає Мавка в світу чи кидас виклик йому, і добре відчуває, що їй суджено і щастя, і муки кохання. Вона іде у весняну ніч у вінку із світляків, які назбирав над озером її коханий Лукаш, іде, як царівна, а вінок на її голові то виграє іскрами, то ясніє цілим сузір'ям, і ліс шелестом молодого листя зітхає услід своїй улюбленій донечці, бо передчуває її тяжку долю на людських стежках-дорогах.

«Я не маю вже волі»

Доля вивела Мавку на досі не знані стежки-дороги, привела її до людей і кинула на випробування, чи зможе вільний дух зжитися з людьми, жити їхнім життям, скоритися нужденним і злиденним будням, змиритися з неправдою, фальшем у стосунках, зрадою в любові, сірістю існування. Мавка заради кохання іде на жертву: скидає з себе зелені шати лісової царівни, кладе в скриню, як вимагає Лукашева мати, і переодягається в бідну селянську одягу, що лишилася з «дочки-небіжки» — сорочку, латану на плечах, вузьку спідничину з набиванки і полинялий фартух з димки. Та навіть жебрацька одяжина як свідчення крайніх селянських злиднів не потьмарила величної краси дочки українських пралісів, бо хоч Мавка і бідно вдягнена, а виходить із хати все-таки як лісова царівна — розкішні довгі коси, повиті довкола голови, виблискують, мов корона. І жертвує царівна волею — бере серп, аби вижати нивку, вислуховує дорікання і терпить образи Лукашевої матері, журливо дивиться, як буденщина і примітивність людських натур день за днем убивають кохання Лукаша і зневолюють її одвічну свободу.

Кохання для Мавки єдине, як сонце в небі; вона дорожить ним, мов життям, і заради врятування його жертвує навіть своєю волею, яку сповідує одвіку. Бере серпа, щоб догодити Лукашевій матері, і йде жати жито. Та ледве замахнулася серпом, як із жита виринула Русалка Польова і кинулася, мов до сестриці, з благанням пошадити, не руйнувати її краси. Так Мавка колись просила Лукаша не точити соку з берези, бо то її кров.

Що діяти Мавці тепер, коли вона вийшла жницею на цю нивку і бачить її під сонцем, як останню надію врятувати кохання і коханого? Мавка сама благає Русалку Польову не побиватися, бо її краса-коса «на той рік ще буйніше запишає», а нині та й через рік її красу-косу обов'язково хтось інший все одно зожне. Мавка просить польову царівну як свою давню подругу зрозуміти, що вона мусить вижати цю нивку, бо її «щастя як тепер зав'яне, то вже не встане!». Та Русалка Польова ніби й не чує моління Мавки, хоча називає її рідною сестрою, а дбає лише про врятування своєї краси і, добре знаючи великодушність Мавки, милосердно просить подарувати їй ще хоч хвильку, хвилиночку, одну мить, навіть ціною крові сестроньки-жниці.

Мавка ще вагається, їй так боляче втрачати надію на порятунок кохання, і вона як останній захист мовить Русалці Польовій:

*Рада б я волю вволити,
тільки ж сама я не маю вже волі.*

Тяжке признання закоханої лісової царівни, яка занапастила волю як свій непокірний дух. Зрósла в красі, вона готова жертвовно захищати її для світу, і Русалка Польова знає цю заповідь Мавки і шепче, схилившись їй до плеча, як молитву:

Хіба крові не варта краса?

Слова мовлені тихо, але вони глибоко ранили серце Мавки і пролунали з поліської нивки, здається, на цілий світ, і долинули через бистроплинні літа і в наші часи, і не втратили в своїй силі, а звучать ще голосніше як поклик берегти світ і красу, і не збліднути, як ті краплі крові, що пролилися з пораненої руки Мавки на золоті коси Русалки Польової і житне колосся. Лісова царівна черкнула серпом і мовби розрубала той вузол, що зв'язав її волю, обплутав вільний дух, примусив скинути одвічні шати лісової царівни, і одягнути латану одежину з чужого плеча, і прив'язати кохання до нужденної нивки та рятувати заробітчанською працею.

Лісовик жаліє Мавку, що вона так тяжко карається, бо зрадила саму себе, і з болем мовить правду про причини біди, яку переживає його доня, жертвовно рятуючи своє кохання:

*Покинула високе верховіття
і низько на дрібні стежки спустилась.
До кого ти подібна? До служебки,
зарібниці, що працею гіркою
окрайчик щастя хтіла заробити
і не змогла, та ще останній сором
їй не дає жebraчкою зробитись.
Згадай, якою ти була в ту ніч,
коли твоє кохання розцвілося:
була ти наче лісова царівна
у зорянім вінку на темних косах, —
тоді жадібно руки простягало
до тебе щастя і несло дари!*

Гірко Мавці слухати цей докір, боляче їй признавати, що зорі погасли у вінку та в її серці, і просить розради. Дідусь Лісовик вселяє своїй доні надії, що всі вінки не погинули, бо варто оглянутися довкола — і побачиш свято в природі, де кожне дерево святкує і високо підносить свою красу, як символ перемоги, а краса — це ж єство Мавки-красуні:

*А тільки ти
жебрацькі шмати скинути не хочеш,
бо ти забула, що ніяка туга
краси перемагати не повинна.*

Краса непереможна і не підвладна ні тузі, ні розпачу; краса свята, як дарунок вищої сили, якої не скорити, і тільки краса врятує світ. Мавка щирим серцем приймає правду Лісовика і поривчасто просить подарувати їй святкові шати, щоб вона знову стала

лісовою царівною, до ніг якої щастя саме впаде. Добрий дідусь надягає золотом гаптовану багрянлицю поверх убрання на Мавку і дістає срібний серпанок, який його улюблена доня квітчає віночком, сплетеним із червоних китиць калини, і схиляє голову перед царем пуші. І в цю благословенну мить серед зачарованого лісу стається диво: Лісовик накидає Мавці срібний серпанок на голову і вітає повернення Лісової Царівни, святкує визволення її з неволі одержимого кохання, перемогу вільного духа, торжество краси, і утврджує віру в безпеку своєї улюбленої і єдиної доні:

Тепер я вже за тебе не боюся.

Переживання Лісовика за долю Мавки зрозуміле, бо він, володар пуші та її гордий дух, відповідальний за кожную її травинку і кожен листочок, а берегти Мавку — це заповіт роду берегти красу і первісну цноту природи. Та Мавка і сама вміє себе захистити і не боїться за життя, що вона показала одразу своєю першою з'явою в творі, коли, не дбаючи про себе, одержимо кинулася рятувати сестрицю-березу з голосним попередженням для всього світу:

Не руш! не руш! не риж! не убивай!

Торжествує Мавка в пишних шатах лісової царівни, гаптована золотом багрянлиця осяває ліс; урочистою короною світить срібний серпанок, уквітчаний вінком з кетягів червоної калини, білим цвітом якої навесні були замаєні чорні коси берегині лісу. Її сяючу красу помітив десь аж із піднебесся вогнистий Перелесник, і прилітає в чарівне лісове царство, зачудований диво-царівною, і, далекий від розуміння її глибоких переживань, пригадає давно промайнулі літа марних залищань, і силою пориває її в дикий танець, як шалений вітрогон. Він палкий, бо народжений з вогню. Він невловимий, як мить і блискавиця. Він полум'яний, сповнений жаги життя і цією жагою заповнює світ. Він — летюча іскра, яка бездумно палить усе на своєму шляху і не відчуває, що спалює у вогнистому пломені останні сили в Мавки. Перелесник — бог вогню, йому підвладне все суше на землі і в небесах, але над темним підземеллям він не має влади. Там панує страшне Марище, якого боїться все живе і гине від самого його погляду, як тільки воно виповзає зі скали. Страх перед Марищем скував волю навіть вогнеликого Перелесника, і він зацікавився на мить од жаху, і рятує власне життя, покидає «Тому, що в скалі сидить» знесилену і розгублену Мавку, яка в хвилиновому розчаруванні за зраду сумовито каже:

«Я не маю вже волі».

«Я в серці маю те, що не вмирає»

Мить, як блискавка і удар грому.

Мавка в шатах лісової царівни, в розквіті краси і величі духу, залишена Лісовиком у повній безпеці і зрадливо покинута Перелесником, зненацька опиняється самотня, віч-на-віч зі страшним Марищем — володарем потойбічного світу і всіх чорних сил, що виповзло зі скали, щоб навіки поховати Мавку.

Поховати в її образі дух свободи. Марище твердить Мавці, що її земне життя закінчилось, і простягає ручища, щоб забрати її у мертвий світ, звідки уже немає вороття і де вмерли мрії та природа, а в темних водах потонули надія і віра у воскресіння духа:

*Спокійно там: ні дерево, ні зілля
не шелестить, не навіває мрій,
зрадливих мрій, що не дають заснути,
і не заносить вітер жадних співів
про недосяжну волю; не горить
вогонь жерущий; гострі блискавиці
ламаються об скелі і не можуть
пробитися в твердиню тьми й спокою.
Тебе візьму я. Ти туди належиш:
ти бліднеш від огню, від руху млієш,
для тебе щастя — тинь, ти нежива.*

Заніміла пуша від жаху, побачивши страшне Марище і почувши його смертний вирок улюбленій донечці Мавці, яка стала на прю з темними силами, велична в багрянці княжни і сьйлива у срібному серпанку, як дочка Прометея, і мовила на весь голос світле пророцтво:

*Ні! я жива! Я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає.*

Слова одвічної клятви народилися в доброму серці українки Мавки, і розбудили дрімучу поліську пушу, і вирвалися із-за густої колони ялиць, дубів, соснових борів у блакитне небо, і засіяли на променах сонця на всю Україну, і посіялися благодатними дощами в українські душі, і пробіли завісу літ, і ширяють крилато в часі й просторі, і долетіли того весняного вечора до нашої хати, і увійшли в душу на цілий вік. Мавка безсмертна, бо в її серці живе мука, а мука не вмирає, і вона гордо мовить Марищу, що нема в світі такої сили, яка б змусила забути цю муку, і утверджує своє безсмертя як заповіт життя:

Муку свою люблю і їй даю життя.

Любов і мука спалюють серце Мавки, яка сяє в пречистій земній красі й небесній величі духу, як горда українська княжна, що мужньо постала супроти страшного, темного Марища. Вона, тендітна дівчина, сповнена велетенського могуття, дарованого від землі, і вогню від сонця, височіє між землею і небом, як живий сонячний промінь, що спопелить нечисту силу, хай тільки зблисне мить як поклик до бою. Боротьба почуттів і вогненної пристрасті наростає, перемога за кохання і за життя, здається, так близько. Варто ступити тільки один крок назустріч Лукашеві — і воскресне надія. І вона робить цей крок:

*Ось той іде, що дав мені цю муку!
Зникай, Маро! Іде моя надія!*

Надія, як останній духовний острівець в грядущій битві, переростає у тривогу, гасне іскринка за іскринкою на смертельно блідому обличчі Мавки і переходить у тугу, що заповнила великі

темні очі. Мавка ступає назустріч Лукашеві та несе свою тривогу з надією врятувати кохання — і враз довгождана уроча мить поклику до битви та неминучої перемоги змінилася на стогін пораненої душі.

Бачить Лукаш разючі переміни в образі Мавки, при місячному світлі сприймає одержимість коханої мало не за божевілля і зі словами: «Яка страшна!» — утікає до хати, а з порога, як присуд коханню, кидає слова, звернуті до матері, кидає голосно, щоби почула Мавка, що взавтра він засилає старостів до Килини, і зникає за дверима. Хатній поріг стає глибокою яругою між двома люблячими серцями, між тим вільним світом, де після лютих морозів на крилах Лісової Пісні і сопілкових мелодій розквітла весна і благословила предивне кохання сільського хлопця та Мавки, кохання, що висвятилося під зоряним небом і солов'їним шебетом уперше на землі, і тим закутком, де в чотирьох стінах серед злиднів і житейської марноти гасне світла, вільна душа. Не судилося Лукашеві, земній людині, заплутаній у плетиві буденщини, відчутти стогін пораненої душі Мавки, і в цьому не вина його, творця чудових мелодій, а біда, що не може він, як сказала йому з жалем Мавка, «своїм життям до себе дорівнятись», скласти собі найвищу в світі ціну.

Двері зачинилися, гримнув засув, поріг перетворився в яр-провалля, на берегах якого ще горіли-палали два закохані серця, розсипали в темряві іскри, як сльози-перли, і в зажурі почали гаснути... Вдарила судна година: виходить із темені «Той, що в скалі сидить» і владно торкається до Мавки. Велична царівна зриває з себе багряницю як віщий знак дочки лісу і одразу втрачає сили, падає на руки Маришу і, огорнута чорною кересю, з криком болю западається в землю, де мертвий спокій і вічне забуття.

Глибоке підземелля — «твердиня тьми й спокою», куди зі світу життя не можуть пробитися навіть блискавиці і звідки ніхто ніколи не вертався під ясне сонце. Та Мавка безсмертна, життя її вічне, а серце, як у небесного ангела, в ньому живе «те, що не вмирає». Серце добре, відкрив його великий світ любові дядько Лев, коли уперше зустрів Мавку і полюбив лісову берегиню як доню. Мавка своїм добрим, люблячим серцем почула в мертвій твердині тьми голос живого світу, почула голос коханого Лукаша, але тепер уже не мелодії сопілки, а виття вовкулаки, в якого перетворив його Лісовик у помсту за зраду. Мстять Лукашеві та його родині за вчинену Мавці кривду всі лісові поселенці: Відьма попсувала корови, Водяник підмочив стіжок, Потерчата погноїли збіжжя, Пропасниця б'є і трясє за те, що «озеро коноплями згидили», чортик Куць «найкращі коні на смерть заїздив», а Злидні вже обступили хату і цокотять од голоду зубами.

Помста чужа Мавці, і вона й далі височіє як промінь світла між двома світами: суетою сует людей і вічними поселенцями пуші. Вони не можуть досягнути сяйливої доброти її серця, сповненого любов'ю аж до одержимості й жертвності, і величі душі, якою обдарував її сільський хлопець Лукаш, і від тої миті на землі і в небесах стало світліше, бо тепер жертвним вогнем запалали дві праведні душі — Людини і Мавки — і об'єднали два непримиренні світи.

А де ж взяла Мавка в підземній «твердині тьми», куди «не заносить вітер жадних співів про недосяжну волю», таку могутню потугу духа, щоб розвалити твердиню, вернутися з того світу і воскресити людину?

Слово! Живе Слово в палкому серці!

Слово – Бог! Слово, яке споконвіку б'ється в серці України.

Слово – дух визволення! Леся Українка посіяла його в невмирущому серці Мавки, пророкує йому безсмертя і звертає в грядущє заповіт-пересторогу: бережіть Слово!

«Слово уста мої німії оживило...»

Рідна душа почула рідну душу. Стогін її розколов гранітні неприступні скали мертвого царства, яких не могли здолати громи і блискавиці, прилинув і попросив порятунку, а світло осяяло вічну темінь, визволило Мавку зі сну забуття і вказало путь із глибокої чорної печери до сонця. Сталося те, що стається тільки в небесах: Мавка воскресла і виривається із того світу, одержима єдиним поривом — врятувати свого Лукаша. І гордо каже про це Лісовику, називає його помсту коханому злочином і вертається до життя здолати цей злочин:

Ти визволив мене своїм злочином...

Не радій,

*бо я його порятувала. В серці
знайшла я тее слово чарівне,
що й озвірилих в люди повертає.*

І слово

*уста мої німії оживило,
і я вчинила диво... Я збагнула,
що забуття не суджено мені.*

Добре серце возродило чарівне слово. Воно воскресило Мавку й Лукаша, і лісова княгиня знову побачила свого коханого в подобі людській, відчула на собі його тужливий погляд, повний «каяття палкого», і зрозуміла велику правду, пізнала щастя воскресіння Людини:

Людина тільки може так дивитись!..

Велике диво сотворила Мавка, диво, яке під силу тільки небесам: воскресила Людину! Воскресіння стало відкриттям для неї і піднесло високо її вільний лісовий дух. Лісовик спересердя назвав його хатнім, рабським, але згодом зрозумів, що помилився, сказавши так зопалу, бо дух донечки Мавки дарований небесами і вільний, як небеса. Вона добра і продовжує творити добро, захищає нову Лукашеву хату від Злиднів і утверджує одвічне родове ймення — Дочка Лісу.

Тяжкі духовні муки терпить Мавка в борні за кохання, а з них, мов із пречистого вогню палкої любові, добуто предивний скарб — людську душу. Дух Мавки вічний, але душі вона не має, і це добре знає дядько Лев, коли в хвилю знайомства-зустрічі каже дочці лісу:

*Ну, дівонько, хоч ти душі не маєш,
та серце добре в тебе. Пробачай,
що я нагримав зопалу.*

Душа — божественне диво, яке сталося в «Лісовій пісні», і першим згадає душу Лукаш у щасливу мить кохання: «Мавко! Ти з мене душу виймеш!» І чує у відповідь пристрасне признание коханої як вигук очарування:

*Вийму, вийму!
Візьму собі твою співочу душу,
а серденько словами зачарую...*

Слова Мавки, справді, чарівні — ллються, як пречисте джерело, квітнуть, як білі грона квітучої калини і сережки сестриці-берези, плинуть, як легіт вітру, й Лукаш, зачарований мовою Мавки, тільки й міг захоплено вигукнути: «Як ти говориш...» Він називає мову Мавки чудною, але визнає, що слухати її так добре, а коли Мавка при світлі місяця пильно дивиться йому в очі, признається, що не витримує її праведного і жагливого погляду:

*Нащо так? Аж страшно,
як ти очима в душу зазираєш...*

Оберігає Лукаш свою душу, але не від Мавки її треба боронити, а від наговорів і образ, проклять і лестошів, які непомітно вповзають у чисту душу та полонять її, витісняють сопілкову пісню і безслідно гублять, на мить затуманюють розум — і тоді в душу вповзає зрада. Захищати треба Мавку, як ангела-хранителя урочого кохання і Лукашевого життя, від зливи образливих слів, які падають на її світлий образ, і не знати, звідки ці слова-покручі й беруться в жінки: «приблуда», «накидач», «відьомське кодло», «відьма», «погань лісова», «нездарисько», «нехтолиця», «ледащо». Лукаш намагається перечити матері, розповідає, що відтоді, як Мавка допомагає пасти корів, вони почали давати більше молока, і нива від її засіву краще вродила, і хата гарна стоїть, бо Мавка носила дерево з лісу і квіти насадила попідвіконню. Та матері ті Мавчині квіти не потрібні, як і Лукашеві пісні та співи, бо всі її думки обертаються довкола господарства, — так рабська праця і безпросвітне життя пригнітили всі її людські почуття, вигубили найменшу радість і звузили світ до крайчика городу та нової обори.

Дядько Лев старається роз'яснити сестрі, що вона дуже мало тямить у житті й не бачить за оборою світу Божого, а відьми в лісі не живуть, а хіба по селах, і «усякі скарби з ліса йдуть», і знову вертається до скарбу людської душі:

*Та що ти знаєш? От небіжчик дід
казали: треба тільки слово знати,
то й в лісовичку може уступити
душа така саміська, як і наша.*

Добрі чуття плакає мудрець дядько Лев до Мавки, як до рідної дочки, але марна справа розповідати про душу своїй сестрі, голова якої забита забобонами, а серце кипить од гніву.

Великої шкоди завдають щастю окремої людини, сім'ї, а зрештою — всієї нації неосвіченість, безкультур'я духу, нещастю, заздрощі, безсердечність, породжені буденщиною і затурканістю особистості в прибитому злиднями селянському побуті. Тяжко достукатися дядькові Леву до наглухо закритого для добра сестриного серця, світло якого назавжди погасло в злобі до божественності Мавки. Не стає він до розмови з Килиною, не має для неї ласкавих слів, бо душею відчуває натуру злу і заздрісну, вдачу хижу і підступну, і це не вина її, а біда — такою жінку зробили тяжкі обставини злиденного життя: вона вдова, має малих дітей, хоче захистити свою долю, але тільки ламає і власну долю, і Лукашеву, і Мавчину, бо злом не збудуєш щастя.

Махнув рукою дядько Лев у безнадії просвітити добрим словом темноту безпросвітну і пішов до роботи, а потім подався до лісу, як признався Мавці, що туди, між породою лісовою, прийде вмирати і «отут під дубом хай і поховають». Передчуття віщує сивому мудрецеві, що життєвий вік його вже спливає, але не за себе він журиться, що скоро доведеться прощатися з життям, а за долю правічного дуба і зеленої пуші, лісів України, які безжально вирубує чужинницька сокира і нищить красу та здоров'я рідимої землі, а в образі величного дерева переживає за народ і неминучі прийдешні випробування: захистить патріарха лісів — відстоїть і свою самостійність:

*Гей, дубоньку, чи будеш ти стояти,
як сива голова моя схитнеться?..
Де-де! Ще й не такі були дуби,
та й тії постинали... Зелений же
хоч до морозу, кучерявий друже,
а там... чи дасть Біг ще весни діждати?..*

Дядько Лев розмовляє зі столітнім дубом, як із живим, величає його «кучерявий друже» і сам, як ревний оборонець цнотливості лісу, захищає цього велетня, який височить лицарем і охороняє правічну пушу. Посивілий мудрець промовляє до дуба, спершись на щіпок, ніби тримає на собі вагу прожитих літ і тягар відповідальності не тільки за величне дерево і рідні ліси, а за весь дорогий йому світ, і журиться, що вже чужинці постинали велетнів дубів, понижили побратимів, і передчуває, що така доля чекає і цього красеня, «як сива голова моя схитнеться».

Відходить у вічність дядько Лев, а з ним — ціла епоха людяності й доброти, цнотливості української нації з красою традицій, звичаїв, обожнюванням природи, як небесним даром. Відходить за межу життя і забирає з собою те втаємничене слово, промовивши яке в «лісовичку може уступити душа така саміська, як і наша». Слово це берегли як таємницю роду, і дядько Лев, мабуть, прошептав його разом з молитвою, а Бог почув — і поклав Мавці на уста, оживив їх, і в неї увійшла Лукашева душа.

Чудодійне слово стало явиною і сотворило диво — подарувало Мавці людську душу, і вона з вічного духу возродилася в людину. Слово це явилось з небес, його віками терпляче чекав рід дядька Лева, який ріднився з лісовими духами, бо добре знав, що воно є на світі, таке чарівне, яке ледве прошепочеш,— «то й в лісовичку може уступити душа така саміська, як і наша».

Є таке словечко, що може переселити душу, але «треба тільки слово знати». А воно було таємниче і не відкривалося людям, і мав з плину віків з'явитися в роду такий чоловік, якому це слово довірить свої тайни, як рідній душі, висвітиться йому в усій красі, правді й святості. І саме в пошуку вішого слова криється втаємничена загадка «Лісової пісні». До нього, як до святині, треба було дійти, здолавши тяжку путь і принісши себе в жертву.

І сталося так, що цим обраним став дядько Лев. Йому, патріархові роду, побратимові віковичного Лісовика, що ревно береже ліси – красу і здоров'я України, випала особлива місія – почути заповітне слово і мовити в даровану Богом мить, коли добра людська душа переселяється в чистоту лісового духа.

Як це слово і коли його промовив дядько Лев, що в Мавку вступила пісенна душа Лукаша? Слова цього не шукайте в діалогах драми-феєрії, не знайдете його у віршованих строфах, але будьте уважні, як мовлять у церквах і соборах, – і відчуєте, як воно світить із кожного слова, виписаного Лесиною рукою і виспіваного Лесиною душею, і побачите його сяйливий образ як райський дух Лісової Пісні – вічний і суший, мов життя.

Слово заповітне почало висвічуватись із прадавніх глибин роду дядька Лева від тієї миті, коли сивий мудрець привів небожа Лукаша на тиху галявину над озером, у миле лісове царство, де він з усією ріднею буде безпечний, тому задумав збудувати тут хату і продовжувати свій рід. Привів у такий світлий день, коли «Бог свято дав», пробудилася весна, пригріло сонце і перша трава відчула життя й з'явилася поміж рястом.

Слово заповітне сходило з уст дядька Лева, мудреця-поета, коли він баяв байку Лукашеві, цій ніжній, уже дорослій дитині, баяв-творив нечувану досі казку-байку про Царівну-Хвилю, бо Лукаш прагне слухати нові казки, такі, яких, крім дядька Лева, «ніхто не вміє».

Слово заповітне заясніло і тієї миті, коли дядько Лев освітив добротою вечірній ліс і ласкаво мовив Мавці, яка врятувала Лукаша з драговини, що хоч вона душі не має, та серце в неї добре. А якщо в дівчини добре серце, то й душу добру вона повинна мати. Лукаш чує цю щирю розмову, в якій дядько Лев і Мавка навіки духовно поріднилились, чує слова про душу й серце, і його чарівна сопілка також, мабуть, чує і переливає задушевні слова в свої мелодії, щоби потім виспівати коханій. Ласкаве слово дядька Лева звило собі гніздечко в душі Лукаша – чудодійне слово любові! – і виспівало любов у мелодіях сопілки, і Мавка почула те слово, й прийняла, і захоплено мовила, що «твоя сопілка має кращу мову», а в щасливу мить поцілунку скрикнула з болем: «Ох!.. Зірка в серце впала!» – і напевне відчула, що тоді в неї увійшла безсмертна людська душа.

Слово заповітне – це слово Мавки, «слово чарівне, що й озвірилих в люди повертає», яке богиня з дарованою людською душею знайшла в серці, щоб урятувати коханого Лукаша, перетвореного у вовкулаку. Слово справді чарівне, бо оживило німі уста, і Мавка вирвалася із страшного підземелля та «вчинила диво».

Мовила його, але ми не почули, а почув тільки Лукаш, бо воно святилося для нього.

Слово заповітне – це Лесине слово, вічне і крилате, як її пісня. Свою першу поетичну збірку Поетеса так і назвала крилато – «На крилах пісень» – як провісницький образ-символ високого і далекого лету в небесах української нації. Щасливо, що відкрив небеса для пісенної ластівки і благословив у світ Іван Франко, редактор книжки та її хрещений батько. Саме тоді, в урочу годину, на перехресті дев'ятнадцятого і двадцятого століть, у передгроззі страшної буремної епохи, наш Каменярь мовив про Лесю велике пророцтво:

«Від часу Шевченкового «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного СЛОВА, як із уст сеї слабосильної, хорої дівчини».

Творець і володар «сильного, гарячого та поетичного слова», українка Леся зростила в душі і віддала нації в дар на прийдешню молитву до слова як пророцтво на його святу місію – визволити Україну. Поетеса зболено питає сього слова, «чому ти не твердая криця, що серед бою так ясно іскриться?» і готова вигострити й виточити «зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту», видобути з піхви, почепити при стіні й дочекатися того часу, коли повстануть дужі месники, приймуть зброю, розіб'ють кайдани і зметуть з лиця землі твердині тиранів. Невідомо, коли час історії виб'є цю довгождану годину, та Леся Українка вірить, що вона обов'язково настане, тому молитовно просить слова, свою єдину зброю, щоб воно вижило і дочекалося переможної битви, і з надією закликає: «Ми не повинні загинуть обоє!».

Поетеса не діждалася, коли прийдуть визволити Україну «месники дужі». Вони з'явилися після того, як національна Пророчиця відійшла у вічність, але ясновидство її збулося, а слово-зброя послужило воякам у праведній битві. Віру в магічну силу слова Леся Українка пронесла через усе життя, ревно шукала і разом з чарівником лісу, дядьком Левом знайшла те втаємничене слово, яке сотворило диво – вселило Мавці людську душу і вона стала людиною.

«Не руш! не руш! не ріж! не убивай!»

Передчуття дядька Лева збулося: як тільки його не стало, Килина продала дуб купцям – і зостався тільки пень. Умер патріарх роду – загинув і дуб як гордий лицар, що віками беріг пушу. Упали обидва – людина і дерево, і розтанула в піднебессі захисна аура, і лихо впало на родину й на поліську пушу, первісною красою якої почала гуляти гостра сокира.

Страшний «танець смерті» жорстокої сокири, зловісна тінь якої нависає і над деревами, і над людьми. Її неминучу появу серед лісового привілля як тотально-винищувальну силу з болем передчуває Мавка, яка береже все живе в поліських борах. Вона, як берегиня, зупинила Лукаша, що збирався вточити соку з берези, вигуком перестороги не тільки до вперше побаченого хлопця, а й до всіх людей:

Не руш! не руш! не ріж! не убивай!

Голос лісової берегині пролунав як поклик із правків рятувати зелене диво планети. Голос небес явив устами Мавки свою волю людям як святу заповідь, і першим судилося почути її Лукашеві й сповідувати все життя, бо з цієї чистоти непорушною залишалася заповідь — заспів-молитва Лісової Пісні. Мавка усім своїм єством благає не різати, не вбивати, не точити соку з берези і відкриває Лукашеві сокровенну диво-тайну:

*Не точи! Се кров її.
Не пий же крові з сестроньки моєї!*

Признання Мавки про живе тіло природи кличе нас, на планеті суших, замислитися над його праведністю і стати в обороні всього живого на землі. Мавка боронить не тільки дерева в лісі, а й рятує польову Русалку, і віддає себе в жертву заради життя Лукаша, і готова добрим серцем допомогти людям, яких вірно і самовіддано любить. Берегиня лісу допомагає родині дядька Лева розшукати доброго дерева на нову хату, остерігає Лукаша не рубати живих дерев на обору, і перекоонує його, збентеженого і розгубленого, послухатися її, й сама притягає з лісу ціле громаддя сухого паліччя.

Марево сокири загрозово нависає над чистотою лісів, мов над віковичним собором природи з величальними хоралами Творцеві цього зеленого дива землі. Мавка вже бачить близьку тінь безжальної сокири, бачить, що «сунеться хмарка по небу повільна, йде безпричальна, сумна, безпривітна», і розуміє, що зупинити її не зможе, хоч віддала на боротьбу все, що могла, і кличе на допомогу небесні сили, посилає в пречисту блакить відчайдушний поклик-прохання:

Де ж блискавиця блакитна?

Вона так заждалася небесного вогню як вістуна віків, що готова прийняти нищівний удар сокири та блискавицю блакитну на себе, щоби врятувати рідний край.

Блискавиця ще не вдарила, а хмарка вже заступила сонце, тінь сокири упала на землю — і пролунало над Мавкою закляття Килини, що так хижо вдерлася в собор її душі:

А щоб ти стояла у чуді та в диві!

Закляття, мовлене в чорну хвилю, перетворює Мавку у вербу з сухим листом та плакучим гіллям біля самого порога хати. Заніміла Килина від сього дива, але тільки на мить, бо швидко оговталась від здивування і зловтішно вигукує:

*Чи ба! Я в добрий час тобі сказала!
Ну-ну, тепер недовго настійшся.*

Слова як радість нежданої перемоги над лісовим духом і погроза вкоротити віку Мавці, цьому «лісовому кодлу». Правду казав дядько Лев, що відьми живуть не в лісі, а по селах.

Чистий дух Мавки живий. Він переселився у вербу, і вона журиться-шелестить кожним сухим листочком, а в плакучому гіллі береже безсмертні Лукашеві пісні.

Береже, як душу коханого, що промовлятиме до людей. Ось вибігає з хати голодний хлопчик, синок Килини, і дивується, навіщо мама встромила суху вербу біля порога, та вирізує з неї гілочку на сопілку. Бере ту сопілку Лукаш, прибившись після блукань вовкулакою по лісу до хати, хвалить, що хороша, і починає грати. І враз заговорила сопілка голосом Мавки, як тоді, навесні, коли народилось і розквітло їхнє кохання:

*Як солодко грає,
як глибоко крас,
розтинає мені груди, серденько виймас...*

Сопілка виспівала праведною душею молитву, яку сотворила Мавка, і їй, єдиній на всій землі, належить ця божественна молитва. Вічна молитва: чи лине вона з дівочих уст, чи з вербової сопілки, бо свята і жива, тільки одне словечко змінене в мелодії жертвовного признання: пісня розтинає Мавці «білі груди», як вона захоплено мовить навесні, а тепер її голосом молиться сопілка, вирізана з вербової гілки, яку глибоко краяло лезо ножа і розітнуло груди, та вже не білі, а як тихо проспівала Мавка-верба, — «розтинає мені груди...».

Голос Мавки пролунав із вічності і збудив Лукаша від сну забуття, і опустив він сопілку, і кидається до Килини, називає її чаклункою і питає, що це за сопілка і що це за верба, яка так неждано стала коло хати.

І ось у драмі життя настає така мить, коли в розвиток дії вривається сила, яка й не позначена серед дійових осіб, бо то й не особа, що живе серед людей, і не лицедій лісового царства. Ні, це сокира, що лежала собі непорушно в сінях, гострий шмат заліза, що в добрих руках творить диво і будує людям хати, а в злих приносить лихо, смерть і руйнування. Саме таку — і будівничу, і жорстоку, і рятівну для Мавки — місію судилося виконати сокирі в цьому, здавалося б, тихому лісовому куточку, в новій хаті над потоком, яку людська злоба перетворила на пекло, і цьому пеклу має зрештою настати край, бо оселя зводилася, щоб у ній панував рай.

Сокира мовчазна, вона не має в драмі слів. Леся Українка не позначила її в списку діячів «Лісової пісні», але поява її передчувалася всім розвитком сюжетної дії, і вона в час високої напруги являється як реальний лицедій і виконує відведену їй роль.

Мавка-верба стоїть коло хати, шепче сухим листом свою благальну молитву, торкається плакучим гіллям землі, мовби переливає в неї разом зі сльозами Лукашеві пісні, дивиться з жалем на коханого, світлу і велику душу якого поглинає марево безпросвітнього життя, і прагне порятувати його, взяти на себе удари неолі, що впали на їхнє кохання.

Ось Килина виносить із сіней сокиру, тиче Лукашеві в руки і киває на вербу — «зрубай її». Ось Лукаш відважився, підійшов до верби, мов у тумані забуття, розмахнувся і вдарив по стовбуру. Вдарив, мов у власну душу, і поранив її, і почув, як верба зашелестіла-застогнала сухим листом, і вже не крик-туга, як серед весняного розмаю в урочу мить зустрічі, а шепіт мовби із небес:

Не руш! не руш! не ріж! не убивай!

Прошептала тихо, а почув цілий світ, і в обох заболіли серця, і замахнутися вдруге не дала зболена душа.

Тяжка, як гріх за зраду, стала та селянська сокира. Вона, мов жива істота, впізнала руки Лукаша, почула їхнє тепло і ласкавість, бо ці руки створені не убивати, а будувати. Сокира пам'ятає, як ці руки вправно тримали її, обтесували-вигладжували кожну суху деревину, яку приносила з лісу Мавка, і збудували хату, в якій мало висвятитися родинне щастя двох закоханих сердець і мала б лунати мелодія сотень сопілок під пестливими пальцями ніжного музиканта й творити величний хорал кохання. Сокира не підкорилася чужій волі убивати життя, не буде в лісовому соборі убивства, сокира не дасться в руки, щоб чинити зло, а коли її беруть силоміць, небеса посилають їй рятівну блискавицю.

Ось Килина береться сама зрубати ненависну вербу, вихоплює в Лукаша сокиру і рішуче замахується на зневолений дух Лісової Берегині... І тієї ж миті вдарила довгождана, рятівна блакитна блискавиця — налетів з неба палючим вогнем Перелесник і, спокутуючи свій гріх за боягузтво перед Маришем, обійняв Мавку-вербу, і вона спалахнула, мов священний факел, а над поліською пущею пролунав клич свободи і покотився луною у вічність:

Я визволю тебе, моя кохана!

Вогонь визволення охоплює хату, залишаючи згарище і Злидні, які ховаються в мішки та полатані клунки, і викликає з-за обрію білу хмару, що покриває снігом спалену вщент господу. Біла хмара з небес як лебедина згряя і благословення ангелів покрити білизнаю все темне і чорне, що натворили тут, над озером, люди, і справедливо випалене вогнем, і повернути пралісам первісну чистоту, і освятити ці вічні бори, які проклинає Килина і називає «чортівська пуша». А пуша чиста-пречиста, як первісна природа. Саме сюди, в лісове царство, привів патріарх роду Лев (у самому імені звеличена царська воля і власть!) своїх рідних, щоб тут, далеко від мирської суєти, поставити хату, і продовжити та множити рід, і розбудувати в прийдешньому цілком нове поселення, де будуть владарювати між людьми любов, мир і благодать. Привів небожа Лукаша, парубка чистого, мов ангел, привів у день свята, щоб освятити даровану Богом думу, привів як надію на звершення цієї думи і зцілення людей від усього злого й лихого, що губить душу. І на здійснення задуму сивого мудреця засвітила така велика надія, таке дароване щастя, якого й не сподівався: доля послала Лукашеві лісову Мавку, красуню-царівну з таким добрим серцем, хоч до рани прикладай, і заясніло на землі предивне кохання сільського хлопця і небесного духу. Велике майбутнє відкривалося перед закоханою парою: збудовано хату, засіяно поле, і настала пора збирати політок. Але в роковане щастя увірвалася людська суєта суєт, яка порушила гармонію життя, а тут, у лісовому царстві, і вогонь не пощадив не тільки господи, а й долі людей. Тяжкий урок, його варто пам'ятати кожному, хто будує свій дім і власну долю, і вселюдське прийдешнє. Лукаш не рятує охопленої вогнем хати і мовить з надією, що, «може, там згорить і лихо».

Думаю про сокиру, що викресала іскру очищувального вогню, в якому має згоріти народне лихо, і згадую ліро-епічну віршовану легенду «У Бога за дверми лежала сокира...», яку Тарас Шевченко написав у червні — липні 1848 року під час Аральської описової експедиції.

Думаю про ту самотню розкішну тополю в степу, яку Поет побачив, переходячи від Орської фортеці до Раїмського укріплення, змалював 26 травня 1848 року під назвою «Джангис-агач» і описав зустріч з деревом-легендою в повісті «Близнецы».

«Транспорт, як звичайно, знявся зі сходом сонця, тільки я не за узвичаєністю опинився в ар'єргарді. Ор залишився направо, степ набирає свого звичного одноманітного, нудного виду. В половині переходу я помітив: люди почали відділятися від транспорту, хто на коні, а хто пішки. І всі в одному напрямі. Я запитав про причину в башкирського тюря, що їхав поруч зі мною, і він сказав мені, показуючи нагайкою на темну точку: «Мана ауля агач» (тут святе дерево). Це слово мене зачудувало. Як? У цій мертвій пустелі дерево? І вже, звичайно, якщо воно існує, то повинно бути святе. За натопвом цікавих і я пустив свого воронка. Справді, верстах у двох від дороги, в улоговині, зеленіло тополіне старе дерево. Я застав уже довкола нього досить великий натопв, який зі здивуванням і навіть (так мені здавалося) з благоговінням дивився на зелену гостю пустелі. Довкола дерева і на гілках його навішано побожними киргизами шматочки різнокольорових матерій, стрічечки, пасма фарбованої конячої шерсті, і найбагатша жертва — це шкіра дикої кішки, міцно прив'язана до гілки. Дивлячись на все це, я відчув повагу до дикунів за їх невинні жертвоприношення. Я останній від'їхав од дерева і довго ще оглядався, мовби не вірячи побаченому чуду. Я оглянувся ще раз і зупинив коня, щоби в останній раз полюбуватися на обоготвореного зеленого великана пустелі».

Свята тополя, як бачимо, справила на Тараса Шевченка особливе враження, перенесла думками в рідну Україну з величними і гордими тополями край доріг і в полях, і під час тривалої зупинки в Раїмі Поет написав ліро-епічну поему «У Бога за дверми лежала сокира...». Є припущення, що в основу твору покладено легенду казахів про сокиру й святе дерево, але такої легенди в казахському фольклорі досі не виявлено. Очевидно, нашого Поета зачарувало і величне єдине дерево в пустелі, назване святим, і побожне поклоніння йому степовиків-казахів, і лицарство величавої тополі, що вистояла у борні з лютою сокирою. А сокира лежала собі спокійно й надійно у Бога за дверима («А Бог тойді з Петром ходив по світу та дива творив»), а якщо вже хтось у Бога за дверима, як любили казати моя мама, то кращого немає нічого на світі, людина живе, як у раю. І треба ж було кайзаку на біду і лихо тихенько вкрасти ту сокиру і піти в

зелену діброву по дрова, вибрати невинну деревину та й щокнути по стовбуру.

Дорого обійшлося таке святотатство і природі, і людям:

*Як вирветься сокира з рук –
Пішла по лісу косовиця.
Аж страх, аж жаль було дивиться.
Дуби і всякі дерева
Великолітні, мов трава
В покоси стелеться, а з яру
Встає пожега, і диму хмара
Святеє сонце покрива,
І стала тьма, і од Уралу
Та до Тингиза, до Аралу
Кипіла в озерах вода,
Палають села, города,
Ридають люди, вшють звірі
І за Тоболом у Сибірі
В снігах ховаються. Сім літ
Сокира Божя ліс стинала
І пожеарище не вгасало.
І мерк за димом Божий світ
.....
На восьме літо у неділю,
Неначе ляля в льолі білій,
Святеє сонечко зійшло.
Пустиня циганом чорніла,
Де город був або село –
І головня уже не тліла,
І попів вітром рознесло,
Билини навіть не осталося.
Тільки одним одно хиталося
Зелене дерево в степу.*

Велике лихо наробила в рідному краї вкрадена в Бога сокира, і люди добре пам'ятають цей страшенний урок святотатства, і моляться коло дерева, щоб воно «парости розпустило у їх біднім краї», і слухають, як степ до Бога говорить, і «верблюд заплаче, і кайзак понурить голову і гляне на степ» і на дерево високе, яке помилював Бог, обминула сокира, а воно стоїть «огнем непалиме, шепочеться з долиною о давній годині».

Стоїть самотнє дерево у видолинку, недалеко від дороги, а довкола чорніє випалений вогнем степ, і не може пустити висока тополя нових паростів у перепаленій на цеглу землі. А зеленіли ж тут колись густі ліси, поки сокира спочивала собі у Бога за дверима, захищена од злих рук. Пророцтво Шевченка застерігає свій народ од лютої сокири, яка в руках ворога вирубає наш сад і випалить вогнем коріння нації. Ясновидство Лесі Українки устами мудреця дядька Лева просить не рубати дубів-патріархів, бо за ними, як велетні-дерева в лісах, будуть падати підкошені під корінь українці, мовби передчуваючи пророчою душею загибель мільйонів жертв голодомору, репресій і війн у жорстокому ХХ столітті.

«Дай пораду, як прожити без долі!»

Ходить-бродить світом одвіку Українська Доля, щоб порятувати свій народ, і розмовляє з народом про прийдешнє. Шукають українці століттями свою долю і долю матері-України, виборюють у тяжких битвах, виспівують у думах і піснях, розмовляють з нею постичним словом, кличуть у молитвах із небес.

Щиру мову вели з долею все життя титани нації Тарас Шевченко, Іван Франко і Леся Українка.

«Доле, де ти! Доле, де ти?» — кликав доленьку наш Тарас і називав другом, братом і сестрою, і вірив, що вона принесе волю і славу Україні, і у вірші-молитві «Доля» заповів:

*Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо даліше, даліше слава,
А слава — заповідь моя.*

Величав долю наш Каменяр як дух визволення народу і викликав цей дух із всенародних борінь за свободу:

*Не ридать, а здобувати
Хоч синам, як не собі
Кращу долю в боротьбі.*

Дитячим серцем дев'ятирічної дівчинки Леся уже в першому вірші, присвяченому своїй тітці, загнаній до Сибіру, мовила рідній Україні про любов як про єдине кредо власного життя:

*Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:
Надія вернутись ще раз на Вкраїну,
Поглянуть іще раз на рідну країну,
Поглянуть іще раз на синій Дніпро, —
Там жити чи вмерти, мені все одно.*

**Україна — це доля, яка випадає раз на віку,
Україна — це мати, яку не вибирають, як і долю,
Україна — це пісня, яка вічна на цій землі,
тож без України нема життя.**

*Касандрі байдуже, що випадає, що ні,
Вона лиш те чинити мусить, що їй на долю випало!*

І до України, як до Матері, звернула Леся перші слова у першій книзі «На крилах пісень», якій відкрив дорогу в життя Іван Франко, випустивши у Львові цю збірку-ластівку Поетеси:

*До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця полеться.*

Пісня Лесина ішла від серця, брала силу від огню, що палив її душу, і засіяла жертвним спалахом-світлом у Лісовій Пісні, і це пісенне сяйво воскреслої душі освітило з волинської пуші овиди світової літератури. Добра доля явилася в українському письменстві, яка світитиме нашій нації крізь прийдешні віки. Леся повертає обездоленому Лукашеві його загублену Долю, яка шукає стежечки до минулого раю і дороги в снігах, дає пораду Лукашеві, «як прожити без долі», і на прощання вказує на одрізану гілку, «що валяється долі». Доля допомагає Лукашеві розшукати в сніговій завії покинуту пісню-сопілку і підняти її, притулити до уст і заграти оті пісні, які дають серцю голос і воскресіння душі. І Лукаш послухався Долі, відшукав сопілку і йде до берези, біля якої зустрів навесні Мавку й не насмілився вточити соку, та сідає під її довгим посивілим од снігу віттям, щоб возродити пісні, якими живе його душа і душа роду-народу.

«Милий, ти душу дав мені...»

Настала уроча година воскресіння! І в цю святую годину являється Лукашеві кохана Мавка, дивиться крізь березове віття і просить заграти на сопілці. Вона вистояла в лісовій пуші в борні з гострою сокирою і не згоріла в огні, як високо вшановане Шевченком «огнем непалиме», святе дерево в казахській пустині, і стала для українців святим деревом, «неопалимою купиною», що горить і не згорає, і промовляє з палаючого тернового куша голосом вічності. То говорить зі своїм народом безсмертний дух Мавки, що пречистим, як золото з вогню від Прометєя, вийшов із пломеню, іскру якого викресала «блискавиця блакитна», то воскреслий дух нації, мов величальна пісня, святиться в небесах і промовляє з вічності живим голосом Лесі Українки:

*Як я помру, на світі запалає
Покинутий вогонь моїх пісень,
І стримуваний племін засіяє,
Вночі запалений, горітиме удень.*

Я бачив знак вогню залишених світові пісень на пам'ятнику Лесі Українці в канадському місті Торонто. Це заповідь на віки:

*Хто визволиться сам, той буде вільний,
Хто визволить кого — в неволю візьме.*

Стоїть Поетеса на горі у вінку дерев і бачить з-за океану рідну Україну, яка воскресає на диво всьому світові. Воскресає народ — то воскресає Лукаш, цей вільний син вільної природи з «Лісової пісні», на плечі якому історія звалила гори снігу, а морози скували його пісенну душу, але навіки заморозити не змогли, бо він душу свою передав безсмертній Мавці. Та Лукаш не знає цього предивного таїнства і б'ється в розпачі, що занастив свою кохану. А Мавці відкрилася ця диво-тайна, і вона розраджує коханого, і дякує йому за те, що він розбудив її з довгого зимового сну. Сон цей золотавий тривав вічність і чекав на Лісову Пісню.

Чекав на Лісову Пісню Лукашевої сопілки, як на дар небесний, що дається раз на віку. І хоч зболене й скроплене краплями крові було пробудження, та сотворилося диво — Мавка збудилася до вічного небесно-земного життя:

*Милий,
ти душу дав мені, як гострий ніж
дає вербовій тихій гілці голос.*

Лесина Мавка рятувала душу, яку дав їй поет Лісової Пісні, український хлопець Лукаш, і в цьому божественному діянні переселення душ, яке належить тільки небесам, а сподіялося на землі, — домінанта твору. Лесина Мавка мовила слова, особливі в світовій поезії, слова подяки милому, який віддав їй найдорожче — свою душу. Літературні критики досі робили наголос на соціальних мотивах і на цьому зупинялися, не доходячи до істини — геніального відкриття Поетеси, закодованого в поетичній сповіді Мавки про тайну сопілкової мови, до якої треба вміти прислухатись, і відчуті її задушевну музику.

*Ні, любий, я тобі не дорікаю,
а тільки — сумно, що не можеш ти
своїм життям до себе дорівнятись...*

*Бач, я тебе за те люблю найбільше,
чого ти сам в собі не розумієш,
хоча душа твоя про те співає
виразно-щиро голосом сопілки...*

Лесина Мавка плакала в журбі над долею народу-Лукаша, що він своїм невольничим життям не може до себе дорівнятись. Задумаймося над цим живим образом «до себе» і відкриємо його справжню суть: ні, не про матеріальну бідність мовить Мавка в сповідальну мить, що чуже її ангельській душі і небесному кохання, а про високий, спраглий свободи Дух. Мавка не дорікає Лукашеві, а зболено співчуває і співпереживає, що він не розуміє високої ціни «душі своєї цвіту».

Сльоза ця пекла Лесю сильніше від вогню. Поетеса лишила нам у спадок вогонь-сльозу за свою багату духом націю, яка випромінює сяйливе світло на весь світ. Поетеса будить націю зі сну, щоб вона зрозуміла і відчула в собі даний Богом чудесний скарб. Поетеса подарувала нам цю недоспівану пісню, і думу про Лукаша в останніх зітханнях пісні, коли біле цвітіння перейшло в сніговицю, і захвала вона Лукаша, і не було тому снігопаду як пречисто-білому небесному дару кінця-краю...

«Граї же, коханий, благаю!»

Такі чудові слова ніжно мовила Мавка коханому Лукашеві, мовила востаннє як молитву за нього і вічність його сопілкової пісень, і цією молитвою в устах Мавки, від якої лишилося тільки серце для мелодій любові, завершується драма-феєрія «Лісова пісня». А із глибин землі на її цілющих соках та вільних іскрах

неопалимого духа вже закілчилася вербиця, і виростала в небо, і являла світові свою душу, і промовляла до людей голосом Мавки, і віщувала Україні життя у віках.

*Легкий, пухкий попелець
ляже, вернувшись, в рідну землю,
вкупі з водою там зростить вербицю —
стане початком тоді мій кінець.
Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радоці й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.
Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх.
Я їм тоді проспівую
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю...
Грай же, коханий, благаю!*

І Лукаш заграв — спочатку тихо й сумно, а потім голосніше і жагливіше, сильно і персможно, як славу кохання і гімн життю, — і зима відступила, і воскресла весна. Тож не впадаймо у відчай і тугу, що знову знялася віхола і занесла снігами білий цвіт, бо після зими настає весна — такий праведний закон життя, і світ іде за цим законом у прийдешнє.

Ні, не замерз Лукаш на крижаних вітрах, бо посилала йому силу землі пречиста береза, до якої в останню мить притулився плечима, а в тілі її, сестроньки Мавки, грали живильні соки — кров рідної матінки-земельки. Не замерз, бо його зігрівала пісня, що жила в сопілці, яку не покинув навіть у судну годину. Не замерз, бо не сходила з його праведного лица усмішка, що кликала сонце з неба і весну того життя, яке відкрила Лукашеві з жертвовної любові Лесина Мавка. То яка ж всемогутня сила була віками спресована і скрита в тій сопілковій музиці, що вона, вирвавшись на волю, зборола зиму, розтопила віковичну кригу і визволила з-під снігів жінку, але не звичайну, земну, а Мавку лісову як нескоримий небесний дух! Якими чарами володів голос молодой сопілки, що він ніжно-тихо пролунав на цілий світ, осяяв поліську пушу і весняно завітчав, відшукав у її похмурій темені серед густої колони дерев одиноку матусю-вербу, яка прихистила таку ж самітну в царстві пуші Мавку, ласкаво торкнувся голосом музики її душі, і вона крізь глибокий сон почула віщу мову сопілки, і прокинулася, як весна, і прийняла на струни серця цілющу мелодію — і серце її заясніло сонцем любові! А грав же на сопілці не чарівник, а сільський хлопець Лукаш, якому єдиному на землі випав щасливий дар — заслужити кохання Мавки. І ця високо-небесна любов оживила чари його музики, бо він цвітом душі, чарівнішим од папороті, «скарби творить, а не відкриває». І тільки їй, Мавці, дочці природи і дитині неба, було суджено зрозуміти таїну пісень кучерявого голосу лісової сопілки, що сама їх творила як народну думу.

І тільки Мавці, єдиній на землі українській дівчині з вічних пралісів, Бог дав силу і щастя прийняти людську душу, і душа ця була праведна й свята, прийшла через віки, шукала рідну душу і знайшла, і душа Мавки засвітилася їй назустріч, і дві споріднені душі злилися в одне сяйво — вічність святої любові.

Сотворилося велике диво — сопілка Лукаша не тільки розбудила від зимового сну Мавку, а воскресила душу України. Безсмертною стала і душа Лукаша, воскреснувши праведним світлом життя в Мавці, і пролунала над Україною Лісова Пісня.

Дума про святе кохання, дума на два голоси — «шелестом тихим вербової гілки» і «голосом ніжним тонкої сопілки», і з сяйва душ, мов із біблійного тернового куща, лине молитва за Україну:

*Ні! Я жива! Я буду вічно жити!
Я в серці маю те, що не вмирає!*

І Україна має в серці те, що не вмирає, і ця правда вічна, як молитва, мовлена «неложними устами».

«Я збагнула, що забуття не суджено мені»

Живе в Україні лісова Мавка. Живе споконвіку, але рідко кому випало побачити нашу Березиню, бо вона являється тільки вибраним, являється, мов диво.

Явилася Мавка в слові великої матері Олени Пчілки, а Слово віще посіялося в серці донечки Лесі Українки і вигрівалося в його ласці, та проростало, і освітило дівчинці місячної ночі стежечку до лісу над озером Нечімним, і викликало з вічності Мавку, і одержимо чекало її з'яви усе життя. І Мавка почула в густих пралісах крізь довгий, віковичний сон голос, і прокинулася, та поспішила на поклик, і явилася, коли Лесине життєве сонце вже котилося до заходу.

Явилася в усій предивній красі, з добрим серцем, яке віками чекало чистого і вірного кохання, але без душі. І Леся в своєму надвечір'ї сотворила диво: подарувала Мавці сонце — знайшла в чарах української мови і в своєму серці таке чарівне Слово, таємні дивовини якого знала тільки вона, і проспівала голосом сопілки, проспівала тихо-тихо, а почув цілий світ, — і в світлі сопілкових мелодій разом зі Словом увійшла в Мавку людська душа — співоча душа Лукаша. І з цією співочою душею воскресла, і чистою винесла з жертвовного полум'я, яким у спалаху любові палив її Перелесник, і врятувала дві душі — свою і Лукашеву — для життя вічного, і ми чуємо чарівне Слово як живий дух торжества людськості в соборі Лісової Пісні:

*Милий,
ти душу дав мені, як гострий ніж
дає вербовій тихій гілці голос.*

Який прекрасний образ жертвовного кохання, що приходить тільки крізь біль і душевні муки!

Яка чудова перла світової лірики, що світить ласкою й промовляє ніжністю, голосом сопілки, возродженням під лезом гострого і чарівного ножа!

Яке диво переселення душі — найдорожчого, що має людина, і відданого в щедрий дар коханій, дарованого щиро і тихо, на ангельських крилах сопілкових мелодій!

Душа подарована, мов святий дар, а не запродана нечистій силі. Саме з первородного гріха, що вчинили в раю перші люди Адам і Єва, які порушили заборону Отця не споживати плодів із дерева пізнання в Божому саду і піддалися спокусі сатани, — зірвали і вкусили гріховне яблуко, почалися усі лиха для людства. «Первородний гріх, первородний гріх спокутуємо», — казали моя мама, якщо заходила мова про лиха на білому світі, і в дитинстві повчали бути уважним і остерігатися слів, нашептаних у ліве вухо, бо то спокушає до гріха нечистий, «той, аби шез».

Всевишній прогнав грішників із раю на землю, а спокусника-диявола, що явився Адамові і Сві в образі змії, прирік «плазувати на животі і їсти землю до кінця віку».

Урок біблійної мудрості берегти душу від диявола, заповіданий Отцем ще на початку створення світу, став сюжетом багатьох творів літератури і мистецтва. Класик німецької літератури Йоганн-Вольфганг Гете протягом майже всього творчого життя працював над поетичною трагедією «Фауст», герой якої легендарний доктор Йоганн Фауст — історична особа доби Відродження, алхімік, астролог і маг-чорнокнижник, що заради жадоби пізнання світу, повернення молодості й насолоди від життя запродав душу дияволу Мефістофелю і за цей великий гріх прирік її на пекельні муки. Фауст одержимий ідеєю досягнути «верх премудрошів земних»; він у своєму подвижництві прагне задовольнити жагу життя й пізнання і за обіцяну допомогу укладає з Мефістофелем договір віддати душу за ту мить високого блаженства, коли пізнає все, чого ця душа бажала, і зможе вигукнути: «Спинися, мить! Прекрасна ти!» — // Тоді закуй мене у пута, // Тоді я рад на згубу йти». Подвижництво в досягненні мети, свобода долати всі межі й перепони до заповітної «вищої миті» — зразок для діяльних творчих натур, але досягати вершини земних премудрошів за рахунок горя і кривд інших — це вже входити в гріх, і цій роздвоєності особи та шкоди від її вчинків дав глибоку оцінку Іван Франко:

«Свобода сильної особи не тільки в думці й бесіді, але і в дійстві, свобода без огляду на те, чи вона приносить добро, чи муку другим, слабим, особам, щоб тільки сильному принести певну суму щастя, — ось яка була головна пружина суспільно-політичної й духовної революції XVII віку, що становить движучу силу й трагедії «Фауст». Сам Гете писав про фінал трагедії у листі до свого знайомого Ф. Рохліна: «Мефістофель переміг не більше як наполовину, і, хоч половина вини лежить на Фаусті, відразу вступає в силу право «Старого» (Господа), і все завершується по справедливості».

Душа благословиться на спасення, як у молитві, і живе в світлі християнської моралі й сповідуваних традицій нації, коли українець каже українцеві, що віддасть за нього душу. Віддасть без договору і кривавої розписки, яку Фауст писав Мефістофелю як зобов'язання перед ним, бо це християнська душа, яку Отець вдихнув першій людині, Адамові, в раю, при створенні світу.

Дух Господній живе споконвіку в людській душі. Дух, який не продається ні за які скарби і дивовини світу, і ніяка магія над ним не владна, бо то християнський дух. Леся Українка дарує українцям Мавку, яку носила в серці все життя.

Дарує Мавку, а разом з нею, духом України, виспіває за одинадцять днів «Лісову пісню», що стала її лебединою піснею, і робить відкриття в світовій літературі, утверджуючи божественність душі української нації.

Відбувається дивнеє диво: уперше в світовій ліриці душа від земної людини переходить до небесного духу — лісової Мавки. Переходить без магії і золотих скарбів, і Мавка, яка споконвіків не знала, не відала нічого про душу, прийняла її, і засвітилася світлом робити добро на землі, і силою душевного світла долає мертво підземелля та виривається, щоб врятувати свого коханого, зняти з нього чистотою християнської праведності наслання чарів і вернути вовкулаці образ людини та її пісенну душу, воскреслу для вічного життя.

Душа Мавки щедра на добро і відкрита людям; світло її уроче, але являється тільки вибраним, і побачити Мавку — це таке диво, як у ніч на Івана Купала знайти квіт папороті і помолитися за безсмертну душу Мавки.

Помолитися і полинути думками до поліської завороженої пуші, де воскресла душа Мавки і явилася зі святого маминого слова в мрях маленькій дівчинці Лесі, увійшла в серце і світила ціле життя, бо дочка поліського краю «здавна тую мавку «в умі держала», берегла і подумки розмовляла з нею, як з живою людиною, а в час туги за рідними лісами воскресила її в грузинському місті Сурамі і мовила мамі сповідально:

Зчарував мене сей образ на весь вік.

Полинути і розшукати за густими борами маленьке сільце Жаборищо, куди мати Олена Пчілка із родимого Звягеля (за санскритом — місто Сонця), тепер Новоград-Волинський, привезла на літо своїх дітей, — п'ятирічну Лесю, Михайлика та Олечку — привезла в царство природи, між люд хрещений, де витає український дух, квітне рідне слово і розкрилюється народна пісня. Тут Леся вперше почула, і щасливо, що почула од матері про Мавку, яка є на світі, і дитина широкі повірила в мамину казку-правду і вже не могла ніколи забути, як і все, що снилось-говорилось у цьому предивному селі, скупаному в чарах.

«Перебування в Жабориці, – згадувала мати, – зробило на Лесю велике враження і дуже їй сподобалося; вона, бувало, раз у раз із вітхою згадує, що те або те чула чи бачила в Жабориці».

Де ти, маленьке, тихе сільце Жабориця, в якому народилася Мавка? Марно вже шукати тебе на географічній карті, бо тепер ти розширило межі села Баранівки, і завдяки тобі воно стало селищем міського типу, з новими будинками і лісокомбінатом, битими дорогами, які пролягають у широкий світ. І хоч немає тебе на сучасних картах, а люди не забули твоїх стежок-доріг і приїжджають зі всіх широт України, Білорусі та Грузії й шукають Лесиних слідів. Імення твоє записане в духовну історію народу, і якщо воно стерте на карті, то ніколи не зітреться з вдячної пам'яті українців, бо тут ходила ясновидиця Леся Українка, і дитячою душею побачила в пралісах Мавку, і відкрила українцям заповітне місце, де народилася Дочка Лісу, яка пророчо мовила:

Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає.

Поліщуки ревно бережуть заповіт Лесі-Мавки і місце, де народилася казкова диво-царівна і лісова феєрія: острівець прадавніх пралісів з велетнями-деревами і мале озерце, вкрите лататтям і водними ліліями, а плакуча верба купає віття в тихому озерному спокої...

А як ведеться-мається тобі, славне озеро Нечімне, сповите казковими чарами, де споконвіку живе Русалка, а суворий Водяник грізно мовить, що «вода в моїй обладі повинна знати береги»? Тут, на твоїх берегах, серед діброви, маленькій Лесі колись мріла Мавка в білому тумані, вечорами баяв байку дядько Лев Скулинський у своїй скромній хатинці, а його небіж Єрмило, красень з льняним волоссям та голубими очима, може, носив дівчинку на руках, і вона через пережиті літа оспівала його в поетичному образі сина поліського краю Лукаша.

Пролетіли над нами вітри часу і в бурхливому леті не зупинялися біля озера, загубленого серед лісів і покинутого на сирітство, і красиву казку полонила журба. Нечімне волає про порятунок, але голосу його не чути, бо джерела пересохли і замулились, вода пропадає, наступають гнилі мочарі, а болото поглинає українську перлину – коштовний скарб нації.

Німий крик Нечімного лунає уже не перший рік, б'ються за його долю українці, йде у відповідних державних наукових структурах підготовка робочого проекту з відновлення озера, і повинно статися так, що настане день, коли Водяник винирне з глибини і владно скаже, що вода в його обладі повинна знати береги, а над воскресле озеро повернеться Мавка та поколишеться на кучерявому вітті під мелодію сопілкової Лісової Пісні.

Попросімо Мавку прийти з вічності до Лесиноного джерела за березовим гайочком у Колодяжному, де чиста вода біла ключем і куди вночі Леся потайки бігала, щоби при місячному світлі побачити Мавку. Пропало джерело, бо так осушував поліський край «Той, що греблі рве». Як відродити Лесине джерело і якими магічними силами викликати з глибин живу воду? Оживить і Нечімне, і джерело в Колодяжному молитва Мавки.

Молитва Мавки та її жагливий заповіт, мовлений у вічність, як завершальний акорд «Лісової пісні»:

«Граї же, коханий, благаю!»

Чекаймо Мавки, як усе життя чекала й дочекалася Леся Українка, і подарувала нам переможну пісню кохання.

«Спасибі тобі, Червона Калино!»

Розмірковую над цим дивом і думаю, що таїну зустрічі з Мавкою випало долею пережити художниці Софії Караффі-Корбут. Славна українка, як і геніальна Леся, виспівала перед заходом сонця свою Лісову Пісню, що стала її лебединою піснею. Художниця повідала свою думу в графіці у складний час життя, коли цілий світ стиснувся для неї до розмірів квартири і майстерні, звідки вона роками не виходила на люди і сама стала загадковою і непомітною для людського ока, як і лісова Мавка, а Україні лишила пісенний епос у графіці.

«Графінею» називали у видавництві «Веселка» свою Софію. Графиня і від слова «графіка», і від самої етимології слова, традицій аристократичного роду художниці та її жіночності і гордої високодуховної постави.

«Графиня» входила в українське мистецтво крізь барвисту арку «Веселки», і це була для неї свята арка, бо за нею світили художниці душі українських дітей. Понад тридцять веселчанських дитячих книжок проілюструвала художниця, а вийшли вони тиражем майже п'ять мільйонів примірників. Видатний графік продовжувала традиції славних видань «Дзвінок», «Дзвіночок», «Світ дитини», у яких творили для дітей видатні митці Олена Кульчицька, Антон Манастирський, Святослав Гординський, Едвард Козак (Еко), Осип Курилас, проілюструвала книги українських класиків і випустила власну веселчанську книжку «День, як маків цвіт», творила чудовий колорит нового, веселкового національного мистецтва.

Думаючи про мистецьке диво Софії Караффи-Корбут, згадаю світлої пам'яті видатну вчену-мистецтвознавця Христину Саноцьку, з якою нас здружила на довгі роки добра творча співпраця, і звернуся до її роздумів про велику «Графиню»:

«Бог щедро обдарував Софію здібностями, мужнім, сильним характером, людинолюбством, високим почуттям гідності. Духовну стійкість, високі принципи християнської моралі винесла вона з дитинства, зі славної гімназії сестер василіянок у Львові, де навчалася до війни й де сформувалися її життєві і творчі постулати.

Обдарування художниці, немов чистий гірський кришталь, чарує багатьма гранями. Вона майстерно володіла різцем, пензлем, пером. Працюючи деякий час у кераміці, мріяла про монументальні панно та вітражі, успішно займалася живописом, наполегливо експериментувала в естампі, досягаючи блискучих результатів у техніці кольорової ліногравюри. Але найбільш багатогранно хист Софії Караффи-Корбут проявився в оформленні та ілюструванні книги, яку вона трактувала як мистецький твір

художнього синтезу та друкарства. Художниця стала одним із найвизначніших майстрів книжкового мистецтва в Україні, вивела рідну художню книжку на світовий рівень, створюючи її модерний образ з виразними національними ознаками і світлою красою живого графічного штриха.

Наполегливою працею Софія Караффа-Корбут здобула тільки їй належне місце в українській графіці другої половини ХХ століття. Вона знайшла свою індивідуальну манеру графічного почерку, викарбувала свій стиль та мистецьку мову – звучну, мужню, монументальну. Її творам притаманні, з одного боку, тематичний універсалізм, пов'язаний з життям та історією українського народу, а з іншого – виразна національна форма як результат власного артистичного пошуку, ерудиції та знань...

Чудовий поетичний цикл ілюстрацій до «Лісової пісні» – лебедина пісня художниці – зазвучав як туга за щастям, як актуальна пересторога сучасникам не втратити духовних оберегів нашого життя. Немов ожила ніжна сопілка Лукаша та й заголосила на всю Україну...

У світовому мистецтві маємо приклади, коли видатні митці висловлювали якісь дуже важливі для історії свого народу сентенції в об'ємних графічних серіях. Наприклад, А. Дюрер у Німеччині, Франціско Гойя в Іспанії, Жак Колло та Густав Доре у Франції тощо. В українському мистецтві до цього прагнули Шевченко-художник, а згодом Олена Кульчицька, Василь Касіян, Олександр Данченко, Георгій Якутович. За ними пішла Софія Караффа-Корбут, залишивши справжні шедеври графічного мистецтва, що гідно представляють у світі національну мистецьку культуру.

Цілий світ незабутніх образів створила художниця у дитячій книзі, обдарувавши дітей України знаннями, добром і ніжною материнською ласкою, зігрівши теплом душевним кожну дитину, яка торкнулася до її численних барвистих ілюстрацій...

Великий митець-педагог знаходить завжди новий, милий типаж української дитини, світлий, душевний. Це найчастіше діти з народу, селянські хлопчики та дівчатка, в яких прокидаються найкращі риси людяності, любов до праці, добра і справедливості, до рідної землі, милосердя і співчуття. Діти дивляться на світ очима художниці, що веде їх у світ краси, сповнений віри про перемогу добра над злом, які існують поруч у вічній боротьбі і протиріччі».

Пригадую ще один роздум про мистецтво Софії Караффи-Корбут. Це було вже сорок років тому, я приїхав зі Львова до Києва в якихось журналістських справах, зупинився на кілька днів у видатного художника, графіка Василя Ілліча Касіяна і став свідком такого епізоду. До господаря прийшов відвідувач (не пам'ятаю тепер, хто це був), приніс «Кобзар» з ілюстраціями Софії Караффи-Корбут, який шойно вийшов у видавництві «Дніпро», і попросив написати відгук. Василь Ілліч, як автор власної графічної Шевченкіани, уважно перегорнув кожну сторінку «Кобзаря», мовив добре слово про художницю та її талановиту працю, а незабаром опублікував у газеті «Літературна Україна» ширий відгук, у якому були такі рядки:

«Немає сумніву, що увагу читача привернуть також понад тридцять ілюстрацій Софії Караффи-Корбут.

Для шанувальників мистецтва книги по-новому звучатимуть зокрема станкові лінорити художниці, поліграфічно зменшені до розмірів ілюстрацій. Як відомо, станкова гравюра, вміщена в тексті тієї чи іншої книги, нерідко звужує інтерпретацію літературного змісту. Для творчості ж талановитої львівської художниці характерні особливості індивідуальної мистецької мови, своєрідність образного стилю, манери й почерку гравюри. В книзі вони набувають самодостатнього значення...»

Щире, прихильне слово Василя Касіяна втішило художницю, а незабаром її привітала нова велика радість: на міжнародній книжковій виставці в Торонто (Канада, 1968 рік) ілюстрований Софією Караффою-Корбут «Кобзар» одержав першу премію, що відкривало українській книжці дорогу у великий світ.

Художниця продовжувала плідно працювати в мистецтві української книги. Працювати одержимо для свого народу, як її славна попередниця і духовна посестра Олена Кульчицька, яка була для пані Софії великим ідеалом жінки, педагога, митця.

Та з роками в її життя вриваються тривоги і болі за долю друзів, кинутих у концтабори, за прийдешнє української нації, мучить туга за матір'ю, яка відійшла у вічність, і все глибше відчуває втрату людського тепла, вірної любові й широкого розуміння, і поринає в самотність, лишаючись у своїй майстерні вічна-віч з історією, споминами, літературним словом і графічними аркушами, і більше не переступає порога своєї оселі та робітні у світ людської суєти.

Самотність як протест вільного духу тоталітарній системі, але в цій самотності «Графиня» залишалася не сама, а в світлі живого слова Івана Франка і Лесі Українки. Слово наших геніїв подарувало усамітненій душі предивне товариство душ, які засвітили з небес: філософа, письменника, просвітителя, дяча української православної церкви Івана Вишенського, який усамітнився в кам'яній печері в Афоні, і лісової Мавки, самітниці серед поліської пуші, богині з людською душею. Тиха оселя і мовчазна робітня стали для Софії Караффи-Корбут її святою келією в Афоні і задумливим пралісом, і тільки небесна тиша чула, як б'ється і плаче серце жінки, як палає свіча і шепчуть молитву уста, крешуть над борами блискавиці і воскресає Мавка з вогню разом з піснями Лукаша для життя вічного.

Ні, нема в світі такого тихого куточка, де б у затворництві можна заховатись від подиху сивої історії і гарячого клекоту, палкого неспокою сучасного життя!

Нема спасіння душі, що старається тільки для себе тоді, коли гинуть мільйони; не буде їй прощення, якщо забуде болі й тривоги рідного народу! Цю заповідь виконала вірна українка Софія Караффа-Корбут. Імення її заясніло в плеяді славетних дочок нації, яких називаємо з любов'ю: Олена Пчілка, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Соломія Крушельницька, Ганна Барвінок, Олена Кульчицька, Марія Заньковецька...

Виконала заповідь-молитву – підносити душі українців до Бога, створивши в своїй оселі-келії два шедеври: ілюстрації до поеми «Іван Вишенський» Івана Франка і драми-фесрії «Лісова пісня» Лесі Українки.

Завершила роботу, коли сходила зоря незалежності України, і якраз у той урочий час засвітилася стежина до робітні художниці. Стежиною цією провів нас, веселчан, – головного редактора Василя Василашка, головного художника Миколу Пшінку і мене, директора видавництва «Веселка», – духовний родич художниці, світлий львів'янин, інженер Василь Валько. Він сказав, що Софія Петрівна широко згадує роки доброї співпраці з «Веселкою» і хотіла б показати веселчанам свою нову працю.

Ми тепло привіталися з господинею, увійшли до майстерні і побачили на столі великі аркуші кольорових ілюстрацій – мистецький літопис української історії і пісенної поезії сивих пралісів. Нам було дозволено виставити ілюстрації до «Лісової пісні» у «Веселці», щоб вони освітилися дитячою любов'ю під сонячною аркою, що і було зроблено. А потім настало 23 серпня 1994 року, день народження Софії Караффи-Корбут і її сімдесятиріччя. День, що висвятився в урочистий час: завтра буде 24 серпня, зійде сонце над Україною – сонце як вісник Незалежності Української держави. І саме в цю добру годину мистецький епос «Лісової пісні» засвітився на ювілейній виставці художниці в Музеї Івана Франка. На виставку мисткиня не змогла прийти, але передала листа-вітання, який сприймаємо, як сповідь праведної душі...

«– Перше моє вітання друзям мого дитинства. Всі ви пережили нелегке життя. Багато перетерпіли, але не зламались. Пронесли крізь життя світлу віру, чисте серце, вірність ідеалам, не втратили ні віри, ні мови і це маєте гумор і доброту. Дякую Вам, мої любі.

– Друге вітання друзям моєї молодості. Страшні були часи. Багато з Вас загинуло на шляху, та в пам'яті моїй Ви всі живі.

– А третє вітання моє усім чудовим, добрим лікарям, котрі стільки допомагали мені в моїх нещастях та бідах та і до сьогодні допомагають. Нехай Вам Господь заплатить за це.

– Четверте вітання – це моїм куткірцям, козацьким нащадкам, твердим, непохитним та сердечним.

– П'яте вітання моє товаришам творчої праці, котрі не втратили свіжості та гостроти відчуження сьогоднішнього дня, що не спочили на лаврах, але дерзаєте.

А тепер скажу ще кілька слів подяки та поклону низького персонально:

– Перший мій доземний поклін предкам моїм дуже далеким і тим найближчим, що отам під стіною стоять та дарують Вам найкращі свої мислі: святкують із Вами 24.VIII. Вони так ждали цього свята, але не діждались. А сьогодні вони радіють разом із нами. Я відчуваю їхню присутність і радість. Вклоняюсь Вам, мої найдорожчі тіні. Я вдячна Вам за опіку, за силу, яку даруєте мені, за ясність та чисті мислі.

А друга моя подяка тобі, Орисенько-Русалко!¹ Я бачила ту фотографію страшну, де та сніговиця, що ні неба, ні землі, а із снігу торчать малесенькі пташечки вже без табличок з номерами.

¹ Орися Матешук – українська поетеса родом з м. Олеська. Була схоплена сімнадцятирічною дівчиною і в літньому одязі загнана у Заполярний круг.

Це колосальне цвинтарисьце! Там лежать оті безіменні герої, що полягли за Волю. Інша! І там, в Заполярнім крузі, наш білоруський брат розсіяв скрізь насіння романів¹, і тепер ці безіменні тихі могили героїв весною квітнуть. Вічна пам'ять героям!

А брат цей білоруський – пан доктор Ростислав Матецук², котрий живе у нас, бо дуже полюбив русалоньку із Олеська – Орисю.

В'язні наші святі! Ви мученики, бо загинули за наше завтрішнє Велике Свято! Спасибі Тобі, Червона Калино, що ти не зів'яла, а живиши своєю кров'ю наші серця!

Ми знаємо: ціла Україна – це суцільне цвинтарисьце і всюди лежать герої, і мільйони із них – це безіменні.

Вклоняємось усім народом та клянемося, що ми ніколи не забудемо Вашу жертву, бо хоч, може, сьогодні ще не всі Вас зрозуміли, я вірю: прийде час і Ваша невинна кров промовить до кожного серця і, Господи, допоможі!

Господи Всевишній, нехай діється воля Твоя. Я вдячна Тобі за все, але благаю Тебе великої ласки! Додай мені ще трошки сили та здоров'я, щоб я змогла виконати усі свої задуми та ще щоб я держалась до кінця, не втратила працездатності, ні пам'яті і щоб нікому не була тягарем.

А тепер прагну щось згадати. Пам'ятаю, було мені десь чотири роки, я читала вже «Світ дитини» та «Дзвіночок» добре. І завжди там було, що Зеня³ та Іруся Мазурівни жертвували два золоті на «Рідну школу», на в'язнів або на сиріт. Ото були діти!

Подяка моя велика Ромцеві⁴ – швагрові – за його великий труд. Таж він вже тисячу биків списав на грамоти та добрі слова, оцей філолог-художник, поет, найкращий шрифтовик – козацький писар з великим кунитом і смаком! Слава йому!

І ти, Талечко⁵, що вуйцьо рідний Твій – Лемик⁶, що про нього зробив пан Василь Глинчак чудовий теленарис, Зенусі⁷ також вуйко.

А ще мушу сказати ось що: на самого Спаса пішов по веселці до неба найстаріший Січовий Стрілець, що жив у Торонто, – доктор Федь Мучій – 97 років. Вчився у Празі і Європі. Був час, коли провадив, керував «Бояном». Коли у Празі співав, то чехи бігли, бо співає галицький Карузо. Отак. Завтра 24.VIII вуйцьо Федь буде складати Всевишньому послідний свій стрілецький рапорт. Там він із тетою Катрусею, вуйцем Грицем⁸ та всіма сестрами і братами заспівають октетом про «Червону Калину». Хіба це не красно!

¹ Ромашки.

² Ростислав Матецук врятував хвору Орисю-Русалку.

³ Зенуся Мазур – гімназійна товаришка Софії Караффи-Корбут. Була присутня на відкритті виставки.

⁴ Роман Лешишин, чоловік Талечки. Філолог і відомий шрифтовик.

⁵ Наталія Лешишин – дружина Романа Лешишина.

⁶ Микола Лемик – родич художниці по дідові. Вбив радянського консула у Львові в знак протесту голодомору на Україні в 1932 – 1933 роках: 1994 року про нього був створений Львівським телебаченням теленарис.

⁷ Зеновія Скоморовська, родичка з Куткора.

⁸ Рідні Софії Караффи-Корбут.

А сьогодні вночі на безвимірних небесних оболонях стануть мільйони князівських воїнів, козацькі полки. Січові Стрільці, невинні жертви Берези Картузької – там разом із тими в'язнями гнали до тюрми три кілометри по вістряках битих пляшок, вцементованих на гостинці, і вуйця Мучія – всіх босих. То ці нещасні протинали на шклі вени, стікали кров'ю і не всі доходили до брами тюрми – було так!

На апель 24.VIII прийдуть Крути, Маківка, Святий Хрест¹ і тисячі тюрем, гулагів різних режимів і всі-всі, кому належить там бути. І вишикуються вони полками, усі під прапорами – і замруть. Бо вийде на білому Пегасі Морозенко, увесь сріблястий, елегантний, та гукне дзвінко і молодець: «Струнко! Позір!» І ось по дорозі, що там по оболоні простелилась, підійде у повазі гурт. Це в асисті духовенства, князів, гетьманів та поетів усіх часів, епох і стилів, героїв національних, отих, що загинули ще так давно, надійде церкви князь – наш митрополит Андрей. Він благословить усіх там зібраних вояків мільйони та підійде до польового вітара, щоб Службу Божу відслужити за Україну. А вже опісля всі «Боже Великий, єдиний!» та гімн проспівують з повагом. І нам тут, на землі присущим, буде чути, як в небі всі святкують Україну.

Дуже прошу не гніватись на мене за таку довгу розмову. Дуже прошу свого близнюка² великого знавця, художника і поета теж децю розказати про справи книги, про красу її та про мозольну переважку роботу редакторську й художню, яка є і мусить завжди бути. До цієї праці треба мати великий хист та силу волі!

Тому прощаю Вас, мої Ви браття. Не гнівайтесь на мене. Бувайте здорові, не згадуйте мене лихом, обнімаю Вас всіх кріпко-кріпко. Нехай Вас Бог Господь береже.

Слава Україні.

СКОБ!³ 23.VIII. 1994 р.».

Українка прощалася з українцями в світлі вірної любові, як Лесина Мавка, але жодним словом не згадала, що віддала їм і Україні найдорожчий скарб – свою праведну душу. Через два роки її не стало, заповіла поховати себе поруч з любою мамою в рідному селі Куткорі.

Людських чеснот дотримано, а доброю пам'яттю є випуск цієї книжки, в якій живе слово Лесі і графіка Софії.

Являється мені предивна світлина: престарезна верба з великим дуплом посередині, а з дупла виглядає, ставши на весь зріст, Мавка не Мавка, а Графиня Софія. Матінка-верба примандрувала з «Лісової пісні», а українка Софія-Мавка красується в ній, як з горіха зерня, засвітила свою душу і дивиться на світ Лесиною любов'ю, лине пречистим зором і несе Україні Лісову Пісню.

¹ Відома тюрма в Західній Польщі, де сидів Степан Бандера.

² Так художниця називала Івана Плесканка, бо він народився на два дні пізніше від неї.

³ Пластунське вітання.

Чуємо на зорі третього тисячоліття предивні МЕЛОДІЇ СОПІЛКИ, що лунуть із віковичної поліської пуці й будять нас, українців, з глибокого і довгого сну до життя під ласкавим сонцем, як розбудили прекрасну Мавку – Дух України, Княгиню України, Березиню України і вселили Лісовій Царівні українську душу, щоб вона жила вічно.

Чуємо на зорі третього тисячоліття всесильне ВІЩЕ СЛОВО, що здолало в твердині-скалі страшне Марице, яке віками гнітило Українську Душу і забрало Мавку з-під сонця в таке глибинне підземелля, куди не долітають голоси життя і ламаються об граніт навіть небесні блискавиці, і звідки уже немає вороття до Божого світу, а уроче СЛОВО пробило пекельну твердь і воскресило Мавку – воскресило Дух України.

І предивні МЕЛОДІЇ СОПІЛКИ, і всесильне ВІЩЕ СЛОВО берегла змалечку в серці Леся Українка і сяйливою любов'ю поєднала в Лісовій Пісні – величальному славеню воскреслому і вічно живому Духу України.

Славиться в світовому письменстві Лісова Пісня, бо СЛОВО і МЕЛОДІЇ світяться з пречистого джерела нашої нації. Славиться, бо її виспівала Мавка – Леся Українка, красуня у вінку, що квітне, як зоряно-сонячне Слово.

«НЕ ВМИРАЄ ДУША НАША, НЕ ВМИРАЄ ВОЛЯ», – молодими очима дивиться на свою Матір Шевченкова весна.

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНИ І СЛАВА, І ВОЛЯ», – співають поет Павло Чубинський і композитор Михайло Вербицький гімн Матері, і велична пісня піднімає в піднебесся наш дух.

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА І НЕ ВМРЕ», – карбує Іван Франко вікопомним словом, як молотом каменяра, синівську присягу Матері, і ми присягаємо перед її святим образом.

Пречиста душа жива і буде вічно жити, бо це душа Мавки, яка має в серці те, що не вмирає. Буде вічно жити, бо це душа України, і її не погасити в небесах вічності, як і сонця в небі, як не відділити Мавки від України, як не розділити двох слів, сповитих у любові в одне імення – ЛЕСЯ УКРАЇНКА.

Ярема ГОЯН

ЗМІСТ

ЛЕСЯ УКРАЇНКА. Лісова пісня

Драма-феєрія

Спис діячів «Лісової пісні»	5
Пролог	6
Дія I	22
Дія II	61
Дія III	95
Додаток. Народні волинські мелодії, які Леся Українка вибрала до «Лісової пісні»	124

Ярема Гоян. «Милий, ти душу дав мені...»

Післяслово

«Як солодко грає, як глибоко крає...»	129
«Весняна вода, як воля молода!»	132
«Ох, як я довго спала!»	134
«Русалко! Ти ніколи не кохала...»	136
«Я – Мавка лісова»	138
«Я здавна тую Мавку «в умі держала»	140
«Я у лісі зовсім самотня...»	143
«Я не маю вже волі»	145
«Я в серці маю те, що не вмирає»	147
«Слово уста мої німії оживило...»	150
«Не руш! не руш! не риж! не убивай!»	154
«Дай пораду, як прожити без долі!»	160
«Милий, ти душу дав мені...»	161
«Грай же, коханий, благаю!»	162
«Я збагнула, що забуття не суджено мені»	164
«Спасибі тобі, Червона Калино!»	168

Літературно-художнє видання

УКРАЇНКА ЛЕСЯ

Лісова пісня

Драма-феєрія в 3-х діях

Для старшого шкільного віку

Післяслово

Гояна Яреми Петровича

Художник

Караффа-Корбут Софія Петрівна

Завідувач редакції *О. С. Яремійчук*

Редактор *Г. В. Рогач*

Художній редактор *В. І. Зайцева*

Коректори *М. З. Волович, Н. П. Романюк*

Комп'ютерна верстка *С. І. Павлюк*

Комп'ютерний набір *Н. М. Крюкової*

Підписано до друку 24.11.06. Формат 60x70 1/8.
Папір крейдяний. Гарнітура dutch. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 17,16. Умовн. фарб.-відб. 72,15.
Обл.-вид. арк. 16,69. Тираж 10 000 пр. Зам. 0217003.

Видавництво дитячої літератури «Веселка»,
Мельникова, 63, Київ, 04050
e-mail: veskiev@iptelecom.net.ua
www.veselka-ua.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК №29 від 31.03.2000 р.

Надруковано
в Державному видавництві «Преса України».
Просп. Перемоги, 50, Київ, 03047
e-mail: foto@pressa.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру видавництв,
виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції №310 серія ДК від 11.01.2001 р.

Українка Леся

у 45 Лісова пісня: Драма-феєрія в 3-х діях:
Для ст. шк. віку /[Післяслово Я. П. Гояна];
Худож. С. П. Караффа-Корбут. – К.: Веселка,
2007.– 175 с.: іл.

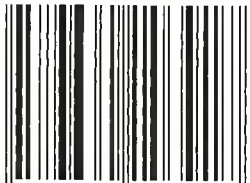
ISBN 966-01-0391-3

Драма-феєрія про одвічне прагнення людини до пре-
красного, про чисте кохання, про боротьбу величного і
нищого.

ББК 84.4УКР1

ISBN 966-01-0391-3

9 789660 103917

КНИЖКА
ЛЕГЕНДА
ИСТОРИЈА
ИЗ ОСТАТКА
ИСТОРИЈЕ

ISBN 966-01-0391-3

9 789660 103917